

Torps bruks masugn

Arkeologisk undersökning 2022

Torpsbruk (L1954:8493), Björkeryd 7:2, Moheda socken, Alvesta kommun,
Kronobergs län, Småland

Nicholas Nilsson

Arkeologisk rapport 2023:37

MUSEIARKEOLOGI SYDOST
– en del av Kalmar läns museum

Torps bruks masugn

Arkeologisk undersökning 2022

Torpsbruk (L1954:8493), Björkeryd 7:2, Moheda socken, Alvesta kommun, Kronobergs län, Småland

Författare	Nicholas Nilsson
Copyright	Kalmar läns museum 2023
Redaktion	Anna-Karin Karlsson, Johan Åstrand, Stefan Siverud
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	1400-352X

Abstract

Keywords: Blast furnace, 3D-documentation, 3D-reconstruction.

On behalf of the County Administrative Board of Kronoberg, Museum Archaeology Southeast at Kalmar County Museum has carried out an archaeological investigation with the aim of documenting the partially destroyed blast furnace at Torps bruk. The primary goal was to perform a 3D documentation of the blast furnace and the site in order to create a 3D reconstruction of the blast furnace with its former exterior building that was removed in the early 1900s. The blast furnace was to be demolished according to a decision by the County Administrative Board as it was deemed to be a safety risk in its current condition. A minor archaeological excavation of the bottom parts was also carried out. This showed the three belt intakes and the intake in the front where the iron was taken out. The bottom of the barrel could also be observed to some extent. The bottom was covered in slag but its shape could be

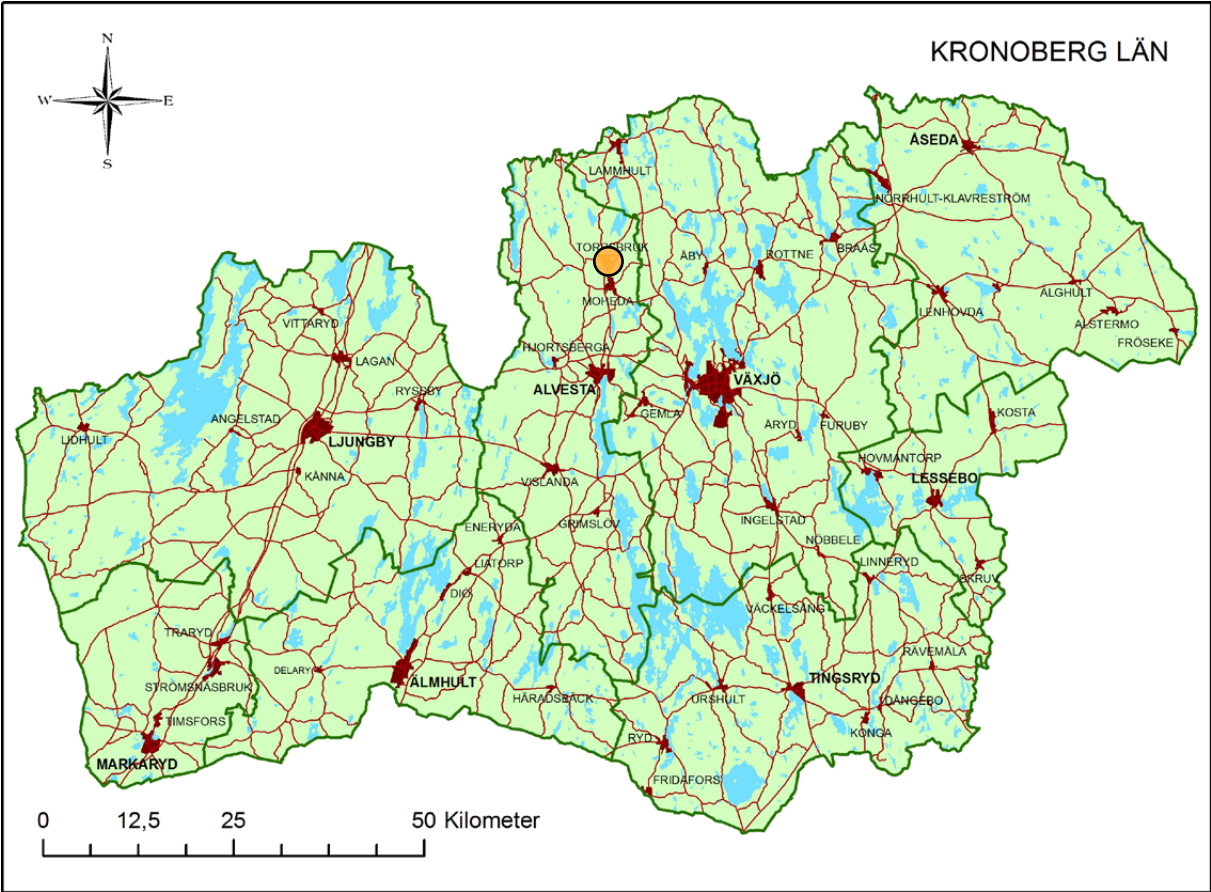
clearly documented. The shape and material of the rack stone that lay at the bottom could not be determined as this part of the blast furnace would remain in place.

An archival study was also carried out in order to find further information about the different parts of the blast furnace. It was confirmed that the demolition documentation carried out earlier was very thorough and no direct new knowledge could be found.

A 3D reconstruction of the blast furnace has been created as it was seen in the late 1800s before the wooden building that covered the blast furnace was removed. The reconstruction is available on Sketchfab, <https://sketchfab.com/3d-models/torps-bruk-masugntorps-bruks-blast-furnace-435a7aa937024825a72133909025c004>.

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Torps bruk och masugnen	9
Syfte och frågeställningar	11
Metod och genomförande	12
Resultat	14
Fältarbetet.....	14
Arkivstudien	16
Paralleller till masugnen vid Torps bruk	18
3D-rekonstruktionen	23
Referenser	26
Tekniska och administrativa uppgifter	27
Bilagor	28

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Sammanfattning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Kronoberg har Museiarkeologi sydost vid Kalmar läns museum utfört en arkeologisk undersökning med syfte att dokumentera den delvis raserade masugnen i Torpsbruk. Den primära målsättningen var att utföra en 3D-dokumentation av masugnen och platsen för att sedan kunna skapa en 3D-rekonstruktion av masugnen med dess tidigare exteriöra byggnad som revs i början av 1900-talet. Masugnen skulle rivras enligt beslut av Länsstyrelsen eftersom den bedömdes vara en säkerhetsrisk i nuvarande skick. En mindre arkeologisk undersökning i form av utgrävning av bottendelarna utfördes också. Denna visade de tre bälsterintagen samt intaget i fronten där järnet togs till vara. Även botten på pipan kunde observeras till del. Ställstenen var täckt av slagg men pipans botten form kunde dokumenteras. Hur den ställsten som låg i botten såg ut och vilket

material den bestod av kunde dock ej bestämmas eftersom denna del av masugnens botten skulle finnas kvar.

En arkivstudie utfördes också i syfte att hitta ytterligare information om masugnens olika delar. Det kunde konstateras att underlaget till den rivningsdokumentation som tidigare utförts var mycket grundlig och ingen direkt ny kunskap kunde återfinnas.

En 3D-rekonstruktion har skapats av masugnen som den såg ut i slutet av 1800-talet innan den träbyggnad som var påbyggd på själva masugnen revs. Rekonstruktionen är tillgänglig på Sketchfab, <https://sketchfab.com/3d-models/torps-bruk-masugntorps-bruks-blast-furnace-435a7aa937024825a72133909025c004>.

Inledning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Kronoberg (431-2498-2022) har Museiarkeologi sydost vid Kalmar läns museum utfört en fotodokumentation och mindre arkeologisk undersökning av Torps bruks masugn, Björkeryd 7:2. Fotodokumentationen är en del i en 3D-rekonstruering av masugnen som delvis rasade 2018. Av säkerhetsskäl har

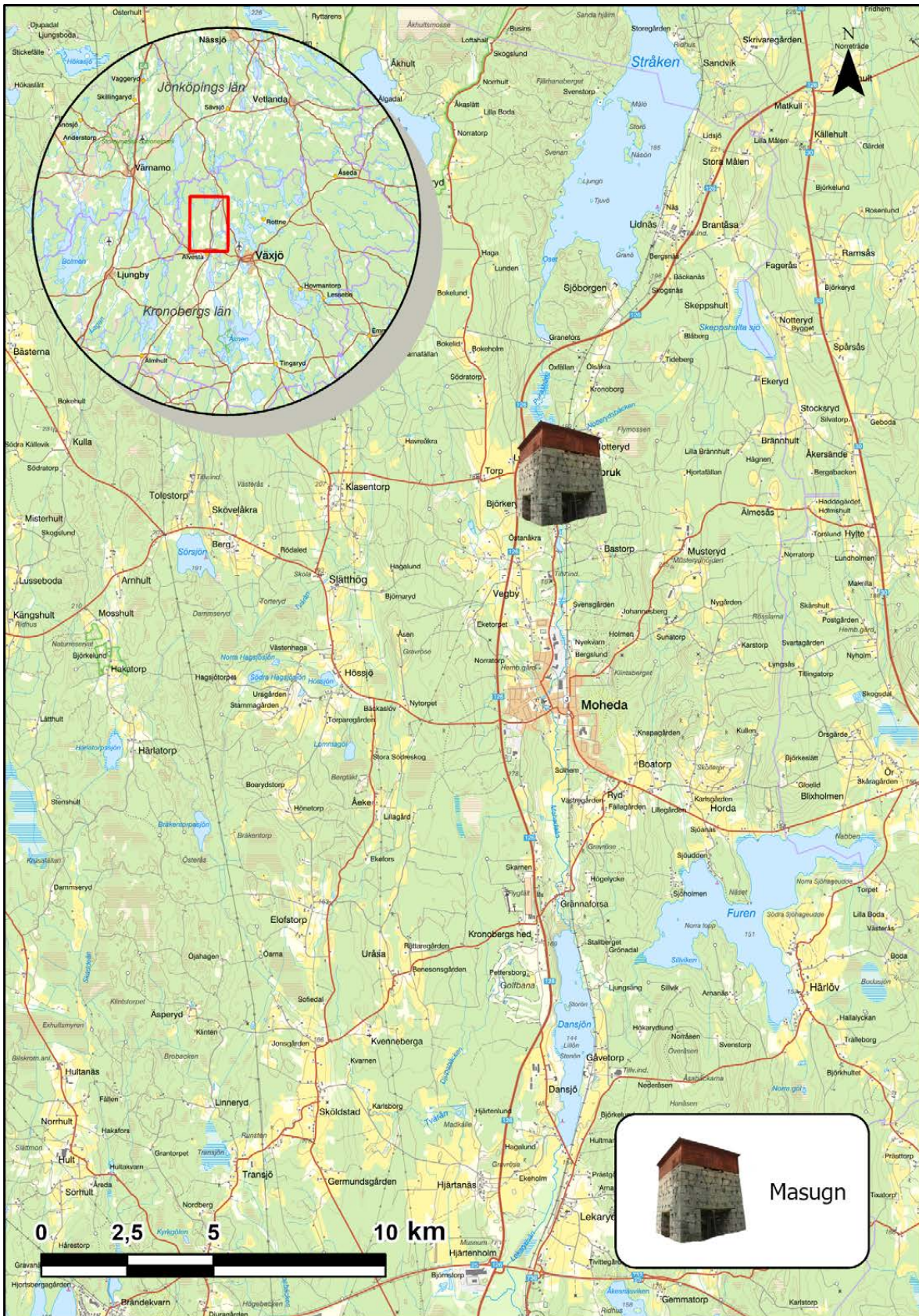
Länsstyrelsen beslutat att de resterande delarna av masugnen skulle rivas. Fundamentet till masugnen ska finnas kvar som en markering av dess utbredning. 2021 gjorde Fredriksson arkitektkontor AB en rivningsdokumentation där en omfattande arkivgenomgång utfördes.

Torps bruk och masugnen

Torpsbruk är en mindre tätort i Alvesta kommun drygt 1,5 mil norr om Alvesta tätort, figur 1. Masugnen som byggdes 1862 har utgjort en central punkt i Torpsbruk, som innan brukets etablering kallades Pukaström efter vattendraget Pukaån som går genom bruksområdet och orten. Vattenkraft har länge utnyttjats på platsen, och även vid placeringen av bruket var tillgången på vattenkraft värdefull.

En tät förekomst av fossil åkermark, torp och annan äldre bebyggelse visar att området brukats långt innan Torps bruk och masugnens tillkomst. Den omfattande förekomsten av kolningsanläggningar visar tydligt den stora påverkan bruket haft på områdets utveckling. Den aktuella masugnen är registrerad som fornlämning L1954:8493. Masugnen har inte undersökts arkeologiskt tidigare (Stern 2022).

Torps bruks masugn var i drift i ca 20 år. Konstruktionen är en så kallad vallonmasugn men typen är även benämnd fransosisk. Masugnen utgör kärnan i en bruksmiljö som förändrats under årens lopp men där flera element från masugnstiden finns kvar tex ramp till körbro, murar och vattenkanal (Danielsson. 2021). Masugnen ligger vid den södra delen av sjön Pukaström där också Pukaån rinner. En mindre kanal inom bruksområdet är en förbindelseänk till vattensystem som ligger söder om Torpsbruk och som fortsätter till Moheda och når sedan fler sjöar tex Dansjön. Brukets historia och utveckling är utförligt beskriven i rivningsdokumentationen (Danielsson 2021).

Figur 1. Masugnen i Torps bruk.

Syfte och frågeställningar

I Länsstyrelsens förfrågningsunderlag (431-2498-2022) stipulerades utgångspunkten för uppdraget. Den arkeologiska undersökningen skulle huvudsakligen omfatta en 3D-dokumentation och arkivforskning om masugnen i Torpsbruk.

I den undersökningsplan som upprättades togs också följande saker upp som möjliga frågor. Vilket byggnadsmaterial som använts till ställstenen och vilken typ av malm har nyttjats?

Vidare skulle man söka efter bildmaterial, foton, ritningar, kartor mm som kunde ge information om hur hyttan och dess närområde sett ut. Man skulle även söka information om andra masugnar som kan tjäna som referensmiljöer till Torps bruk. Denna information skulle användas dels för att kontextualisera platsen i förhållande till andra liknande platser, dels för att tjäna som underlag för 3D-rekonstruktionen.

Metod och genomförande

Undersökningen påbörjades i november 2022 med en övergripande drönardokumentation av området och masugnen innan rivningsarbetet påbörjats. Inför denna dokumentation skulle viss vegetationsavverkning utföras för att erhålla så bra fotodokumentation som möjligt. Viss vegetation hade avverkats men inte alla träd som bestämts vid ett tidigare tillfälle. Inte heller hade det avverkade materialet forslats bort utan låg runt omkring masugnens fot, figur 2. Ytterligare en inledande drönardokumentation utfördes när

ytterligare träd avverkats och timmer och sly forslats bort. Dokumentation med handkamera utfördes också vid dessa tillfällen där drönaren inte kom åt att flyga. Inmätning med GPS utfördes också där konstruktionselement runt om masugnen mättes in.

När masugnen rivits till hälften gjordes ytterligare en fotodokumentation och den sista fotodokumentationen utfördes när endast basen till masugnen kvarstod. Vid den sista dokumentationen

Figur 2. Drönarbild över masugnen och med den avverkade vegetationen fortfarande liggandes vid masugnens fot. Foto: Kalmar läns museum.

hade tiden gått, temperaturen fallit och ett tunt lager med snö låg över området. Trots att resterna av masugnen täckts med presenning blev denna dokumentation annorlunda mot de övriga vad gäller kvalitet.

Vid det sista tillfället utfördes en mindre arkeologisk undersökning som berörde basen av masugnen där raseringsmaterial togs bort för att se masugnens bottenkonstruktion.

Därefter vidtog 3D-arbetet och arkivgenomgången. Under arbetet med att göra en rekonstruktion av masugnen har bearbetning av drönbilder utförts i programmet Agisoft Metashape och arbetet med att bygga bilden av masugnen och dess exteriör har gjorts i programmet Blender. Arkivgenomgång har skett genom att gå igenom material från Kronobergsarkivet, bruksarkivet från Torpsbruk samt pressarkivet vid Kulturparken Småland samt genom litteratursökning.

Resultat

Fältarbetet

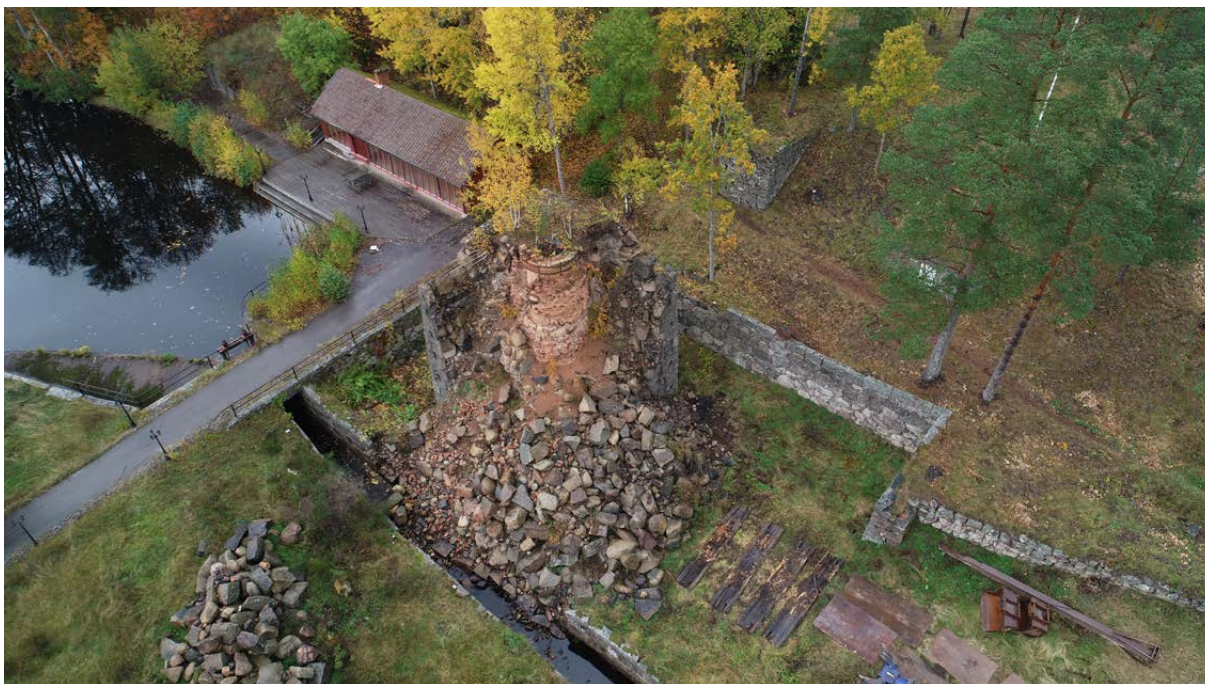
Dokumentationen av området med drönare fungerade bra. Underlaget gav bra data över terrängen och masugnens placering invid de konstruktioner som fortfarande finns kvar på platsen, figur 3.

När masugnen rivits till hälften genomfördes ytterligare en drönardokumentation. Denna gav dock ringa resultat då det var mycket rasmassor som låg runt omkring och några inre detaljer gick ej att se, figur 4.

Vid det sista dokumentationstillfället var endast basen till masugnen kvar. Vid detta tillfälle gjordes en översiktlig arkeologisk undersökning där

rasmassor togs bort och därmed kunde samtliga de fyra öppningar som funnits på varje sida av ugnen tas fram, figur 5. Även botten på pipan kunde grävas fram. I botten av denna hittades en del verktyg som lämnats kvar när arbetet vid masugnen lades ned runt 1880. Verktygen bestod av huvudena till två släggor, en tång samt ett spjäll, figur 6. Fundamentet till masugnen var 9,7 x 9,7 meter stort och botten på pipan mätte ca 1,2 meter i diameter. Den öppning där järnet togs ut låg åt sydöst.

Även botten på pipan kunde grävas fram. Denna var fylld med slagg som bildade en stor skålla i botten över det område där ställstenen var

Figur 3. Översikt över masugnen och de övriga lämningar som finns kvar runt om, murar, körväg mm. Foto: Kalmar läns museum.

Figur 4. Översikt av masugnen när halva rivits. Foto: Kalmar läns museum.

Figur 5. Botten av masugnen är framgrävd och öppningarna på varje sida rensas från rasmassor. Foto: Kalmar läns museum.

Figur 6. Verktyg som lämnats kvar när arbetet vid masugnen lades ned runt 1880. Två huvuden till släggor samt en tång. Foto: Kalmar läns museum.

Figur 7. Botten av pipan med den slaggsålla som täckte ställstenen. Slaggen har formats efter blästblåset. Hålet i den bakre delen av bilden är fronten på masugnen där järnet tappades. På ömse sidor syns blästerinångarna. Foto: Kalmar läns museum.

belägen. Ställstenen kunde således aldrig dokumenteras då denna del av masugnen skulle få stå kvar, figur 7. Fundamentets höjd varierade något beroende på en svag lutning av marken men mätte ca 1 meter och det som ska få vara kvar är således fundamentet med de fyra öppningarna.

Botten på masugnen dokumenterades med drönare samt mättes in, figur 8.

Arkivstudien

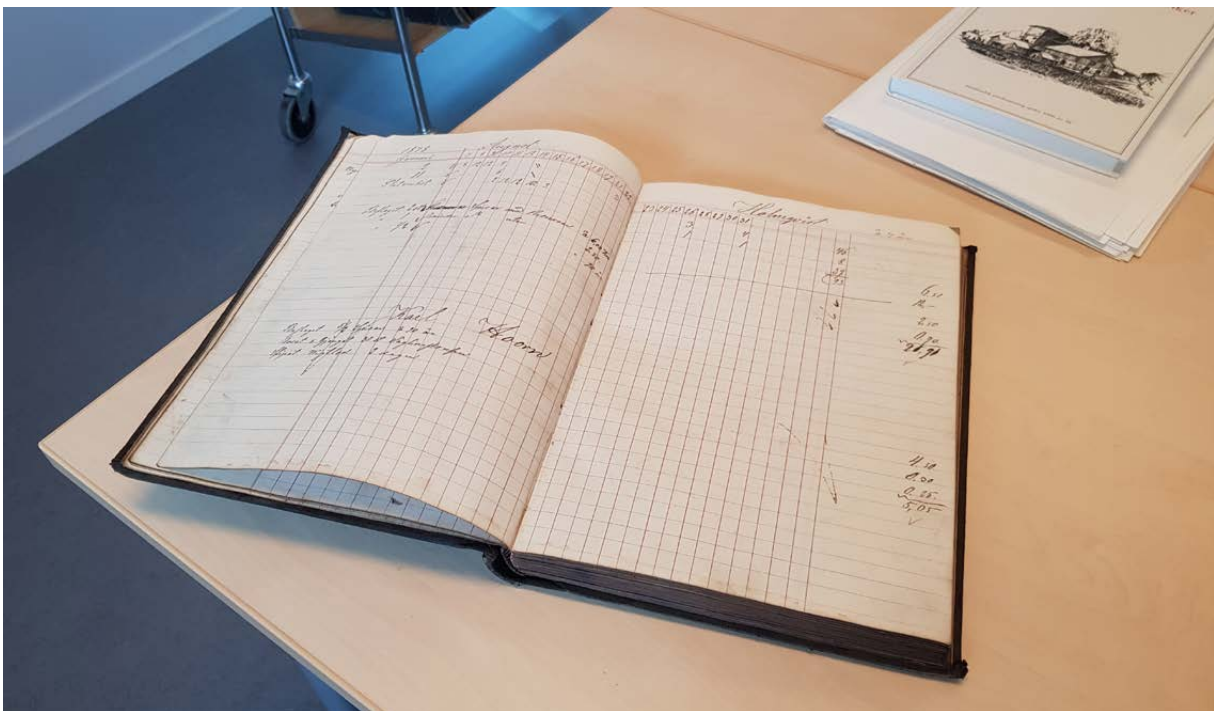
Under denna del av arbetet besöktes Kronobergsarkivet vid Kulturparken Småland i Växjö. Material rörande Torps bruk hade beställts fram och gick igenom. Mycket god hjälp erhöles av arkivarier vid Kulturparken Småland kring framplockande och sökning av material och litteratur på plats. Det visade sig att det dokument, *Dokument inför rivning*, som gjordes av Olle Danielsson vid Fredriksson arkitektbyrå AB

innehöll de uppgifter som gick att få fram ur arkivet. Ingen direkt ny information kunde erhållas vid denna genomgång av arkivet. I de journaler som fanns kunde det konstateras att den malm som nyttjats för järnframställning bestod av både sjö-, myr- och bergsmalm, figur 9.

En genomgång av pressarkivet gjordes också. Där hittades en tidningsartikel från 1983 då masugnen firade 125 år. I artikeln intervjuades 87-åriga Per Hjertkvist som var född i Torpsbruk och den som visste mest om masugnen. I artikeln stod att läsa *”upprinnelsen till byggandet av masugnen på denna plats var att en ung geolog gästade gården Lycke. Han fann vid strövtåg i trakten att det fanns järnmalm i bergen kring Torpsbruk. Det skickades ganska snart prover till ett järnkontor i Stockholm. Analysen visade att en god procent malm fanns i provet. Med anledning av dessa positiva rapporter påbörjades byggandet av masugnen i Torpsbruk*

Figur 8. Den inmätta grundmuren av masugnen med de karaktäristiska blästeröppningarna samt pipans botten i centrum. I kartan syns också en drönbild av fundamentet.

Figur 9. En av de journaler som gicks igenom vid arkivgenomgången av Kronobergsarkivet. I denna framgår att malmen bestod av både sjö-, myr- och bergsmalm. Foto: Kalmar läns museum.

som stod färdigbyggd år 1858 alltså för 125 år sedan. Detta med masugnsbygget i Torpsbruk blev, skulle det visa sig, en ordentlig miss, nedsmältningen av järnmalmen visade nämligen redan från början ett mycket klen resultat. Anledningen visade sig vara att en förväxling skett med en annan gruva när det första provet skickades till Stockholm. Detta blev förstås en stor missräkning för de ambitiösa och duktiga smålänningarna som satsat så stor energi på detta projekt” (figur 10, Pressarkivet, Kulturparken Småland).

Ovan nämnda händelse nämns också i boken *Från järnbruk till fabriker* där det anges att en förväxling av två prover gjorde att det positiva resultatet egentligen var negativt (Rydén 2000:132), Den malm som påträffats vid gruvan Gustavsberg höll inte måttet och masugnen levde en skakig tillvaro under ca 20 år innan den lades ned.

Samma bilder som Olle Danielsson hade med i sitt rivningsdokument fanns i Kronobergsarkivet och dessa har tjänat som goda exempel på hur masugnen såg ut och har också använts som underlag för 3D-rekonstruktionen.

Eftersom grunden till masugnen skulle vara kvar gick det inte att få fram arkeologisk data kring ställstenens material under fältarbetet. På Jernkontorets hemsida går det att söka i Sven Rinmans Bergwerkslexicon. Söker man på *Ställsten* kan man läsa följande; *För masugnsställsten, som stundom uti et, eller 2 år, och väl längre tid skola utan uppehåll uthärda den strängaste hetta, fordras äfven den biständigaste ställsten. Ibland de bästa, som här i riket därtill nyttjas, är en lös sandsten, hvilken i synnerhet finnes uti Roslags skärgård af hvit eller rödlätt färg. - Uti England, vid Newcastle's stenkols-grufvor, brytes til myckenhet en sådan sandsten af grofva korn och hvit skimmer sammansatt, som där Firestone kallas och försändes äfven til Norska masugnarne, där den stundom uthärdar tackjärns-blåsor öfver 2 år, utan uppehör.*

Uti Nora bergslag och flerstädes här i riket brukas härtil en ren spatkornig kalksten, som äfven uthärdar en blåsning af 30 til 40 veckor, där godartade torrstens-malmer brukas.

Uti Grangärdes socken nyttjas en grof, vresig och vågig skimmer, inblandad med qvarts och inströdde grofva granater. Den kallas där Bulställe och är en art af Norcka, som står tämmeligen emot elden, men är svår at genom huggning bringa til skaplig form.

Uti Norrberkes socken brytes ofelbart den mäst eldhärdige ställsten, som består af qvarts, specksten och hvit skimmer. Den vinnes någorlunda uti skifferartad form, men kan tvärtöfver stenskifringen svåriligen huggas eller brytas. Flere eldhärdige stenarter, som härtil kunna nyttjas, ses under ordet Pipsten.

Informationen ger en vägledning till vilket material som ställstenen i Torpsbruk kan ha varit tillverkad av.

Paralleller till masugnen vid Torps bruk

Användandet av masugnar har varit omfattande i Sverige och den äldsta kända masugnen i Sverige var Lapphyttan som låg strax nor om byn Olsbenning i Norbergs kommun i Västmanland. Den har undersökts arkeologiskt och har dateras till 1100-talet ([Nya Lapphyttan - Visit Norberg, kulturarvvastmanland.se](http://NyaLapphyttan-VisitNorberg.kulturarvvastmanland.se)).

Under 1800-talet då Torps bruks masugn uppfördes fanns två olika typer av masugnar vilket var en utveckling av tidigare masugnar. Dels var det mulltimmersmasugnen. Den nedre delen var då byggd av kallmurad natursten och pipan var uppförd av eldhärdig sten. Den övre delen var utvändigt klädd i timmer och värmeisolerad med mull (jord, sand och sten), därav namnet. Den andra typen var en så kallad stenmasugn. Den var till skillnad från mulltimmermasugnen uppförd helt av huggna stenar. Stenmasugnen var dyrare att

Torpsbruk firar 125-årsdagen av masugnen

Nu på söndag händer det stora saker i annars ganska så lugna Torpsbruk. Då firas nämligen ett märkligt jubileum i det lilla samhället. Det är i år 125 år sedan masugnen uppfördes i Torpsbruk, en byggnation som har sin speciella historia.

Det är den nybildade Moheda-Torpsbruks Ungdomsfilateliförening som står som arrangör för den här Masugnsdagen i Torpsbruk. Programmet upptar en stor och fin frimärksutställning där Stig Andersson från Utnäs i

Ormesberga utställer många fina rariteter liksom Karl Melkersson Norrhult som bland annat visar en fin Smålandssamling, det finns också sju ramar frimärken med från Postmuseum. En speciell minnespoststämpel kan man få om man tillhandlar sig P-T-kort eller skickar andra postförsändelser från Torpsbruk denna dag. Det blir vidare tillfälle för besökarna att se Bruksmuseet och givetvis den fina masugnen. Torpsbruks Verkstads AB visar även sina verkstadslokaler. En tipspromenad i IFK Torpsbruks regi finns också att roa sig med och så blir det servering och en del andra festanordningar.

MASUGNSHISTORIA

86-åriga Per Hjertkvist som är född i Torpsbruk är den som är mest insatt när det gäller fakta kring masugnens tillkomst i Torpsbruk. Detta unika dokument har Per Hjertkvist talat in på band i samband med en studiecirkel för några år sedan kallad "En bygd i förvandling".

Per berättar på bandet hur denna del av Mohedas socken såg ut före masugns- och bergmalmsgruvans tid, i mitten av 1800-talet. Upprinnelsen till byggandet av en masugn på denna plats var att en ung geolog gästade gården Lycke. Han fann vid strövtåg i trakten att

Den 125 år gamla masugnen i Torpsbruk står givetvis i fokus vid masugnsdagen nu på söndag. På bilden poserar några av medlemmarna i ortens filateliförening framför den ståtliga byggnaden, från vänster Kerstin Berg, Mats Aronsson, Stig Andersson, Andreas Lijerud och Ove Davidsson. (Foto: THOMAS SVENSON)

det fanns järnmalm i bergen kring Torpsbruk. Det skickades ganska snart prover till ett järnkontor i Stockholm. Analysen visade att en god procent malm fanns i provet. Med anledning av dessa positiva rapporter påbörjades byggandet av masugnen i Torpsbruk som stod färdigbyggd år 1858, alltså för 125 år sedan.

Detta med masugnsbygget i Torpsbruk blev, skulle det visa

sig, en ordentlig miss, nedsmältningen av järnmalmen visade nämligen redan från början ett mycket klen resultat. Anledningen visade sig vara att en förväxling skett med en annan gruva när det första provet skickades till Stockholm. Detta blev förstås en stor misräkning för de ambitiösa och duktiga smålänningarna som satsat så stor energi på detta projekt.

Nu fick man tillfälle gå över till myrsmalm som skrapades i kringliggande sjöar. Denna hantering pågick till år 1888 då masugnen lades ned. Sedan drog i stället den verkstadsmekaniska industrin i gång i Torpsbruk, en industri som bekant fortfarande finns kvar.

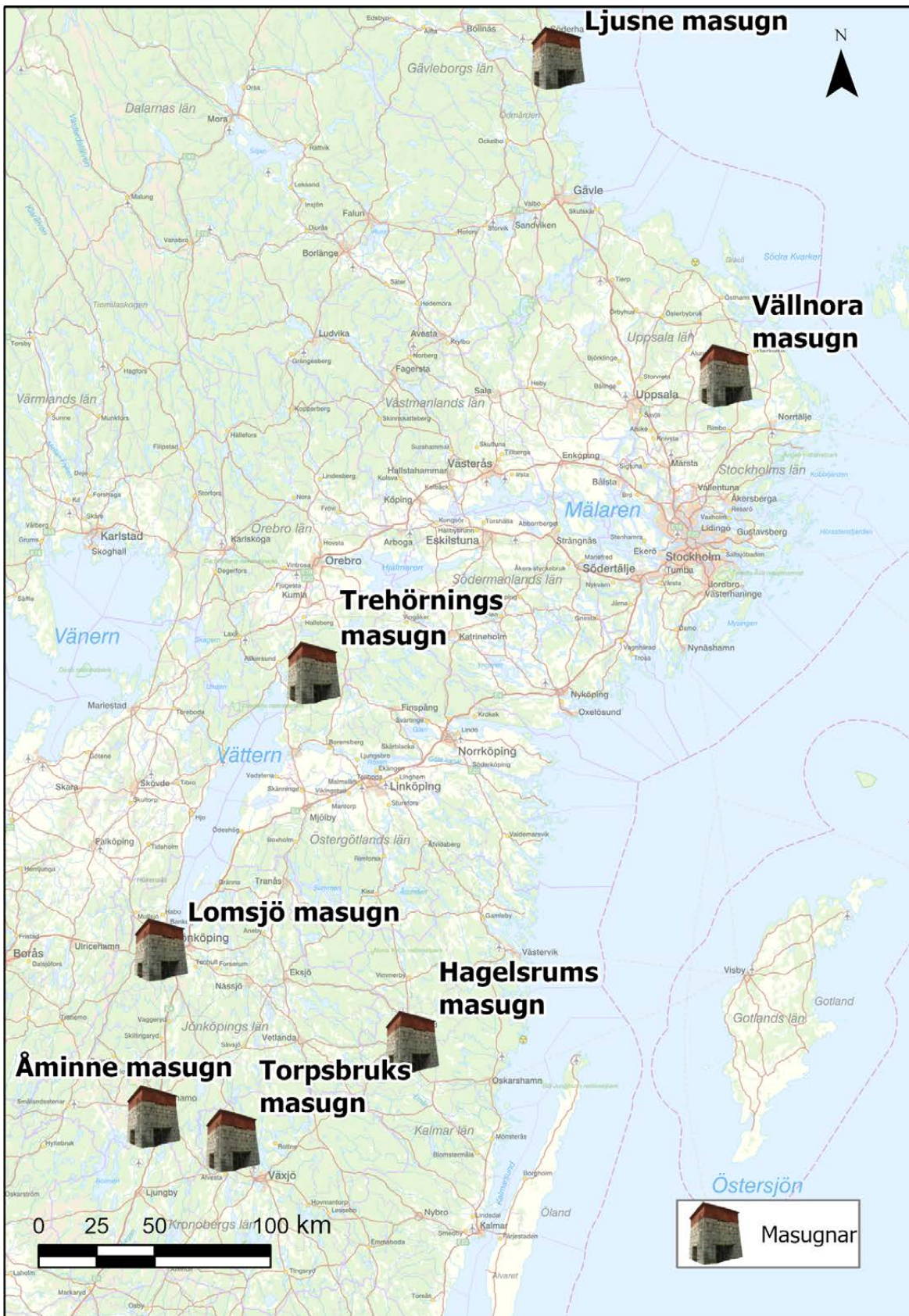
Man kan alltså med fog säga att det var misstaget med det till Stockholm uppsända malmprovet som lade grunden till samhället Torpsbruk.

LASSE SVENSON

Detta är minnespoststämpeln som kommer att användas på jubileumsdagen.

Figur 10. Artikel om Torps bruks masugn. Pressarkivet, Kulturparken Småland.

Figur 11. Referensmasugnar till Torps bruk.

uppföra och den byggdes oftast vid bruken medan bergsmännen höll sig till mulltimmermasugnen som var billigare att uppföra (Bohm 1972). Den masugn som fanns i Torpsbruk var av typen stenmasugn.

Järntillverkningen i de svenska masugnarna var omfattande. ”År 1861 producerades 170 000 ton i 226 masugnar i Sverige och år 1885 465 000 ton i 179 ugnar” ([Masugnen - Metallkompetens](#)). Under slutet 1800-talet lades ett stort antal av dessa ner och i början av 1900-talet fanns endast 133 träkolsmasugnar i drift. Dessa producerade tillsammans cirka 500 000 ton tackjärn (ibid).

På sajten www.brukshistoria.se har Bo Edlund samlat fakta om bruk av olika slag. Där finns också en nedladdningsbar pdf som listar kända bruk i Sverige, Järnbruk, hyttor och smedjor. Denna ligger som bilaga till denna rapport, bilaga 1. Att gå igenom alla masugnar som finns skulle vara väldigt tidsödande utan istället har en handfull valts ut som referensobjekt för Torps bruks masugn. De nämnda referensmasugnarna nedan har valts

ut utifrån att de ligger i närområdet till Torpsbruk och i Småland. Några lite mer avlägsna har tagits med för att visa på spridningen av masugnar inom Sverige. Dessa inkluderar både stenmasugnar och mulltimmermasugnar, figur 11.

Trehörnings masugn

Masugnen ligger i Örebro län och är en välbevarad mulltimmermasugn. Den har en lång livslängd, anlades 1698 och var i bruk till 1886, figur 12.

Ljusne masugn

Masugnen ligger i Gävleborgs län och var i bruk mellan 1822-1882. Den byggdes från början som en mulltimmermasugn men byggdes om 1860–1861 till en stenmasugn, figur 13.

Vällhora masugn

Masugnen ligger i Uppsala län och var i bruk mellan 1829–1889, figur 14.

Åminne bruk

Masugnen ligger i Jönköpings län och var i bruk mellan 1826–1899. Masugnen flyttades 1899.

Figur 12. Masugnen i Trehörning. Foto: Länsstyrelsen i Örebro län.

Figur 14. Vällnora masugn. Foto: Knutby-Faringe-Bladåkers Hembygdsförening.

Figur 13. Masugnen i Ljusne. Foto: https://herrgards.se/ljusne/ljusne_bilderna9.htm

Figur 15. Lomsjö masugn, så som den ser ut idag. Foto: Dan Damberg.

Figur 16. Hagelsrums masugn. Foto: www.tripadvisor.se

Lomsjö masugn

Masugnen ligger i Jönköpings län och var i bruk 1810–1880. Numera är den kraftigt förfallen, figur 15.

Hagelsrums masugn

Masugnen ligger i Kalmar län och var i bruk mellan 1853–1877. Masugnen är idag ett industriminne, figur 16.

3D-rekonstruktionen

Arbetet med att skapa en 3D-rekonstruktion av Torpsbruks masugn har delvis utgått från den raserade modellen som erhöles genom drönerfotograferingen men också äldre fotografier av masugnen innan den rasade. Eftersom två av masugnens fyra sidor påverkades vid raset var det viktigt att kunna utnyttja äldre fotounderlag. För att kunna modellera fronten av masugnen användes ett foto, taget 1964, från Digitalt museum/Kulturparken Småland, figur 17.

Den andra sidan av masugnen som rasade gick att kopiera utifrån de bevarade sidorna. Texturen som utnyttjades är från en av de stående sidorna

av masugnen. Det färdiga resultatet av masugnsrekonstruktionen såg ut enligt, figur 18.

Hur marken runt omkring såg ut är oklart men jag har använt en textur som ska återge en mark som är svärtad av kol och sot. För att bygga exteriören till masugnen har ett fotografi av Torps bruk från sent 1800-tal använts, figur 19. På detta fotografi ser man hur den exteriöra byggnaden sett ut och denna utgör ett bra underlag för att bygga denna del i 3D. Även körbryggan för kolet till masugnen syns relativt tydligt.

Det är mindre tydligt vilken textur som den byggnaden haft exteriört. Men det går att ana att det kan vara stående bräddor som utgör väggarna. För att återskapa denna del har textur av stående träplankor använts, figur 20.

Den färdiga modellen har publicerats till Sketchfab där den kommer att vara möjlig att dela för vidare åtkomst genom tex QR-kod (<https://sketchfab.com/3d-models/torps-bruk-masugntorps-bruks-blast-furnace-435a7aa937024825a72133909025c004>).

Figur 17. Foto av Torpsbruks masugn med fronten av masugnen tydligt synlig. Foto: Digitalt museum/Kulturparken Småland.

Figur 18. Rekonstruktionen av den raserade masugnen.

Figur 19. Foto av Torps bruks masugn från sent 1800-tal. Hur den sett ut syns tydligt på bilden. Foto: Kronobergsarkivet, Kulturparken Småland.

Figur 20. Den återskapade exteriöra byggnaden till masugnen. Den hitre delen är "öppnad" för att visa interiören.

Referenser

Bohm. Ivar, 1974. *Den svenska masugnen under 1800-talet*. Jernkontorets bergshistoriska utskott. H 7. Stockholm.

Danielsson. Olle, 2021. *Torpsbruks masugn. Björkeryd 7:2. Alvesta kommun. Dokumentation inför rivning*. Fredriksson arkitektkontor AB. Norrköping.

Rudén, Josef, 2000. *Från järnbruk till fabriker. Järnframställningen och det industriella genombrottet i Småland*. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie nr. 36. Stockholm.

Stern. Ida, 2022. *Förfrågningsunderlag, dnr 431-2498-2022*. Länsstyrelsen i Kronoberg. Växjö.

Ydström. Gösta, 1926. *Boken om Moheda*. Moheda.

Arkiv

Kronobergsarkivet, Kulturparken Småland, Växjö.

Bruksarkivet Torpsbruk.

Pressarkivet, Kulturparken Småland, Växjö.

Länkar

www.jernkontoret.se, Sven Rinmans Bergwerkslexicon, Jernkontorets hemsida,

www.kulturarvvastmanland.se

Nya Lapphyttan - Visit Norberg

www.visitnorberg.se/listing/nya-lapphyttan/

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	431-2498-2022
Kalmar läns museums dnr:	33-156-2022
Projektnummer KLM:	A2250
Uppdragsgivare:	Länsstyrelsen i Kronobergs län
Landskap:	Småland
Kommun:	Alvesta kommun
Socken:	Moheda socken
Fastighet:	Björkeryd 7:2
Fornlämningsnr:	L1954:8493
X koordinat:	N 6321373
Y koordinat:	E 474154
Latitud:	57,0350943°N
Longitud:	14,5741318°E
M ö h:	177 möh
Fältarbetstid:	2022-10-07–22-12-12
Antal arbetsdagar:	4 dagar
Personal:	Nicholas Nilsson, Andreas Emilsson
Foto, Du-nummer:	434
Fyndnummer:	-
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs vid undersökningen.
Tidsålder:	Modern tid, 1800-tal
Dokumentation:	All dokumentation förvaras på KLM.
Inmätning:	Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem SWEREF 99 TM och RH2000.

Bilagor

Bilaga 1. Lista över järnbruk, hyttor och smedjor i Sverige av Bo Edlund	29
Bilaga 2. Rivningsdokumentation Torpsbruks masugn av Olle Danielsson, Fredriksson arkitektkontor.	50

Lista över järnbruk, hyttor och smedjor i Sverige

Version 200210-03

Här nedan följer en lista över masugnar, tidiga gjuterier, stångjärnssmedjor, valsverk och manufaktursmedjor som funnits genom tiderna och en del som fortfarande finns kvar i Sverige. Listan innehåller samtliga bruk som registrerat en eller flera järnstämplor. Den registreringen var tidigare ett obligatorium för alla som tillverkade stångjärn. Det kan gälla enskilda enheter eller flera olika enheter tillsammans för framställning av järn eller stål vilka förts samman till ett bruk. Denna lista är en sammanställning av en stor lista publicerad av Wikipedia kompletterad med 'Svenska järnstämplor' sammanställd av Kungl. patent- och registreringsverket samt lokala listor. Förhoppningsvis ska denna lista innehålla större delen av gamla järnbruk i Sverige men det går inte att säkert veta. Förmodligen saknas många av de allra äldsta bergsmanshyttorna och bergsmanshamrarna. Observera att listan inte bara tar upp framställning av järn och stål i masugnar och hammarsmedjor eller valsverk utan också vidarebearbetningen av järnet och stålet i de gjuterier och manufakturverk som haft registrerade järnstämplor.

Manufakturverk eller manufaktursmedjor tillverkade nyttoföremål av stångjärnet som spik, plåt, grytor, smidesgrindar samt olika typer av beslag som gångjärn och lås. Manufakturverken kom till i större utsträckning när den statliga regleringen av järntillverkning höll på att upphöra och därför blev dokumentationen av dem allt sämre. Därför saknar många manufakturverk i denna lista uppgifter om verksamhetstiden. Uppgifterna har inte hittats.

De namn som en gång etablerats har för enheterna har bibehållits men namnens stavning har moderniserats. Preciseringar som masugn, hytta, hammare, smedja och bruk indikerar verksamheten art och har lagts till då originalnamnet enbart varit ett Ortsnamn. Masugn och hytta har indikerat enbart tackjärnframställning och hammare samt smedja betyder färskning av järnet och stångjärnframställning. Beteckningen bruk betyder hela järnframställningen från järnmalm till stångjärn. Om originalnamnet innehåller en precisering som inte stämmer med verkligheten har korrigeringslagts i anmärkningskolumnen.

Listan har sammanställts efter det landskap och kommun i vilken den namngivna järnframställningsplatsen finns. Dessutom anges oftast etableringsår och slutpunkten för verksamheten. Osäkerheten i årtalsuppgifterna är ibland mycket stor eftersom starttiden ofta utgår från tidpunkten för kungens (statens) tillstånd för att starta driften. Likaså är tidpunkten för driftnedläggningen osäker, konkurser har ju dokumenterats men om nedläggningen har varit enbart ägarens beslut kan stopptiden vara långt utdragen. Bruket har då gradvis dött under flera års tid.

I modernare enheter används smältfärdningsprocesser och ståltillverkning som ger högre kolhalter i stålet och andra legeringsämnen för att ge stålen helt andra egenskaper än stångjärnet. I de fallen har inga närmare detaljer lagts in i anmärkningskolumnen. I stället hänvisas till häftet 'Järn och stål.pdf' som beskriver både slutprodukter och tillverknings sätt.

Det totala antalet verksamhetsplatser i Sverige är svårt om inte omöjligt att uppskatta. Byggnadsplatser kan över tid få ändrade namn både en och flera gånger så det räcker inte att räkna namn i de tillgängliga dokumenten. Vidare kan flera byggnader bara några hundra meter från varandra vara räknade som en enhet och ha samma Ortsnamn medan de i andra fall fått olika namn även om de haft samma ägare.

Egentligen kan man använda en karta över Sverige och följa åar och större bäckar för att finna platser för järnframställning. Där det finns en gammal fördämning, ett mindre vattenfall eller en ordentlig fors kan man med viss säkerhet säga att det funnits någon form av järnbruk. Vattenhjul var ju den enda kraftkällan som användes till blåsmaskiner och hammare långt in på 1800-talet. Bygget av kraftstationer och broar i modern tid har ju avlägsnat många spår av den tidigare järnframställningen men på andra ställen kan man i halvt ogenomträngliga snår av lövslyor runt en fors finna någon huggen sten från en grund till en järnverksbyggnad eller en övervuxen slagghög.

Vid de flesta av de uppräknade platserna är bruksbyggnaderna rivna eller finns kvar som ruiner. Dock finns på många ställen herrgårdar kvar, en del vackra och pampiga. Det finns också bergsmansgårdar som är sevärda. Som turistinformation har listan också färgkoder för att ange hur mycket av bruksmiljön som finns kvar på de olika platserna. Raden markeras med en färg och betydelsen anges här nedan:

- Inga eller blott obetydliga spår av bruksbyggnader eller bostäder.
- Endast bostadsområde till bruket och bruksgata.
- Endast herrgårdsbyggnad och eventuella ekonomibygnader till jordbruk.
- Bara enstaka eller flera ruiner av bruksbyggnader som masugn, smedja osv.
- Någon enstaka bruksbyggnad i ursprungligt skick eller renoverad.
- Nära nog komplett bruk i ursprungligt skick eller renoverat.

När bruk som beskrivs i text anges sällan byggnadernas mängd och status eller vilka spår som lämnats kvar. Då den här listan utarbetades utgjorde gamla och nya skrivna dokument grunden. Därför är det stora brister i statusbeskrivningen med sex färger. Därför bes lärarna om hjälp för att förbättra denna lista. Har du kännedom om andra bruksplatser eller att tillståndet på någon bruksplats avviker från det angivna skulle det vara värdefullt om du meddelade detta på denna webbplats' kontaktsida så att den här listan snarast kan revideras och publiceras.

Tack på förhand för din hjälp.

Bo Edlund

Landskap, kommun	Bruksnamn	Startade	Slutade	Anmärkningar
BLEKINGE				
Olofström	Olofströms Bruk	1735	i drift	Först kallat Petrifors brum
Karlskrona	Lyckeby			Gjuteri och järnmanufaktur
Karlskrona	Lyckeåborgs spikbruk	1775	1980	Kopparbruk 1759-1775
Ronneby	Kallinge Jernverk	1849	1991	Stålgjutgods och tunnplåt
Ronneby	Kockums	1875	1975	Järnmanufaktur
BOHUSLÄN				
Lilla Edet	Thorskogs Mekaniska Verkstad	1867	1926	Järnmanufaktur
Munkedal	Munkedals järnbruk	1827	1871	Stångjärn och manufaktur
Uddevalla	Kollerö bruk	1732	1893	Stålverk, brännstål
DALARNA				
Avesta	Avesta jernverk	1636	i drift	
Avesta	Fors bruk	1689	1925	
Avesta	Hede masugn		1884	By socken
Avesta	Horndals bruk	1650	1979	
Avesta	Kyrkeby	1597		Stångjärnsmedja
Avesta	Näs bruk		1953	Endast gårdsbyggnader kvar
Avesta	Rossberga smedja	1695	efter 1850	Stångjärnsbruk
Avesta	Tyskbo masugn	1669	1867	
Avesta	Valla masugn	1594	1969	
Avesta	Åsgarn bruk			
Borlänge	Domnarvets Jernverk	1878	i drift	
Borlänge	Grängshammars bruk	1473	1877	Från 1600-talet järnbruk
Borlänge	Noraå bruk	1803	1869	
Falun	Borggårde			Manufaktursmedja
Falun	Falu gjuteri	1875	1964	
Falun	Korsnäs järnverk			
Falun	Korså järnbruk	1841	1930	
Falun	Svanshammar bruk			Liesmedja
Falun	Svartnäs bruk	1735	1889	
Falun	Valsfors bruk			Järnbruk och manufaktur
Falun	Ågs hytta	1827	1927	Industriminnesmärke
Gagnef	Lövsjö bruk	1806	1895	Endast masugn
Gagnef	Tanså hytta	1821	1867	
Hedemora	Brattfors bruk	före 1500	ca 1905	
Hedemora	Dormsjö bruk	1400-tal	1900	
Hedemora	Davidshyttan	1655	1765	Stål- och manufakturverk
Hedemora	Dräcke bruk	1538	1860	Ingick i Prästhyttans bruk
Hedemora	Ehre hammare	1695	ca 1850	
Hedemora	Engelsfors bruk	1822		
Hedemora	Garpenbergs bruk	1607	1906	
Hedemora	Klosters bruk	1400-tal	1888	
Hedemora	Lågfors bruk	1626	ca 1860	Ingick i Prästhyttans bruk
Hedemora	Långshyttan järnbruk	1400-tal	2015	
Hedemora	Norns bruk	1628	1916	
Hedemora	Olshyttans bruk	1695	1836	Stångjärn
Hedemora	Prästhyttans bruk	1461	före 1890	
Hedemora	Rörshyttan	1500-tal	mitt 1800-tal	Stångjärn

Hedemora	Silvhytteå bruk	1787	ca 1875	Tackjärn
Hedemora	Stjärnsunds bruk	mitt 1500-tal	1942	Stångjärn
Hedemora	Turbo bruk	ca 1600	1889	
Hedemora	Wiks bruk	1695	1836	Kallades även Olshyttan
Hedemora	Vikmanshyttans bruk	1500-tal	i drift	
Leksand	Limå bruk	1804	1878	
Leksand	Lindors liebruk	1841	1930-talet	Manufakturverk, stångjärn
Leksand	Sågmyra, Gopa liebruk	1860-talet		Järnmanufaktur
Ludvika	Abäckshyttan	1601	1866	
Ludvika	Annefors bruk	1736	1896	Inget kvar av bruket
Ludvika	Björnhytte masugn	1654	1865	Även Nya Rävåla masugn
Ludvika	Fredriksbergs smedja	1729	1898	
Ludvika	Gonäs hytta	1602	1926	
Ludvika	Gravendals bruk	1720	1916	Stångjärn, senare valsverk
Ludvika	Hällsjö Övre hytta	1616	1717	Kallas även Klashyttan
Ludvika	Klenshyttan	1605	1920	Masugnen bevarad
Ludvika	Laxsjö hytta	1579	1877	
Ludvika	Ludvika bruk	ca 1550	1920	
Ludvika	Norhyttan	1642	1909	
Ludvika	Norrvikens masugn	ca 1530	mitt 1800-tal	
Ludvika	Norså hytta	1634		
Ludvika	Nya Prästhyttan	1829	1853	Även kallad Vännebo hytta
Ludvika	Nyhammars bruk	1600-tal	1927	
Ludvika	Olofsfors smedja	mitt 1800-tal	slut 1800-tal	Manufakturverk
Ludvika	Persbo masugn	1624	1874	
Ludvika	Rämens masugn	1646	1896	
Ludvika	Rämshytte bruk	1600-tal	1903	
Ludvika	Rävåla hytta	1634	1865	
Ludvika	Saxhyttan	1633	1856	
Ludvika	Strömsdals hytta	1727	1909	
Ludvika	Sunnansjö bruk	1500-tal	1884	
Ludvika	Tyfors smedja	1790	1882	Stångjärn
Ludvika	Ulriksbergs bruk	1735	1876	
Ludvika	Västansjö hytta	1631	1885	
Malung-Sälen	Harmund			Manufakturverk
Mora	Hertzbergs masugn	1760		
Mora	Indors liebruk	1856		Järnmanufaktur
Mora	Siljansfors bruk	1740	1876	Även Hertzbergs masugn
Orsa	Bäcka hytta			
Orsa	Handfors liebruk	1883	1906	
Orsa	Fredshammar			Stångjärnssmide
Rättvik	Dalfors järnbruk	1726	1872	
Rättvik	Dådrans bruk	1804	1915	
Rättvik	Furudals bruk	1709	1884	Kättingtillverkning
Rättvik	Gravendals bruk	1721	1916	
Rättvik	Ickholms masugn	1806		Masugn och järnverk
Rättvik	Sandelsfors hytta	1752	1870-talet	Även kallat Tenninge hytta
Smedjebacken	Billsjö hytta	1644	1909	
Smedjebacken	Björnsjö hytta	1656	1931	Kallas även Nyhyttan
Smedjebacken	Bommarsbo hytta	1600-tal	1870	
Smedjebacken	Bredsjö hytta	ca 1678	1875	
Smedjebacken	Finnbo Hytta	1630	1907	
Smedjebacken	Flatenbergs hytta	ca 1600	1918	

Smedjebacken	Bjurtjärnshyttan	1655	1765	
Smedjebacken	Gersjöbo bruk	1589		
Smedjebacken	Gessbergs hytta	1663	1873	
Smedjebacken	Hagge nedre bruk	1629	1910	Stångjärnsmide
Smedjebacken	Hagge övre bruk	1870	1902	Spiksmedja
Smedjebacken	Hemshyttan	1629	1717	
Smedjebacken	Hällsjö hytta	1639	1889	
Smedjebacken	Korslångs bruk	1680-talet	1899	Utgjorde tillsammans med Nyfors smedja Klotverken
Smedjebacken	Larsbo bruk	1592	1907	Hytta och hammare
Smedjebacken	Lexsjöbo bruk		nedlagd	
Smedjebacken	Malingsbo bruk	ca 1624	1891	
Smedjebacken	Marnäs hytta	1552		
Smedjebacken	Matsbo hytta	1644	1907	
Smedjebacken	Morgårdshammar bruk	1856	i drift	Gjuteri och mekanisk verkstad
Smedjebacken	Nyfors smedja	1600-tal	1899	
Smedjebacken	Saxehammars järnbruk	före 1540	1907	Hytta och hammare
Smedjebacken	Skisshyttans bruk	1600-tal	1922	
Smedjebacken	Smedjebackens valsverk	1856	i drift	
Smedjebacken	Spjutsbo hytta	1621		
Smedjebacken	Starbo masugn	1600-tal	1918	
Smedjebacken	Stimmerbo hytta	1500-tal	1873	
Smedjebacken	Tolfsbo stångjärnsbruk	1600		
Smedjebacken	Vads smedja	trol 1500-tal	1886	
Smedjebacken	Västerby hytta	1625	1938	Uppbyggdes ej efter brand
Säter	Bråfall hytta	ca 1400	1792	Hyttan exploderade
Säter	Grängshammar bruk	slut 1400-tal	1877	
Säter	Nisshyttan	1659	1905	
Säter	Risshyttan	ca 1590	nedlagd	
Säter	Säters bruk	1640-talet	mitt 1800-tal	
Säter	Ulvshyttan	1600-tal	1937	
Vansbro	Snöå Bruk	1811	1866	
Vansbro	Snöå hytta	1598	1886	
Vansbro	Lindesnäs	1793	1895	Smide, manufaktur och gjuteri
Älvdalen	Långö liebruk	1807	ca 1910	
Älvdalen	Söderströms manufakturverk	1879	1892	Liesmedja
Älvdalen	Västermyckeläng	1851	1870	Liesmedja
Älvdalen	Åsfors bruk	1862	1884	Liesmedja
DALSLAND				
Bengtsfors	Billingsfors bruk	1738	1882	
Bengtsfors	Bäckefors bruk	1767	nedlagt	
Bengtsfors	Bengtsfors liebruk	1879		Manfaktursmedja
Bengtsfors	Gustafsfors bruk	1747	ca 1872	
Dals-Eds	Loviseholms bruk	1754	1880	Stång- och manfaktursmide
Färgelanda	Rådanefors bruk	1732	1895	Stång- och manfaktursmide
Färgelanda	Öxnäs bruk	ca 1730	1867	
Färgelanda	Ödeborg bruk	1898	2005	Spikproducent senare stängsel
Mellerud	Håvrestöms bruk	ca 1830	slut 1800-tal	
Mellerud	Upperuds bruk	1674	1871	Stång- och manfaktursmide
Munkedal	Liljenbergfors bruk	1764	slut 1800-tal	

Vänersborg	Jädersfors smedja	1724	1910-talet	Manufaktur, tidigt på Kollerö
Åmål	Christinedals bruk	1827	ca 1880	
Åmål	Lisefors bruk	1795	ca 1880	
GÄSTRIKLAND				
Gävle	Axmars bruk	1671	1929	Kulturresevat
Gävle	Bergs smedja	1859		Manufaktursmedja
Gävle	Forsbacka bruk	1586	1980	Masugn, smedja och gjuteri
Gävle	Hillevik masugn	1654	1909	
Gävle	Mackmyra hammare	1659	1877	Stångjärn och manufaktur
Gävle	Oslättfors bruk	1697	1881	Kontor och bostäder kvar
Gävle	Stigsbäckens hammare	1646	1657	
Gävle	Tolvfors bruk	1645	1896	Stångjärnsbruk
Gävle	Valbo masugn	1672	1855	
Gävle	Vifors bruk	1694	1863	
Gävle	Viksjo bruk	1675	1869	
Gävle	Västbygge hammare	1646	1678	
Gävle	Åsbygge hammare	1646	1657	
Hofors	Axelshammars	1859	1875	Hammarsmedja
Hofors	Bagghyttan	1698	1870	Stångjärnssmedja
Hofors	Bergs nedre smedja	1697	1862	Stångjärnssmedja
Hofors	Bergs övre smedja	1697	1871	
Hofors	Edske masugn	1664	1880	
Hofors	Gammelstilla bruk	1654	1910 ?	Stångjärn, masugn 1876-1902
Hofors	Hofors bruk	ca 1604	i drift	Masugn startades på 1630-tal
Hofors	Kalvsnäs hammare	1729 ?	1863	
Hofors	Kratte Masugn	tid. 1800-tal	1881	Stångjärnssmide från 1500-tal
Hofors	Montrose bruk	1844	1885	
Hofors	Robertsholms smedja	1840	1885	
Hofors	Skommarhyttan	1653	1875	Masugn
Hofors	Stenshyttans bruk	uråldrig	1848	Stångjärnsbruk
Hofors	Tjärnäs stångjärnsbruk	1827	1864	Två bruk, övre och nedre
Hofors	Walls stångjärnsbruk	1646	1877	
Hofors	Vi hammare	före 1586	1886	
Hofors	Vibygge hytta	1541	1860	Även kallad Vibyhyttan
Hofors	Västerhästbo bruk	före 1638	1870	
Ockelbo	Brattfors bruk	1675	1919	
Ockelbo	Jädraås bruk	1857	1942	
Ockelbo	Strömsborg gjuteri	1883	1891	
Ockelbo	Wij järnbruk	1797	1933	
Ockelbo	Åbro masugn	1675	1857	
Ockelbo	Åmots bruk	1710	1887	
Sandviken	Bro masugn	ca 1570	1686	
Sandviken	Gavelhyttan	1571	1694	
Sandviken	Grönsinka masugn	1680	1893	
Sandviken	Gysinge bruk	1668	1921	
Sandviken	Hammarby bruk	1568	1865	
Sandviken	Hammarby kronhammare	1638	1865	Storvik Sulfit AB startar 1889
Sandviken	Hammarby hytta	1646	1700-talet	
Sandviken	Hosjö hammare	1706	1883	Förr Brobygge övre hammare
Sandviken	Högbo bruk	1659	1866	
Sandviken	Järbo nedre hammare	1686	1874	

Sandviken	Järbo övre hammare	1646	1878	Flyttat till slutlig plats 1702
Sandviken	Järbo masugn	1740	1874	
Sandviken	Kungsfors bruk, Järbo	1839	1886	
Sandviken	Norrberg masugn	1646	1830	
Sandviken	Norrberg/Jäderfors smedja	mellan 1620-1646	1866	Flyttad till Jäderfors 1830
Sandviken	Oppsjö hammare	1694	1882	
Sandviken	Sandvikens bruk	1862	i drft	
Sandviken	Stålbo hammare	1670	1882	Manufakturverk
Sandviken	Uhrfors bruk	1765	1901	Även kallat Kungsgårds bruk
Sandviken	Valls bruk	1740	1890	Brobygge nedre hammare
Sandviken	Ås manufakturmedja	1901	1951	
Sandviken	Åttersta hammare	1695	1870	Även kallad Ås hammare
Sandviken	Åttersta hytta	ca 1570	1868	
HALLAND				
Hylte	Rydöbruk	1742	1862	Järnmanufaktur
HÄLSINGLAND				
Bollnäs	Annefors	1781	1871	
Bollnäs	Bergfors bruk	1857		
Bollnäs	Forsängsholm			Manufakturverk
Bollnäs	Hällbo masugn	1726	1870	
Bollnäs	Katrinebergs bruk	1758	1864	Manufakturmedja
Bollnäs	Kilafors Järnbruk	1724	1895	Manufakturverk
Bollnäs	Kilslund Manufakturverk	1860		
Bollnäs	Käcksholm (Dahlgrens smedja)	1850-talet	efter 1941	Järnmanufakturverk
Bollnäs	Lenningefors smedja			Manufakturverk
Bollnäs	Lillmarksholm			Järnmanufaktur
Bollnäs	Nyfors hammare	1858	1880	Spik- och stångjärnsmedja
Bollnäs	Olofsfors liebolag	1859	1906	
Bollnäs	Sandfors			Järnmanufaktur
Bollnäs	Strömvik manufakturverk			
Bollnäs	Sunnerstaholms bruk	1852	1887	Stångjärn och manufaktur
Hudiksvall	Boda bruk	1770	1880-talet	Stångjärn, i början masugn
Hudiksvall	Brandänge			Manufakturmedja
Hudiksvall	Bölan smedja			
Hudiksvall	Grängsjö			
Hudiksvall	Hedvigsfors bruk	1742	nedlagt	
Hudiksvall	Hudiksvalls Mekaniska Verkstad			Gjutgods och järnmanufaktur
Hudiksvall	Iggesunds Bruk	1685	1981	
Hudiksvall	Långvinds bruk	1687	1890	Arrenderades fram till 1902
Hudiksvall	Movikens masugn	1796	1937	Byggnadsminne
Hudiksvall	Nianfors stångjärnbruk	1794	1871	Kapellet kvar
Hudiksvall	Sofieholms smedja	1797	1880	Manufakturverk, spiksmedja
Hudiksvall	Strömbacka bruk	1753	1947	Stångjärn
Hudiksvall	Tosätter			Järnmanufaktur
Hudiksvall	Österbo masugn	1746	1867	
Nordanstig	Andersfors bruk	1806	1876	
Nordanstig	Franshammar	1764	1870	

Nordanstig	Gnarps masugn	1672	1878	
Nordanstig	Ströms bruk	1672	1981	Stångjärn och manufaktur
Nordanstig	Svedjebackens bruk	1869		Stångjärn och manufaktur
Ovanåker	Lillfors		1865	Järnmanufaktur
Ovanåker	Sparrefors bruk	1729	1888	
Ovanåker	Svabensverk, stångjärn	1799	1876	Från början Fläts bruk
Ovanåker	Ullungsfors manu- fakturverk	1859		Spikhammare
Ovanåker	Voxnabruk	1726	1932	
Söderhamn	Gullgruva bruk	1693	1870	Stångjärnsbruk
Söderhamn	Hamre			Järnmanufakturverk
Söderhamn	Maråkers bruk	1730	1816	Stångjärnsbruk
Söderhamn	Norrljusne Järnverk	1870-talet	1922	Kättingfabrik 1884-2003
Söderhamn	Sunnäsbruk	1677	1869	
Söderhamn	Sörljusne (Ljusne)	1672	1934	Järnbruk
Söderhamn	Tönshammar bruk	1842	1870	
Söderhamn	Tönshammar nya bruk	1873	1884	Även kallat Källänge bruk
Söderhamn	Vändninge gjuteri			Gjuteri, mek verkstad
HÄRJEDALEN				
Härjedalen	Ljusnedal bruk	1686	1877	Först koppar- sedan järnbruk
JÄMTLAND				
Krokom	Rönnöfors bruk	1845	1926	
Krokom	Åflohammar	1844	1869	
LAPPLAND				
Kiruna	Masugnsbyn	1647	1804	
MEDELPAD				
Sundsvall	Christinedal Mek.			Gjuteri
Sundsvall	Galtström	1673	1913	
Sundsvall	Gryttjen	1780	1877	Under Sörfors bruk
Sundsvall	Johannisfors	1849	1877	Under Sörfors bruk
Sundsvall	Långskogs bruk	1780	1877	Under Sörfors, inget kvar
Sundsvall	Matfors stångjärnsbruk	1833	ca 1900	Pappersbruk 1919-1874
Sundsvall	Mohögs Mek Verkstad	1857	2010	Gjuteri och verkstad
Sundsvall	Norafors bruk	1795	1878	
Sundsvall	Nedansjö	1873	1873	Övergavs innan det startats
Sundsvall	Sulå bruk	1795	1869	
Sundsvall	Sunds bruk	1868	i drift	Stångjärn, verkstadsindustri
Sundsvall	Sörfors bruk	1767	1895	
Timrå	Lagfors bruk	1741	1881	
Timrå	Lögdö bruk	1685	1878	Masugn, manufaktursmedja
Timrå	Västana bruk	1744	1867	
Timrå	Åvikens bruk	1686	1901	
Ånge	Torps hammare	1797	ca 1869	Slipmassafabrik 1869-1943
NORRBOTTEN				
Kalix	Törefors bruk	1799	1887	Masugn kom senare
Luleå	Avafors masugn	1827	1887	
Luleå	Karlsvik järnverk	1904	1925	
Luleå	Meiderstein	1741	1892	

Luleå	Selets bruk	1799	1898	
Pajala	Kengis bruk	1646	1879	Järn- och kopparförädling
Pajala	Palokorva masugn	1744	1870-tal	
Pajala	Tornefors masugn	1706	1715	Riksintresse, stenarbeten kvar
Piteå	Alters bruk	1801	1890	
Piteå	Rosfors bruk	1839	1875	Även gjuteri, mek. verkstad
Övertorneå	Svansteins bruk	1753	1803	
NÄRKE				
Askersund	Algrena bruk	1692		
Askersund	Aspa bruk	1670-talet	1927	Därefter pappersbruk
Askersund	Dohnafors bruk	1725	1899	Stångjärnsmedja
Askersund	Estaboda masugn	1633	1671	
Askersund	Igelbäckens masugn	1696	1923	
Askersund	Klockarhyttans smedja	1640		Spiksmedja
Askersund	Kårberg bruk	1638	i drift	Järnmanufaktur
Askersund	Markebäck masugn	1643	?	
Askersund	Norra Svaldre hytta	1632	1860-talet	
Askersund	Rönneshytta smedja	1633	1920	Stångjärn och manufaktur
Askersund	Sandbackens smedja			Spiksmedja
Askersund	Skyllbergs bruk	1346	i drift	Valsat järn
Askersund	Stora Björstorp			Spiksmedja
Askersund	Trehörningens hytta	1636	1889	
Hallsberg	Haddebo bruk	1658	1919	Övre hammare
Hallsberg	Haddebo bruk	1695	1924	Nedre hammare
Hallsberg	Skogaholms jernbruk	1641	1925	1930 revs allt
Hallsberg	Skogaholms masugn	1643	1879	Även kallad Östra Å
Karlskoga	Villingsberg bruk	1646	1894	Stångjärnsbruk
Laxå	Hasselfors Bruk	1671	börj 1900-tal	Hytta byggdes 1850
Laxå	Lassåna (Laxå) bruk	1643	1900	All järnframställning
Laxå	Rörfors bruk	1652	1951	Masugn och smedja
Lekeberg	Björkhyttan	1659		Även Medskogs masugn
Lekeberg	Klunkhyttan	1639	1901	
Lekeberg	Mullhyttan	1645	1870	Järnmanufaktur
Örebro	Axbergshammar	1558	1858	
Örebro	Brevens bruk	1676	1933	Gjuteriet slutade 1986
Örebro	Garphytte bruk	1554	i drift	Nytt bolag 1906, museum
Örebro	Ramshyttans bruk	1539	1908	
SKÅNE				
Helsingborg	Helsingborg			Gjuteri
SMÅLAND				
Alvesta	Föreberg			
Alvesta	Huseby bruk	1629	1930	Gjuteriet igång till 1950-tal
Alvesta	Torpsbruk, masugn	1862		Mek verkstad, lokomobiler
Eksjö	Bruzaholms Bruk	1660	i drift	
Emmaboda	Linnfors Jernbruk	1739	1845	Stångjärn och manufaktur
Emmaboda	Älgärdehult			Järnmanfaktursmedja
Gnosjö	Häryds bruk	1780	1902	Masugn
Gnosjö	Marieholms bruk	1836	1950-talet	Masugn, gjuteri, spiksmedja
Gnosjö	Nissafors bruk	1725	1906	
Hultsfred	Hagelsrum masugn	1761	1877	Masugn och gjuteri

Hultsfred	Rosenfors	1802	i drift	Smedja, nu verkstadsindustri
Hylte	Unnaryds masugn	1834	ca 1890	
Högsby	Fågelfors järnbruk	1744	1882	Följdes av träindustri
Jönköping	Ebbes gjuteri			
Jönköping	Fiahult			Järnmanufaktur
Jönköping	Hellstorp			Järnmanufaktur
Jönköping	Husqvarna bruk (AB)			Gjuteri och järnmanufaktur
Jönköping	Månsarps hyttområde	1600-tal	1886	
Jönköping	Spaafors järnbruk	1837	1886	Stångjärn och manufaktur
Jönköping	Stillefors			Gjuteri och manufaktur
Jönköping	Ulvsnäs hammare	1761	1923	Knipphammare
Kalmar	Fredriksströms gjuteri	före 1859	ca 1910	
Kalmar	Kalmar mek verkstad			Gjuteri och verkstad
Lessebo	Lessebo järnbruk	ca 1660	1880-tal	Pappersbruk 1693-
Markaryd	Timsfors järnbruk	1790		Pappersbruk 1899-2006
Mullsjö	Ryfors bruk	1742	1906	
Mönsterås	Carlshammar	1825	ca 1900	Manufaktursmedja
Nybro	Flerohopp järnbruk	1725	1880	Glasbruk 1892-1960
Nybro	Flygsfors järnbruk	1863	ca 1888	Glasbruk 1888-1979
Nybro	Orrefors järnbruk	1726	1914	Glasbruk 1898-2013
Oskarshamn	Fredriksfors järnbruk	1759		
Oskarshamn	Fredriksholm			
Oskarshamn	Oskarshamns Gjuteri			
Tingsryd	Ekefors Bruk	1680	1693	
Tingsryd	Fagerfors bruk			Manufaktursmedja
Tingsryd	Stenfors Bruk	1693	1897	Stångjärnsbruk
Tingsryd	Örmo (senare Konga)	1738	1888	Pappersmassa 1888-1943
Uppvidinge	Alsterfors järnbruk	1856	1885	Glasbruk 1886-1980
Uppvidinge	Klavreström järnbruk	1736	ca 1970	Bruksmuseum
Uppvidinge	Klöverfors liefabrik	1900	1946	
Uppvidinge	Sandsjöryd			Manufakturverk
Uppvidinge	Sävsjöströms bruk	1700-tal		
Vaggeryd	Götafors bruk	1672	1688	Flyttades till Götaström
Vaggeryd	Götaströms hammare	1689	1896	Kom från Götafors
Vaggeryd	Hook (Lindfors) bruk	1728	1951	
Vaggeryd	Högafors bruk			Järnmanufaktur
Vaggeryd	Lomsjö masugn	1810	1880	
Vaggeryd	Skogsfors bruk	1860	1928	Stångjärnshammare
Vetlanda	Rosenholm			Järnmanufaktur
Vetlanda	Pauliströms bruk	1726		
Vetlanda	Ädelfors bruk			Järnmanufaktur
Vimmerby	Fänjebo bruk			Stångjärnshammare
Vimmerby	Sporrbacka järnbruk	1735	1886	Masugn
Vimmerby	Storebro järnbruk	1728	1912	Mekanisk verkstad 1864-1988
Vimmerby	Toverums bruk	1735	1886	Stångjärnshammare
Vimmerby	Ydrehammar	1916	1931	Stångjärn och manufaktur
Värnamo	Carlström			Manufaktursmedja
Värnamo	Andersfors smedja	1779		Manufaktursmedja
Värnamo	Hörle bruk	1659		
Värnamo	Nya Åminne	1899	1992	Från början Ferrum
Värnamo	Ohs bruk	1668	1867	Massafabrik 1894-1978
Värnamo	Åminne Bruk	1826	1899	Industriminne, masugn finns
Västervik	Ankarsrums bruk	1655	i drift	

Västervik	Bolhults masugn			
Västervik	Eds bruk	1670	1899	Cellulosafabrik -1991
Västervik	Gunnebo bruk	1764	i drift	Manufaktur och sen ståltråd
Västervik	Isgöhlström			Manufakturverk
Västervik	Överum	1655	i drift	Styckebruk, sen jordbruksutr.
Växjö	Braås järnbruk	1745	mitt 1800-tal	
Växjö	Böksholms bruk	1782	1876	Sulfitfabrik 1891-1981
Växjö	Gemla bruk	1926	2013	Gjuteri och manufaktursmedja
Växjö	Holmefors bruk			Stångjärn och manufaktur
Växjö	Otterström bruk	1791		Manufakturverk
Älmhult	Diö bruk	1734	1862	
Älmhult	Gåaryds bruk	1828	1890	Gjuteri och manufaktursmedja
Älmhult	Ry bruk (Delary bruk)	1730	1871	Sulfatfabrik 1872-1981
SÖDERMANLAND				
Eskilstuna	Eskilstuna valsverk			
Eskilstuna	Hyndevads bruk	1550-talet	1570-talet	Stycke- och stångjärnsbruk
Eskilstuna	Näshulta hammare	1649		
Eskilstuna	Rosenfors bruk	1500-talet	1843	Förr kallat Skogstorps bruk
Eskilstuna	Tunafors bruk	1605	ca 1660	Bössfaktorier, senare kopparbruk och järnmanufaktur
Flen	Björndammens masugn	1637	1880	
Flen	Hellefors styckebruk	1659	1997	Masugn 1728- (Hälleforsnäs)
Flen	Mora masugn	1633	1657	
Flen	Smedstorps hammare	1669		
Flen	Stålboga järnbruk	1641	1877	
Gnesta	Ehrendals masugn	1690	1803	Järn- och styckebruk
Gnesta	Forsbro bruk	efter 1697	efter 1866	Hammare och valsning
Gnesta	Krampans hytta	1640	1649	
Gnesta	Lundholms bruk	1670	1816	Stycke- och manufakturbruk
Gnesta	Skeppsta hammare	slut 1500-tal	1875	
Gnesta	Öllösa bruk	1633	1683	
Katrineholm	Forssa bruk	1657	1897	
Katrineholm	Forssjö bruk	1748	1911	En hammare ca 1600-1684
Katrineholm	Julita styckebruk	1630	1662	Bland annat läderkanonen
Katrineholm	Krämbols bruk	1630-talet	1880	Stångjärnssmide
Katrineholm	Virå hammare	1638	1881	Stångjärn- och spikhammare
Nykvarn	Nykvarns bruk	1648	1864	Pappersbruk 1848-1971
Nyköping	Bränn-Ekeby bruk	1607		Styckebruk
Nyköping	Fada styckebruk	1627	1660-talet	
Nyköping	Grishyttans bruk	1627	1660	Styckebruk, hytta och smedja
Nyköping	Hargs hammare	1643	1763	
Nyköping	Morpan	1640		
Nyköping	Nyköpings bruk	1826	1856	Järn- och ståltillverkning
Nyköping	Nävevarns styckebruk	1623	2010	
Nyköping	Stavsjö bruk	1666	i drift	Senare verkstadsindustri
Nyköping	Ålberga bruk	1640	1870	
Oxelösund	Oxelösunds Järnverk	1913	i drift	
Stockholm	Örnsberg			Järnmanufaktur
Strängnäs	Eksåg knipphammare	1642	1698	
Strängnäs	Länna järnbruk	1644	1853	Hammarsmedja
Strängnäs	Åkers Styckebruk	ca 1580	i drift	

Södertälje	Bränninge bruk	1677	1890	
Torshälla	Nyby bruk	1829	i drift	
Torshälla	Torshälla snidverk	1675		Snidverk en spiksmidemaskin
Vingåker	Billsbro hammare	1629	1850	
Vingåker	Högsjö järnbruk	1638	1874	
UPPLAND				
Enköping	Skattmansö bruk			
Heby	Molnebo järnbruk	1755	1890	
Heby	Skattmansö bruk	1745	1885	Stångjärn och manufaktur
Heby	Viby bruk	1603	1650	Hammare 1735-ca 1800
Norrtälje	Beatebergs bruk	1795	1808	
Norrtälje	Edsbro masugn	1686	1919	
Norrtälje	Herrängs järnverk	1903	1969	Sedan gjuteri 1969- i drift
Norrtälje	Ortala bruk	1586	1878	
Norrtälje	Rånäs bruk	1774	1894	Stångjärn
Norrtälje	Skebo bruk	1444	1924	
Norrtälje	Älta bruk	1645	1666	
Stockholm	Göranssons Mekaniska Verkstad	1873	1920	Verkstadsindustri
Sundbyberg	Sundbybergs gjuteri och mek verkstad			
Tierp	Hillebola bruk	1640	1882	
Tierp	Karholmsbruk	1735	1932	Smedja restaurerad 1973
Tierp	Lövstabruk	1596	1926	
Tierp	Strömsberg bruk	1643	1920	
Tierp	Söderfors bruk	1676	i drift	Järn- och ståltillverkning
Tierp	Tobo bruk	1676	1925	Endast masugn
Tierp	Ullfors bruk	1647	1929	
Tierp	Västlands bruk	1612	1902	De flesta byggnaderna revs
Tierp	Åkerby bruk	1638	1883	
Uppsala	Bennebols bruk	1680	1884	
Uppsala	Länna järnbruk	1760	1905	
Uppsala	Ransta masugn	1391	1500-talet	
Uppsala	Stenbergs gjuteri i Ulva		1789	
Uppsala	Vattholma bruk	1400-talet	1991	
Uppsala	Vällnora bruk	1684	1890	Välbevarad masugn
Uppsala	Överbo masugn	1734	1793	
Älvkarleby	Älvkarleö bruk	1659	1972	
Älvkarleby och Gävle	Harnäs bruk	1659	1911	
Österåker	Vira bruk	ca 1630	1948	
Östhammar	Berkinge masugn	1624	1884	
Östhammar	Forsmark bruk	1570	1890-talet	Stångjärn och manufaktur
Östhammar	Gimo bruk	1615	1945	
Östhammar	Hargs bruk	1668	1921	
Östhammar	Johannisfors bruk	1753	ca 1890	Sulfatfabrik 1893-1932
Östhammar	Österbybruk	mitt 1500-tal	1983	
VÄRMLAND				
Arvika	Brunsbjergs hammare	1686	1863	
Arvika	Fredros bruk	1743	1869	Kopparsmältning 1732-1756
Arvika	Femtå stångjärnsbruk	1837	1865	
Arvika	Glasfors	1692	1892	

Arvika	Mitandersfors bruk	1832	1874	
Arvika	Moriansfors bruk	1783	1882	
Arvika	Segersfors bruk	1840	1868	Stångjärn och spiktillverkning
Arvika	Stömne järnbruk	1693	1886	Massafabrik 1887-
Arvika	Sälboda bruk	1763	1880-talet	
Arvika	Sölje bruk	1798	1889	Stångjärn och manufaktur
Arvika	Värå bruk			
Arvika	Älgå bruk	1686	1877	
Degerfors	Degerfors järnverk	1660	i drift	
Degerfors	Håkanbols bruk	1679	1889	Stångjärnsbruk
Degerfors	Lidefors, övre och nedre bruk	1686	ca 1889	Stångjärnsbruk
Degerfors	Svartå bruk	1658	1966	Stångjärn och manufaktur
Degerfors	Ölsboda bruk	1660-talet	1864	Spiksmedja in på 1900-talet
Eda	Adolfors bruk	1744	1884	
Eda	Charlottenbergs bruk	1827	1906	
Eda	Koppom bruk	1836	1897	
Eda	Skillingsfors bruk	1792	1885	Stångjärn och manufaktur
Filipstad	Asphyttan bruk	1545	1845	Inga spår kvar av bruket
Filipstad	Bergskallyttan	ca 1560	ca 1610	
Filipstad	Bolhyttan	före 1540	1876	
Filipstad	Bornshyttan	1540	1815	Inga rester
Filipstad	Bosjö (Gräsbosjö) bruk	1637	1883	Träsliperi 1890-1914
Filipstad	Bosjö hammare	1660	1861	
Filipstad	Brattfors järnbruk	före 1540	1920	
Filipstad	Dalkarlssjöhyttan	1648	1858	
Filipstad	Dammhyttan	ca 1630	1791	
Filipstad	Fogdhyttans bruk	1647	1842	
Filipstad	Forshyttan	1642	1846	
Filipstad	Gamla Finshyttan	1540	1751	
Filipstad	Gammelhyttan	1400	före 1540	
Filipstad	Gammalkroppa bruk	före 1540	1904	
Filipstad	Grundsjöhyttan	1624 ?	1805	
Filipstad	Gustafsströms bruk	1749	1897	
Filipstad	Gåsbornshyttan	före 1584	1866	Inga rester kvar
Filipstad	Haborshyttan	1540	1738	
Filipstad	Hedensskogshyttan	1642	1880	
Filipstad	Hektorshyttan	1540	1878	
Filipstad	Hennickehammar	1606	1889	
Filipstad	Herrhultshyttans bruk	1621	1738	Hammare 1621-1689
Filipstad	Horrsjöhyttan	1606	1847	
Filipstad	Hättsjöhyttan	1640	1661	
Filipstad	Hättälvens hammare	1585	1846	
Filipstad	Kalhyttan	1560	1738	
Filipstad	Kythyttan masugn	ca 1565	1624	
Filipstad	Lesjöfors järnbruk	1675	1985	Fjädertillverkning därefter
Filipstad	Liljendahls bruk	1764	1889	Träsliperi ersatte 1891-1929
Filipstad	Långbanshyttan bruk	1560	1933	
Filipstad	Långbansändehyttan	1638	1812	
Filipstad	Motjärnshyttan	1651	1916	Renoverad 1971
Filipstad	Myrmansfors bruk	1808	1890	Stångjärnsbruk
Filipstad	Mögsjöhyttan	1638	1873	
Filipstad	Mörtjärnshyttan	1638	1757	

Filipstad	Nordmarkshyttan	1540	1905	
Filipstad	Nya Finshyttan	1875	1925	Masugn och gjuteri
Filipstad	Nyhyttan	1540	1738	
Filipstad	Nykroppa järnverk	1540	1973	Sista masugnen stängdes 1947
Filipstad	Paradishyttan	1629	1873	
Filipstad	Rämmens järnbruk	1764	1896	
Filipstad	Sandsjöhyttan	1646	1689	
Filipstad	Saxå hytta	1540	1916 ?	En hammare 1638-1856
Filipstad	Skarphyttans bruk	1638	1858	
Filipstad	Skåltjärnshyttan	1637	1860	
Filipstad	Stjälphyttan	1664	1854	
Filipstad	Storbrohyttan	ca 1600	1920	Hyttan renoverades 1960-talet
Filipstad	Stöpsjöhyttan	1601	1882	Hammarsmedjor 1630-1689
Filipstad	Svartsångshyttan	1624	1738	Hammarsmedja 1635-ca 1860
Filipstad	Svartåhyttan	1687	1893	
Filipstad	Taberg			Järnmanufaktur
Filipstad	Torskebäckshyttan	före 1540	1907	Hammare 1608-1664
Filipstad	Vikhyttan	1540	1613	Hammare 1608-1689
Filipstad	Yngshyttan	1540	1689	Hammare 1621-1680
Filipstad	Åskaghyttan	1575	1869	
Filipstad	Älvsjöhyttan	1769	1896	
Filipstad	Örlingshyttan	1629	1738	Hammare 1673-ca 1748
Forshaga	Deijefors	1860		Stångjärn
Forshaga	Dömle Bruk	1628	ca 1884	
Forshaga	Kvarntorps bruk	1628	1880	Stångjärns- och spiksmide
Forshaga	Mölnbacka bruk	slut 1620-tal	1895	Träsliperi 1884-ca 1930
Grums	Borgviks bruk	1627	1925	
Gullspång	Årås järnbruk	1685	1875	
Hagfors	Bosjöhyttan			
Hagfors	Föskefors bruk	1755	1884	
Hagfors	Geijersholm bruk	1731	1889	
Hagfors	Gustafsfors bruk	1746	1908	
Hagfors	Hagfors bruk	1873	i drift	Uddeholms Tooling AB
Hagfors	Halgå bruk	1833	1884	Brukskontoret bevarat
Hagfors	Lovisebergs bruk	1756	1874	Stångjärnsbruk
Hagfors	Stjerner bruk	1669	1750-talet	Masugn och hammare
Hagfors	Stjärnsfors hammar- och manufakturbruk	1758	1888	Trämässfabrik 1888-1919
Hagfors	Sunnemohyttan	1640	1887	
Hagfors	Uddeholms AB	1720	i drift	Skogsrörelsen såld 1978
Hagfors	Uddeholmshyttan	1724	1872	
Hagfors	Ulleshyttan	1810	1859	
Hagfors	Uvanå järnbruk	1831	1874	Stångjärnsbruk
Karlskoga	Björkborn	1639		Stångjärn och manufaktur
Karlskoga	Bofors	1646		Järnverk
Karlskoga	Degerfors järnverk	1660	i drift	Sista stålet tillverkat 2003
Karlskoga	Granbergsdals hytta	1642	1925	
Karlskoga	Hållsjöhyttan	1659	1863	
Karlskoga	Immetorpshyttan	1655	1896	
Karlskoga	Karlsdals järnbruk	1640	1932	Masugn
Karlskoga	Knappfors hytta	1655	1809	Nybyggd masugn 1871-1891
Karlskoga	Kortfors bruk	1640	1860	Héroult Stål 1902-1920
Karlskoga	Kvarntorpshyttan	1654	1856	

Karlskoga	Lonnhyttan	1659	1870-talet	
Karlskoga	Silverhyttan	1685	1871	Tidigare silververk
Karlskoga	Öfalla elektrostålverk			
Karlstad	Alstrums bruk	1640	1854	
Karlstad	Edsvalla järnbruk	1644	1914	Pappersmassa 1920-1967
Karlstad	Glumshammaren	1771	1912	
Karlstad	Lindfors bruk	1628	1883	Stångjärn och järnmanufaktur
Karlstad	Molkoms järnbruk	1629	1861	Därefter verkstadsindustri
Karlstad	Norums stångjärnsbruk	1629	1873	Träsliperi 1894-1916
Karlstad	Råglanda bruk	ca 1625	1877	Stångjärn
Karlstad	Älvsbacka bruk	1642	1894	
Kristinehamn	Andersfors smedja	1858		Manufaktursmedja
Kristinehamn	Björneborgs bruk	1661	i drift	
Kristinehamn	Bro bruk	1572	1584	Inga rester kvar
Kristinehamn	Bäckhammars Bruk	1682	1871	Pappersbruk från 1871
Kristinehamn	Elfbro hytta	1611	1862	
Kristinehamn	Jonsbols västra bruk	1684	1886	Manufaktursmedja från 1850
Kristinehamn	Jonsbols östra bruk	1688	1886	Manufaktursmedja från 1850
Kristinehamn	Krontorps hammare	1682	1871	Startade Bäckhammars Bruk
Kristinehamn	Niklasdam bruk	1687	1863	Stångjärnsbruk
Kristinehamn	Älvsbro bruk	1611	1884	
Munkfors	Munkfors bruk	1670	1941	Gamla Bruket med martinugn
Munkfors	Ransätersbruken	1646	1883	Tre stångjärnshammare
Munkfors	Slöjdefors bruk	1761		Manufakturverk
Storfors	Ackkärr smedja	före 1624	1877	
Storfors	Alkvettern bruk	1666	1862	Är Övre och Nedre Lanfors
Storfors	Bjurbäckens bruk	1602	1890	
Storfors	Kungsskogshyttan	1678	1876	
Storfors	Kväggeshyttan	1657	1899	
Storfors	Lillfors hammare	1606	1865	
Storfors	Övre Lanfors hammare	1666	1862	
Storfors	Nedre Lanfors bruk	1689	1862	Hammare och stålugn
Storfors	Lundsberg/Matlång	1630	1861	Hammarsmedja
Storfors	Storfors (Fors) bruk	1588	i drift	
Storfors	Storfors smedja	1808	1911	Stångjärn och manufaktur
Storfors	Åminnefors hammare	1630	1890	1899 revs hammaren
Storfors	Åsjöhyttan	1638	1870-talet	
Sunne	Björkefors bruk	1695	1859	Även Björkeds bruk, stångjärn
Sunne	Kymsbergs bruk	1744	1880	Även kallat Högfors bruk
Sunne	Stöpaforss hammarbruk	1746	slut 1860-tal	
Sunne	Lövstaholm jernbruk	1830	1880	Stångjärn- och spiksmedja
Säffle	Emilsdal manufaktur	1849	1876	
Säffle	Kolsäters järnbruk	1694	1877	Träsliperi i slutet av 1870-tal
Säffle	Sillingsfors gjuteri			
Säffle	Svanholms bruk	1694	1884	Massa och papper 1889-2006
Torsby	Bada Övre Bruk	1649	1877	
Torsby	Bada Nedre Bruk	1692	1877	Träsliperi 1896-1913
Torsby	Christinefors bruk	1807		Stångjärn
Torsby	Konradfors bruk	1838	1867	
Torsby	Oleby	1693	1838	
Torsby	Letafors bruk	1700-talet	1871	
Torsby	Likanå stångjärnsbruk	1839	1862	
Torsby	Röjdåfors smedja	slut 1830-tal		Stångjärn, manufaktursmide

Torsby	Torsby bruk	1693	1929	Stångjärn, manufaktursmide
Torsby	Vägsjöfors bruk	1743	1892	Manufakturmedja
Årjäng	Carlsfors smedja			Stångjärn
Årjäng	Gladåkers bruk	1823	1865	Stångjärn
Årjäng	Lennartsfors järnbruk	ca 1840	1877	Trämassa 1880-tal till 1940
Årjäng	Snarkils maufakturverk	1721	1876	Även stångjärnssmide
Årjäng	Töcksfors järnbruk	ca 1796	1871	Träsliperi 1873-1950
VÄSTERBOTTEN				
Robertsfors	Robertsfors järnbruk	1758	1892	Massabruk 1904-1948
Skellefteå	Bygdsiljum masugn	1641	1643	
Umeå	Hörnefors bruk	1775	1902	Sulfitfabrik följde
Umeå	Sävar järnbruk	1804	1862	Skogsbruk och såg följde
Umeå	Johannisfors bruk	1798	1882	Manufaktur och stångjärn
VÄSTERGÖTLAND				
Gullspång	Ribbingsfors bruk	1827	1876	Stångjärn
Göteborg	Keillers Mekaniska Verkstad	1841	2015	Göteborgs Mek. Verkstad, därefter Götaverken
Göteborg	Lindholmens gjuteri			
Karlsborg	Forsvik	före 1457	1977	Det mesta inom järnhantering
Karlsborg	Granviks masugn	1686		
Laxå	Skagersholms bruk	1672		Stångjärn
Laxå	Åboholms masugn	1710	ca 1810	
Lerum	Floda bruk			Manufakturmedja
Mullsjö	Ryfors bruk	1742	1906	
Partille	Jonserefs fabriker	ca 1840	1979	Gjuteri och manufaktur
Svenljunga	Axelfors smedja	1852		Manufakturmedja
Tibro	Årebergs bruk			Järnmanufaktur
Tidaholm	Annaefors smedja	1760		Manufakturmedja
Tidaholm	Källefalls bruk			Stångjärn och manufaktur
Tidaholm	Tidaholms järnbruk	1799	1933	Lastbilstillverkning
Tranemo	Hjälmafors bruk	1859	1888	Även manufaktur och gjuteri
Tranemo	Växtorp			Manufakturmedja, gjuteri
Trollhättan	Gullöfors Bruk	1876	1991	Från 1911 Stridsberg&Biörck
Trollhättan	Jernkontorets försöksverk	1912	1916	Elektrisk tackjärnsmältning
Töreboda	Lagerfors bruk			Stångjärn
Ulricehamn	Möllefors bruk			Spikhammare
VÄSTMANLAND				
Arboga	Arboga Mek. Werkstad	1856	1967	Gjuteri och verkstad
Arboga	Jäders bruk	1551	1920	Bruksmuseum
Arboga	Röfors bruk	1632	1850	Stångjärnshammare
Fagersta	Engelsbergs Bruk	1681	1925	Världsarv
Fagersta	Fagersta Bruk	1611	1984	Därefter hårdmetallproduktion
Fagersta	Semla Bruk	1580	1861	
Fagersta	Stabäcks hammare	1614	1877	
Fagersta	Stabäcks hytta	1539	1752	
Fagersta	Trummelsbergs bruk	1622	1907	
Fagersta	Västanfors hytta	1611	1920	
Hallsthammar	Hallsthammars bruk	1872	1981	
Hallsthammar	Trångfors smedja	1628	1915	Smedjan visas regelbundet

Hällefors	Björksjö masugn			
Hällefors	Bredsjö bruk		1962	
Hällefors	Elfstorps bruk	1845	1923	
Hällefors	Finnhyttans bruk	1828	1875	
Hällefors	Flosjöhyttan	1660	1725	
Hällefors	Flosjöhyttan	1825	1880	
Hällefors	Gamla Hjulsjö hytta			
Hällefors	Grythyttan	1400-talet	1883	Silver funnet på 1600-talet
Hällefors	Grängshyttan			
Hällefors	Nya Hjulsjö hytta	1782	1919	
Hällefors	Hellefors Bruk	1639	i drift	Först silver, 1700-tal mer järn
Hällefors	Kärvingeborns Norra hytta	1539	1860	Även kallad Bergsmanshyttan
Hällefors	Kärvingeborns Norra hammare	1635	1765	
Hällefors	Kärvingeborns Södra hammare	1645	1859	Även kallad Varnäshammaren
Hällefors	Kärvingeborns Södra hytta	1750	1755	
Hällefors	Rockesholms bruk	1733	1899	Därefter träsliperi till 1912
Hällefors	Saxhyttans masugn	1407	efter 1849	
Hällefors	Sikfors bruk	1630-talet	1959	
Hällefors	Silkens masugn			
Hällefors	Sundshyttan	1775		
Hällefors	Sävenfors masugn		1926	
Köping	Gisslarbo södra bruk	1621		Stångjärnsbruk
Köping	Gisslarbo norra bruk	1627	1963	Stångjärnsbruk
Köping	Karmansbo hytta	1896	1940	Även kallad Köpings hytta
Köping	Kolsva Järnverk	1548	2018	
Köping	Köpings Mek Verkstad	1856	1969	Gjuteri och verkstad
Lindesberg	Andhammarhyttan	1663	1807	
Lindesberg	Aspa hytta	1624	1769	
Lindesberg	Bergshyttan	1775		Stångjärn
Lindesberg	Björkhyttan	1538	1786	
Lindesberg	Bohrs bruk	1383	1861	
Lindesberg	Dalkarlshyttans bruk	1540	1624	
Lindesberg	Dalkarlshytte masugn	1852	1934	Byggdes om till kalkugn
Lindesberg	Danshyttan	före 1538	1815	
Lindesberg	Ekebyhammar	1629	1865	
Lindesberg	Finnåkers bruk	1614	1878	Stångjärn
Lindesberg	Fornbohyttan	1539	1738	
Lindesberg	Frötuna bruk	1628	1880-talet	Stångjärnsmede
Lindesberg	Frövi (Frövifors) bruk	1550-talet	1891	Pappersbruk 1889
Lindesberg	Gammelbo hytta	1571	1886	Kallades även Fanthyttan
Lindesberg	Garphyttan	före 1538	1870	
Lindesberg	Glyfså hytta	1688	1775	
Lindesberg	Grimsö hytta	1678	1851	
Lindesberg	Gränshyttan	före 1538	1804	
Lindesberg	Grönbo hammare	1622	1886	Stångjärn
Lindesberg	Guldsmedshyttan	före 1538	1979	Silverhytta på 1400-talet
Lindesberg	Guldsmedshyttans kronohyttan	1551	1676	Gjutna kanonkolor
Lindesberg	Gusselby hytta	1540	1815	

Lindesberg	Gusselhyttan	1542	1945	
Lindesberg	Hammarbackens masugn	1812	1874	
Lindesberg	Hägernäs hammare	1684	1886	Stångjärn
Lindesberg	Hägerås hytta	1624	1666	
Lindesberg	Ingelshyttan	före 1538	1793	
Lindesberg	Iskarboda hammare	1629	1670-talet	
Lindesberg	Jönshyttan	före 1538	1668	
Lindesberg	Kloten (Klothyttan)	1678	1910	
Lindesberg	Koverboda hytta	1383	före 1660	
Lindesberg	Kåfalla smedja	1595	1850-talet	
Lindesberg	Kårbergs nedre hytta	före 1538	1780	Nuvarande namn är Stråssa
Lindesberg	Kårbergs övre hytta	1538	1815	Nuvarande namn är Stråssa
Lindesberg	Långbo masugn	1674	?	
Lindesberg	Löa hammare	före 1636	1872	Även kallad Rällshammaren
Lindesberg	Löa östra hytta	före 1538	1907	
Lindesberg	Löa västra hytta	1570	1768	
Lindesberg	Munkhyttan	1539	1773	
Lindesberg	Norra Fanthyttan	före 1606	1787	
Lindesberg	Norra Reboda hytta	1680	?	
Lindesberg	Norrby hammare	1644	1897	
Lindesberg	Nybergets hytta	före 1538	1809	
Lindesberg	Nya Munkhyttan	före 1665	1682	
Lindesberg	Nyhammar			Stångjärn
Lindesberg	Nyhyttan	före 1538	1636	
Lindesberg	Mårdshyttan	1539	1764	
Lindesberg	Oppbåga hammare	1628	1880-talet	
Lindesberg	Ramshyttan	1548	efter 1684	
Lindesberg	Resta hytta	före 1538	1784	
Lindesberg	Ramsbergs bruk	1616	1737	Masugn
Lindesberg	Rockhammar (Stensta)	1548	ca 1900	Ett tiotal hammare
Lindesberg	Siggebo gamla hytta	1539	efter 1684	
Lindesberg	Siggebohyttan	1540	1752	
Lindesberg	Snugga hytta	1538	1862	
Lindesberg	Stensta kronohammare	1548	1867	
Lindesberg	Storboda hammare	1571	1897	
Lindesberg	Storå hytta	1813	1928	
Lindesberg	Sverkersta hammare	1642	1807	
Lindesberg	Sundbo	1600-talet		Stångjärn
Lindesberg	Södra Fanthyttan	före 1538	1737	
Lindesberg	Södra Reboda hytta	före 1538	?	
Lindesberg	Sörbyholms hammare	1627		
Lindesberg	Torpshyttan	1538	1797	Hyttan och gjuteri
Lindesberg	Uskaboda hytta	1540	1737	Kallas även Nya Viskabohytta
Lindesberg	Vasselhyttan	före 1538	1814	
Lindesberg	Wedevågs hytta	1538	1645	
Lindesberg	Vedevågs bruk	1545	i drift	Först stångjärnsbruk
Lindesberg	Vrethammars bruk	1817	1977	
Lindesberg	Ytterby hytta	före 1538	?	
Lindesberg	Åbyhammar	1627	1873	Även kallad Sörby hammare
Lindesberg	Ösarhyttan	före 1538	före 1638	
Lindesberg	Österhammars bruk	1627	1837	
Ljusnarsberg	Bångbro Järnverk	1872	1987	Många olika ägare

Ljusnarsberg	Bångsmedjan			Stångjärn
Ljusnarsberg	Hedshyttan			Även kallad Kroktjärns masugn
Ljusnarsberg	Högfors järnbruk	1766	1955	
Ljusnarsberg	Hörks hytta	1899	1927	Även kallad Hörkshyttan
Ljusnarsberg	Norra Hörkens masugn			
Ljusnarsberg	Stjärnfors bruk	1676	1905	Hytta och hammare
Ljusnarsberg	Ställdalens hytta	1790-talet	1919	Därefter anlas ett pappersbruk
Nora	Borns bruk			
Nora	Dalkarlshyttans hytta	före 1645	1768	Vid Dalkarlsbergs gruvfält
Nora	Drakatorp			Stångjärn
Nora	Elfhyttan		1868	
Nora	Ferfhyttan			
Nora	Finnå hammare	1658	1920-talet	Senare namn Afdala hammare
Nora	Gamla Pershyttan	före 1498	1953	
Nora	Greckåsars hytta	före 1539	1878	Hyttan revs 1920
Nora	Hammarby bruk	1632	1923	
Nora	Jerle övre hammare	1560-talet		Även kallad Frälsehammaren
Nora	Jerle nedre hammare	1620-talet		Även kallad Skattehammaren
Nora	Jerle stångjärnsbruk	ca 1825	1880	Även kallat Yxe bruk
Nora	Lindesby hytta	1500-tal	1950	Ombyggd till bostad
Nora	Nora gjuteri			Järnmanufakturverk
Nora	Petershyttan	1847	1887	
Nora	Ringshyttan	1538		
Nora	Nya Ringshyttan	1620	före 1673	
Nora	Skrikarhyttan	mitt 1600-tal	1918	
Nora	Snöbergshyttan	1673		Masugn
Nora	Stadra bruk	1646	1936	
Nora	Vestgöthyttan	?	1793	
Nora	Öskevikshyttan	1652		
Norberg	Andersbenning	1680	1721	
Norberg	Bennebo hammarverk	1754	1896	2 hammare, 1 hytta
Norberg	Bråfors hytta	1539	1899	
Norberg	Davidsbo			Manufaktursmedja
Norberg	Flikens hytta	1540	1888	
Norberg	Fröbo hammare		1637-1675	
Norberg	Gäsjö hytta	1539	1885	
Norberg	Håkansbenning hytta	1539	1650	
Norberg	Håkansbenning smedja	1600	1637-1675	Senare Bjurfors mässingbruk
Norberg	Hästabäcks gamla hytta	1539	1637	
Norberg	Hästabäcks nya hytta	1637	1864	
Norberg	Hästabäcks nedre hammare	1632	1767	
Norberg	Hästabäcks övre hammare	1632	1851	
Norberg	Hyttjärn masugn	?	?	Brukad omkring 1540
Norberg	Högfors järnbruk	1464	1953	
Norberg	Järnhyttan	före 1698	1882	
Norberg	Karbenningby övre hammare	början av 1600-talet	1687	
Norberg	Karbenningby övre hammare	början av 1600-talet	andra hälft av 1800-tal	
Norberg	Karbennings hytta	1539	ca 1900	
Norberg	Kråkebo hammare	börj 1600-tal	1680-talet	

Norberg	Landforsens hytta	1632	1840	Mulltimmerhytta
Norberg	Lapphyttan	1100-talet	1100-talet	
Norberg	Nickebo hammare	1600-talet	1765	
Norberg	Nickebo hytta	1513	1860	
Norberg	Nordansjö hytta	1757	1909	
Norberg	Nyhyttans masugn (I)	tid. 1500-tal	1882	Vid Smedsjön, nära Målsjön
Norberg	Nyhyttans masugn (II)	1504	1749	Mellan Stora Dammsjön och Hörendesjön
Norberg	Olsbenning övre hammare	början av 1600-talet	mitten av 1800-talet	
Norberg	Olsbenning övre hytta	1539	1876	
Norberg	Olsbenning nedre bruk	börj 1600-tal	mitt 1800-tal	1 hammare, 1 hytta slut 1717
Norberg	Persbo stångjärnsbruk	1626	efter 1830	Knipphammare tillkom 1746
Norberg	Rabbatsbenning bruk	1602	1883	
Norberg	Rosendals masugn	1539	1879	
Norberg	Spännarhyttan	1882	1981	
Norberg	Thorshammar	1887	1983	Mässingmanufaktur
Norberg	Örbäcks hammare	tid. 1600-tal	sent 1800-tal	
Norberg	Örbäcks hytta	före 1539	1721	Endast slaggvarpar kvar
Sala	Hökmora hammare	1620-tal	före 1754	
Sala	Hörnsjöfors (Fors) järnbruk	före 1609	1870-talet	Kallas även Lämsmedjan
Sala	Klingbo hammare	1620-tal	före 1754	
Sala	Prästhyttan	1600-tal	1754	
Sala	Rosshyttans bruk	1539	1838	
Skinnskatteberg	Baggå bruk	1625	1910	Stångjärnsbruk
Skinnskatteberg	Bernshammar	1508	1870	Endast herrgården kvar
Skinnskatteberg	Bockhammars järnbruk	1607	1880	Hytta fanns på 1600-talet
Skinnskatteberg	Borgfors	1755		Stångjärn
Skinnskatteberg	Forshammars bruk	1590	1870	Stångjärnsbruk
Skinnskatteberg	Flodhammars smedja	1596	1900	Senare namn Uttersbergs bruk
Skinnskatteberg	Färna bruk	1607	1930	
Skinnskatteberg	Heds hammare	1650	1873	
Skinnskatteberg	Holms hammare	1624	mitt 1800-tal	
Skinnskatteberg	Jönsarbo järnbruk	1539	1861	Vallbricka, stångjärnsbruk
Skinnskatteberg	Karmansbo bruk	1580-talet	1958	Fungerande lancashiresmedja
Skinnskatteberg	Kedjebo hammare	ca 1607	ca 1880	
Skinnskatteberg	Killinghammar bruk	före 1607	ca 1880	
Skinnskatteberg	Lienshyttan	före 1539	1959	
Skinnskatteberg	Norrhammars smedja	1624	1812	Ersattes av Karmansbo bruk
Skinnskatteberg	Nyhammar	1550	1870	
Skinnskatteberg	Prestsmedjan	före 1632		
Skinnskatteberg	Riddarhyttan	1610	1959	Järnhytta och hammare
Skinnskatteberg	Skinnskattebergs bruk	1626	1909	Inköpta hyttor och hammare
Skinnskatteberg	Östanfors järnverk	1622	1921	Senare namn Uttersbergs bruk
Surahammar	Bäckhammar	1620		Stångjärn
Surahammar	Larsansjö (Lisjö) bruk	1746	1861	Stångjärnsbruk
Surahammar	Ramnäs bruk	1590	i drift	Stångjärnsbruk
Surahammar	Seglingsbergs bruk	1610	1907	Tackjärnstillverkning
Surahammar	Surahammars Bruk	1500-talet	i drift	Stålframställning
Surahammar	Virso bruk	1920	i drift	
Västerås	Svanå bruk	1300-talet	1920	Stångjärn och manufaktur
Västerås	Västerås masugn	1870-talet	1931	

Västerås	Västerås Mekaniska Verkstad	1874	1899	Jordbruksmaskintillverkning
ÅNGERMANLAND				
Härnösand	Utansjö	1738	1878	Cellulosafabrik 1894-2008
Härnösand	Västana bruk	1746	1867	
Kramfors	Bollstabruk	1737	1899	
Kramfors	Eriksfors liefabrik	1878	1904	Manufaktursmedja
Nordmaling	Olofsfors bruk	1762	1894	Industriminne, museum
Sollefteå	Björkä bruk	1771	1870-talet	
Sollefteå	Forsse bruk	1804	1900	
Sollefteå	Graninge järnverk	1677	1873	Senare etablerades massfabrik
Sollefteå	Gålsjö bruk	ca 1700	1872	Därefter trävaruproduktion
Sollefteå	Sollefteå bruk	1706	1900	Stångjärn och manufaktur
Örnsköldsvik	Gideå bruk	1805	1873	
Örnsköldsvik	Järveds Mek Verkstad		1957	Gjuteri och järnmanufaktur
ÖSTERGÖTLAND				
Boxholm	Boxholms bruk	1754	1984	Delar av bruket ännu kvar
Boxholm	Flemminge järnverk	1875	i drift	Valsat järn
Finspång	Borggårds Bruk	1630	1887	Verkstadsindustri från 1882
Finspång	Börgöls hammare	1684	1871	Stångjärn
Finspång	Börsjö järnbruk	1689		
Finspång	Finspångs bruk	1580	1911	Verstadsindustri fortsatte
Finspång	Folkströms bruk	1655	ca 1880	
Finspång	Grytgöls bruk	1652	i drift	Tråddrageri
Finspång	Hävla Bruk	1682	i drift	Tidigare Skärfors Bruk
Finspång	Hävla övre Bruk	1682	1924	
Finspång	Igelfors bruk	1860-talet	2017	Igelfors stångjärnsbruk och Nyhammars spikbruk 1891
Finspång	Ljusfallshammars bruk	1639	1976	Järnväg och väg över bruket
Finspång	Ljusfors	1828	ca 1870	Järnmanufaktur
Finspång	Lotorps järnbruk	1635	1916	
Finspång	Sonstorp bruk	1580	1910	Välbevarad bruksmiljö
Finspång	Ysunda bruk	1666	1872	Manufakturverk
Kinda	Blomfors			Stångjärn och manufaktur
Linköping	Jakobslunds bruk	1770		Även kallat Ljungs bruk
Linköping	Sturefors			
Mjölby	Forssa knipphammare	1726		
Motala	Cathrinefors jernbruk	1856		Manufakturverk
Motala	De Geersfors	1756	1984	Bruksnamn Qvarnshammar
Motala	Godegårds bruk	1300-talet	1896	
Motala	Hättorps bruk	1743	1878	
Motala	Karlströms bruk	1682	1897	
Motala	Kvarns bruk	1681	1857	
Motala	Litsäng			Manufaktur
Motala	Motala knipphammare			Manufaktur
Motala	Motala Verkstad	1822	i drift	Järnverk och verkstadsindustri
Norrköping	Graversfors bruk	1763	1920-talet	Kallas även Stens Bruk och tidigare Nedre Näkna
Norrköping	Hults bruk	1697	i drift	Stångjärn och järnmanufaktur
Norrköping	Motala varv	1841	1892	
Norrköping	Näkna stångjärnsbruk	1733	tid. 1800-tal	Kallades tidigare Övre Näkna
Norrköping	Stens stångjärnsbruk	1741	1913	

TORPSBRUKS MASUGN

BJÖRKERYD 7:2

ALVESTAD KOMMUN

DOKUMENTATION INFÖR RIVNING

2021-10-22

Masugnen fotograferad omkring 1930, den karaktäristiska utformningen har med tiden blivit en symbol för Torpsbruk, men var aldrig tänkt att stå utan sitt tak och omgivande byggnad. (Digitalt museum)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	4
INLEDNING	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Metod	5
Orientering	6
Befintliga ställningstaganden	8
HISTORIK	10
Pukaström – Kvarndrift och tidig industri	10
Torps bruk bildas	11
Masugnen	12
Torps gjuteri aktiebolag och mekanisk verkstad	14
Torps bruk förändras, masugnen får minskad betydelse	15
Masugnen överges	19
Torps bruk under 1900-talet	21
I modern tid	24
BYGGNADSDOKUMENTATION	25
Översikt	25
Masugnen	28
Omgivande murverk	47
Körbro	49
Kanal	51
ANTIKVARISK KONSEKVENSPANALYS	53
REFERENSER	55

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsbeteckning: Björkeryd 7:2

Populärnamn: Torpsbruks masugn

Kommun: Alvesta

Fastighetsägare: Anders Ottosson

Beställare: Länsstyrelsen i Kronoberg

Beställarens referens: Viktoria Bylund, Kulturmiljöenheten Länsstyrelsen i Kronoberg

Konsult: Fredriksson arkitektkontor AB

Medverkande: Olle Danielsson, byggnadsantikvarie

Foto: Olle Danielsson eller Fredrik Karlsson om inget annat anges.

INLEDNING

Bakgrund

Inom fastigheten Björkeryd 7:2 ligger Torps bruks masugn. Denna uppfördes 1862 i samband med att Torps bruk bildades. Byggnaden ligger i den norra delen av bruksområdet och omges av höga stödmurar och en stensködd kanal. I anslutning till masugnen finns även fundamentet till den körbro som användes för att ta sig upp på masugnens krön. Masugnen är uppförd i traditionell modell med kallmurad skalmur och en murad ”pipa” av tegel i mitten, denna masugnstyp förekom på flera platser runtom i landet. Masugnen rasade partiellt under januari 2018 och har sedan dess stått avspärrad. Skadorna bedöms bero på att masugnen stått utan avtäckning under mycket lång tid och att de ankarjärn som håller samman masugnen rostade av. Eftersom den resterande delen av masugnen riskerar att rasa har Länsstyrelsen i Kronoberg beslutat att de delar som står kvar ska rivas av säkerhetsskäl.

Då byggnaden har ett stort lokalthistoriskt värde för bruksorten har man bedömt att en rivningsdokumentation måste upprättas innan rivning. Uppdraget har beställts och bekostas av Länsstyrelsen i Kronoberg och utfördes av byggnadsantikvarie Olle Danielsson på Fredriksson arkitektkontor. Inventering och dokumentation utfördes under september 2021.

Parallellt med denna rivningsdokumentation utarbetas förslag för åtgärder av masugnen och omgivande strukturer som påverkats av raset. Här i belyses även möjligheten att bevara kulturhistoriska värden på platsen genom olika alternativ.

Syfte

Den antikvariska dokumentationen syftar till att:

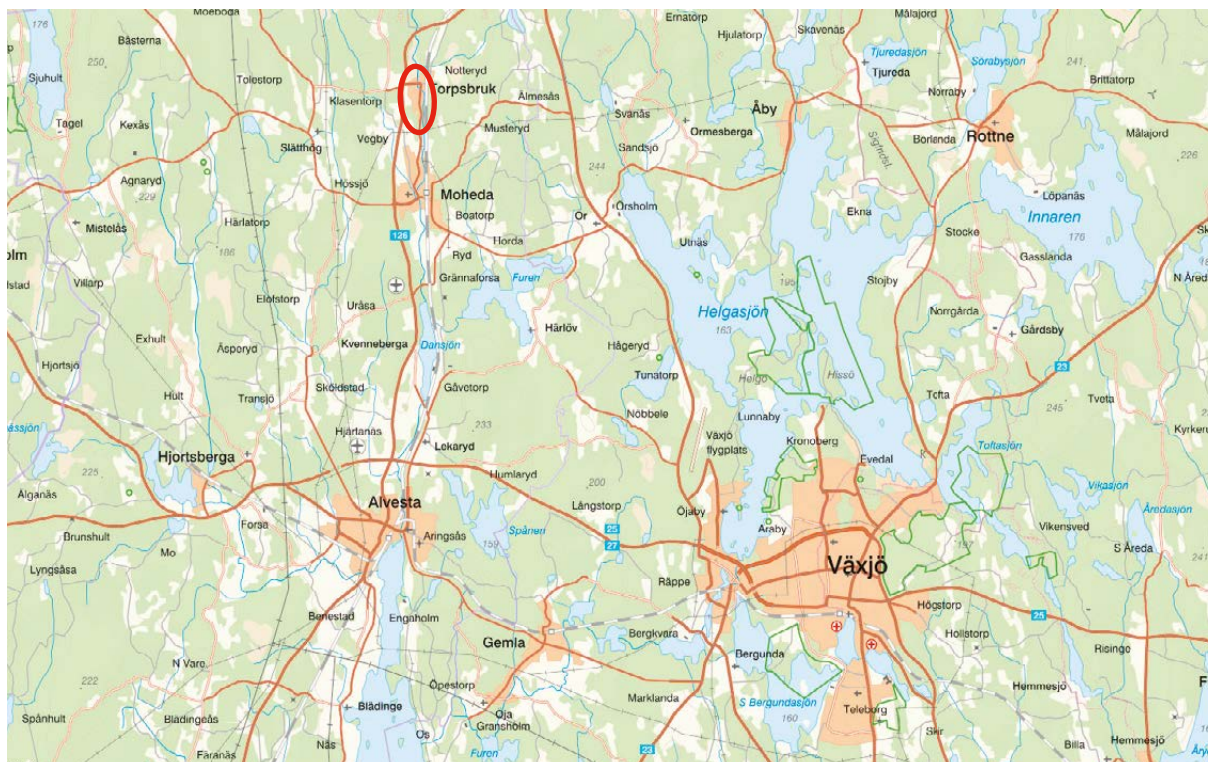
- Översiktligt redogöra för masugnens historik och kulturhistoriska kontext i syfte att korrekt kunna beskriva kvarvarande konstruktion och detaljer.
- Dokumentera byggnaden i foto och text.
- Redogöra för byggnadens befintliga skick.

Metod

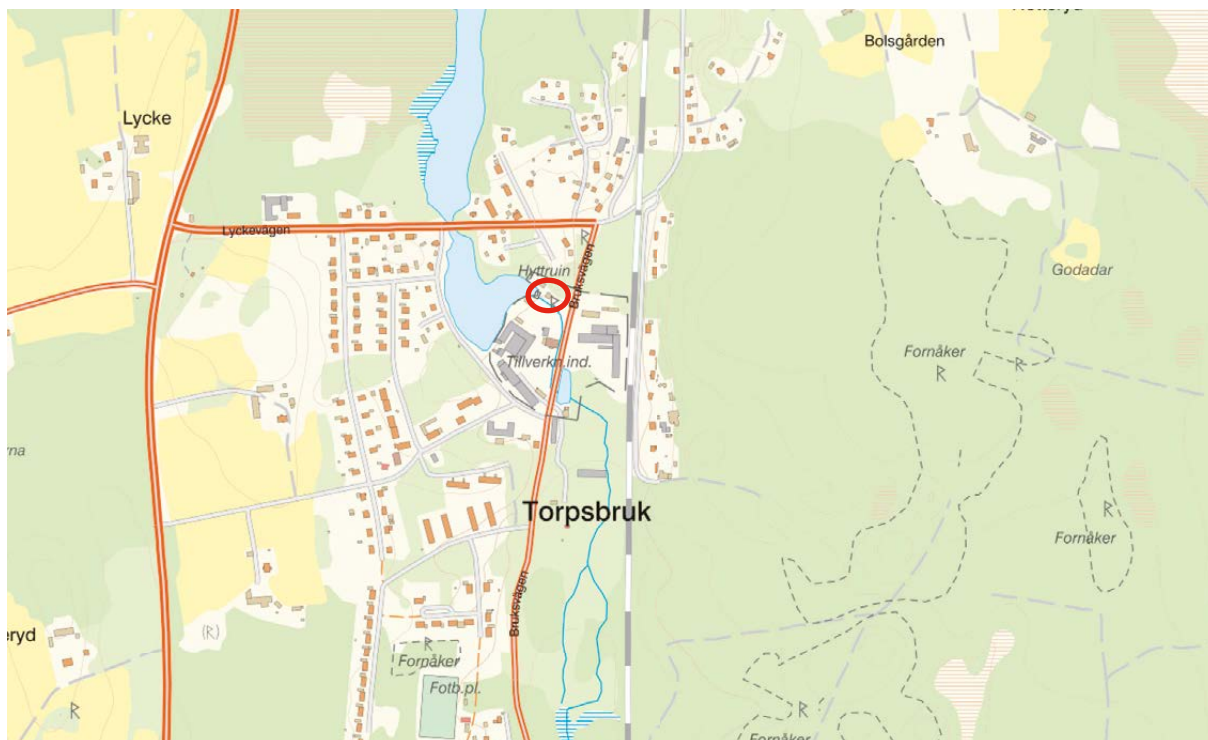
En mindre arkiv- och litteraturstudie har utförts inför redogörelsen av historik och kontext. Historiska bilder, ritningar och kartor har inhämtats från Kronobergsarkivet, Torps bruksarkiv, skrifterna ”Torpsbruk 100 år” och ”Från Pukaström till Torpsbruk” samt Digitalt museum.

En fältinventering har utförts och masugnen har undersökts okulärt vad gäller konstruktion, material, tekniska lösningar och byggnadsdetaljer. Då masugnen redan rasat vid inventeringstillfället kunde den inte undersökas närmre eller mätas upp mer noggrant än vad en lasermätare klarar att göra på håll. Risken för mindre mätfel föreligger då skymmande växtlighet förekommer framför masugnen. Dokumentationen har utförts med digitalfotografering.

Orientering

Översiktskarta visande Torpsbruks placering, strax nordväst om Växjö och norr om Alvesta och Moberg. Torpsbruk är markerat med röd cirkel. (Lantmäteriet)

Masugnen markerad i rött. Bruksområdet har uppförts i etapper och den tidigaste bruksbebyggelsen omgav Masugnen. Därefter har bruksområdet främst expanderat söder- och österut. Masugnen och bruket är centralt placerat i Torpsbruk och sambället har uppstått runt detta. Till höger syns södra stambanans dragning nära bruket. (Lantmäteriet)

Flygfoto över Torpsbruks bruksområde. Masugnen är placerad invid dammens ena utlopp och markerad med röd cirkel. Raset syns även på detta flygfoto. De senare och modernare bruksbyggnaderna syns söder och öster om masugnen. (Lantmäteriet)

Befintliga ställningstaganden

FORNLÄMNING, KULTURMILJÖLAGEN (1988:950)

Masugnen samt omgivande kanal och stödmurar är utpekad som fornlämning enligt kulturmiljölagens 2 kap. Fornminnen. Masugnen har givits lämningsnummer L1954:8493 och RAÅ-nummer Moheda 38:1. Enligt den 12§ fastställs att den som vill ”rubba, ta bort gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning ska ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen”. Vidare får Länsstyrelsen lämna sådant tillstånd om fornlämningen medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till dess betydelse.

REGIONAL KULTURMILJÖ

Länsstyrelsen i Kronoberg har upprättat enkla kulturmiljöprogram för varje kommun inom länet. I Alvesta kommun har 14 området utpekats, däribland området ”Torp och Vegeby”. Bruksmiljön i Torpsbruk samt masugnen utpekas som värdebärande delar för kulturmiljön.

ÖVERSIKTSPLAN OCH PLAN OCH BYGGLAGEN (PBL 2010:900)

Alvesta kommuns översiktsplan upprättades 2008-10-28, i denna framgår att ett fastställt ”kulturmiljövårdsprogram” finns och att man i detta utpekar ett antal områden av särskilt intresse för kulturmiljövården, däribland område nr. 8 ”Vegeby-Lycke-Torp-Torpsbruk.

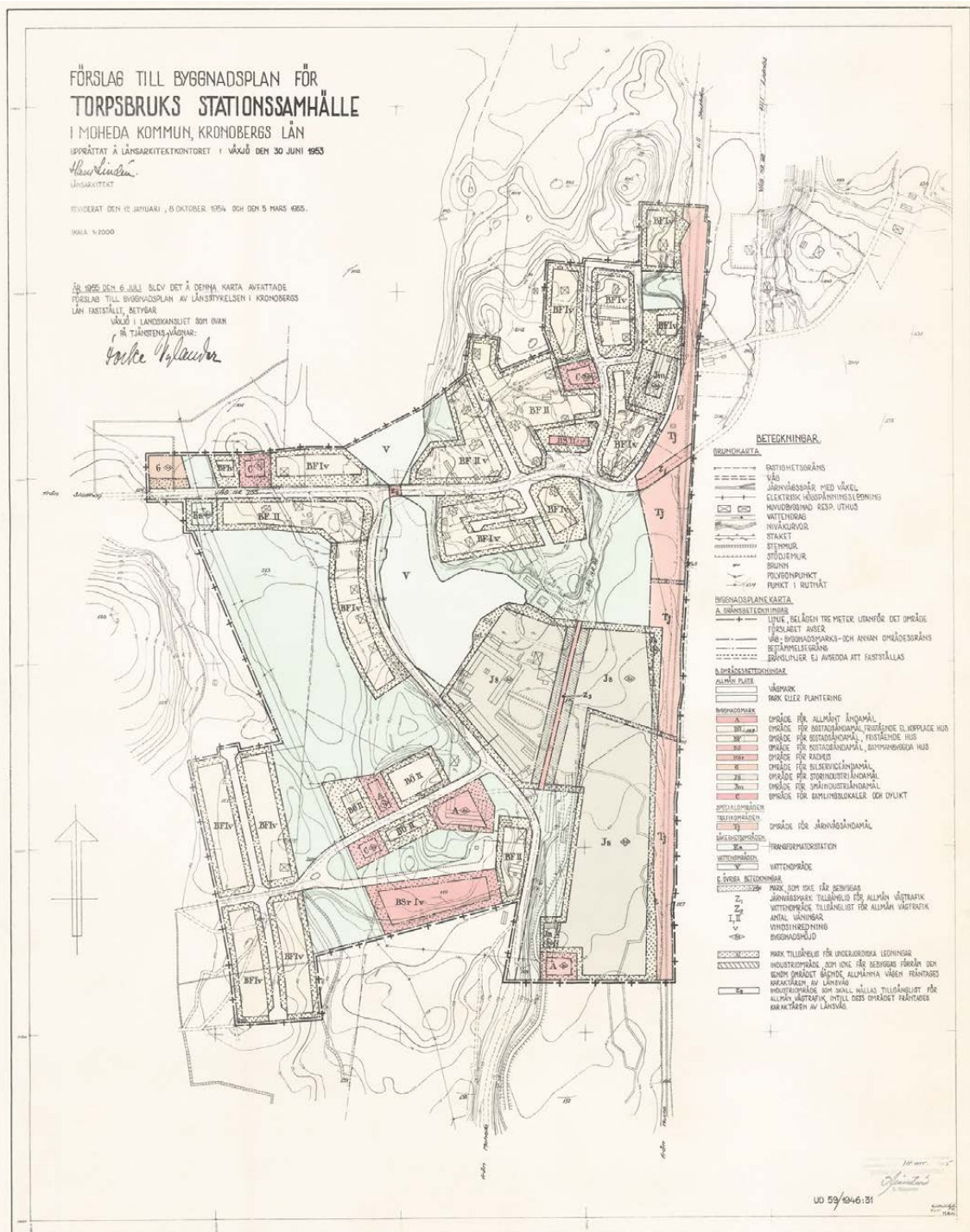
Riktlinjer för den kommunala hanteringen av kulturmiljöer preciseras även: ”Områden som anges som särskilt värdefulla kulturmiljöer har särskilt stora bevarandevärden. För att kulturvärdena ska bestå är det angeläget att bebyggelseförändringar sker med stor hänsyn till landskapsbilden och kulturmiljön samt i enighet med riktlinjer i de regionala och kommunala kulturmiljövårdsprogrammen. För de ur kultursynpunkt mest värdefulla miljöerna kan områdesbestämmelser upprättas för att skydda den värdefulla miljön. Sådana bestämmelser upprättas i samråd med berörda markägare.”

Markering av fornlämningen Moheda 38:1 eller L1954:8493 som omfattar masugnen och omgivande kanal samt stödmurar (Fornsök).

DETALJPLAN

Gällande detaljplan vann laga kraft 1955-07-06. Denna framtogs med syfte att utöka bruksområdet i söder och öster. Masugnen eller omgivande murar har inte utpekats särskilt. Ytan som masugnen ligger på är utpekad som parkmark och i planbeskrivningen anges att "park har reserverats dels som skyddsområde mellan industri- och bostadsområde, dels där exploatering av topografiska skäl icke ansetts önskvärd". Planen fastslogs innan man hade juridisk möjlighet att skydda kulturhistoriskt värdefull bebyggelse genom detaljplanering.

Detaljplan (Byggnadsplan) för Torpsbruks samhälle, framtagen 1953 och fastslagen 1955. Planen omfattar Björkeryd 7:2 där masugnen ligger idag, marken är utpekad som park. (Ålvesta kommuns bemsida).

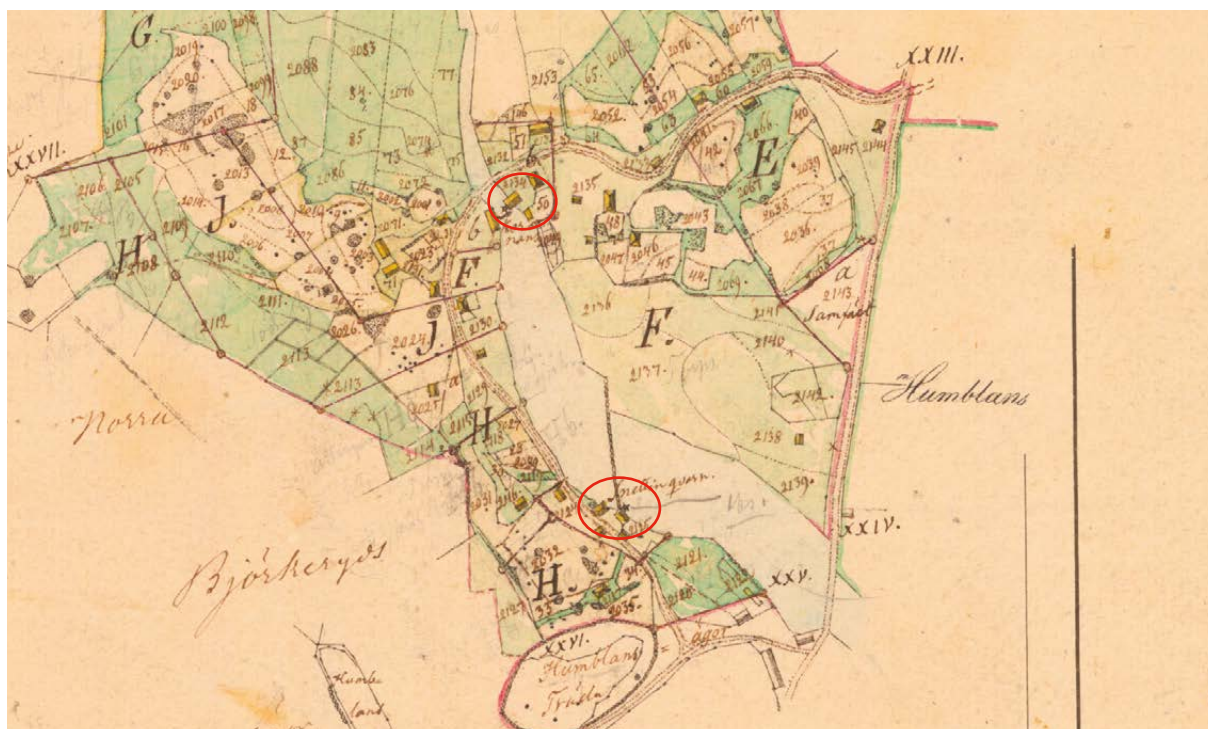
HISTORIK

Pukaström – Kvarndrift och tidig industri

Då förekomsten av fornlämnningar och bosättningar runt Torpsbruk är omfattande kan man anta att området varit bebott mycket länge. Anledningen till dessa bosättningar har troligen främst berott på platsens genomströmmande vatten. Man kan också ana att fallen vid Pukaström nyttjats till vattenkraft ända sedan kvarndriften blev allmänt spridd i den här delen av landet. De tidigast bevarade beläggen för industri vid Pukafallen i Pukaström är en skrivelse från år 1784 då jordägare runt åns fördämning beklagade sig över de återkommande översvämningarna som skadade deras ägor. En skrivelse till de kungliga magistraten påkallade en rättsprocess för att besiktiga damm, kvarnar och fall. I syneprotokollet från tingsrättens besök på platsen nämner man ett äldre protokoll från kvarnkommissionen, dessa kvarnkommissioner utfördes i hela landet under 1600-talets slut och 1700-talets början för att skattlägga kvarndriften i landet. Det ursprungliga kvarnkommissionsprotokollet har inte återfunnits men man återger 1784 att två ”kjälvekvvarnar” stått på platsen men att dessa byggts om till hjulkvarnar.

Kvarnen där rättsprocessen utspelades hette Kornans kvarn och låg strax norr om det nuvarande bruksområdet. De beskriver kvarnläget som ”urminnes” och att det ena av de två kvarnverken var av hög ålder, men att den andra av de två byggdes omkring 1750. I protokollet går de vidare med att förhöra boende på orten och fastställer att kvarndammarna förhöjdes under 1770-talet vilket föranledde översvämningar och den ovan beskrivna klagan hos kungliga magistraten.

Vid 1800-talets mitt fanns en liten kvarnby runt fallen med tre kvarnar där lantbrukare i området malde sin säd. De tidigaste kartorna över området är från 1860-talet, här visas Kornans kvarn belägen vid en bro över ån en bit norr om dagens bruksområde och Snellingvarn (har även benämnts Snittinvarn) strax söder ut vid åns västra strand. Söder om dessa fanns även Humblans kvarn.

Laga skifteskarta från år 1860. Här syns Torps by, kvarnbyn samt Pukaströmsfallet och den breddning som fanns av vattendraget vid denna tid. Markerat med röda cirklar är Kornans kvarn i norr och Snelling- eller Snittin-kvarn (Lantmäteriet).

Sid 10

Torps bruk bildas

Orsaken till att Torps bruk bildades var att man gjorde ett malmfynd i en övergiven gruva nära Torps gård. I slutet av 1858 inmutades ett gruvområde och i början av 1859 startade ett gruvbolag som fick namnet Gustafsbergs Bolag. Sammanlagt inmutades 25 malmtäkter och 27 myr- eller sjömråden för att bryta järnmalm. Intressenterna var åtta hemmans- gårds- och säteriägare i trakten. Under dessa tidiga år bröts malmen av bolaget men denna bearbetades till järn på annan plats.

År 1862 fick bolaget godkännande av kungliga kommerskollegiet att uppföra en ”masugn, stångjärns- och manufakturverk”, Torps bruk hade grundats. Intressenterna i det nya bruket var fyra av de ursprungligen åtta delägarna i gruvbolaget Gustafsbergs Bolag, säteriägaren N. N. Petterson, Johannes Ericsson, Carl Eriksson och Johannes Nilsson. Bolagets tilltänkta verksamhet var främst inriktad på gruvbrytning och framställning av stång- och tackjärn.

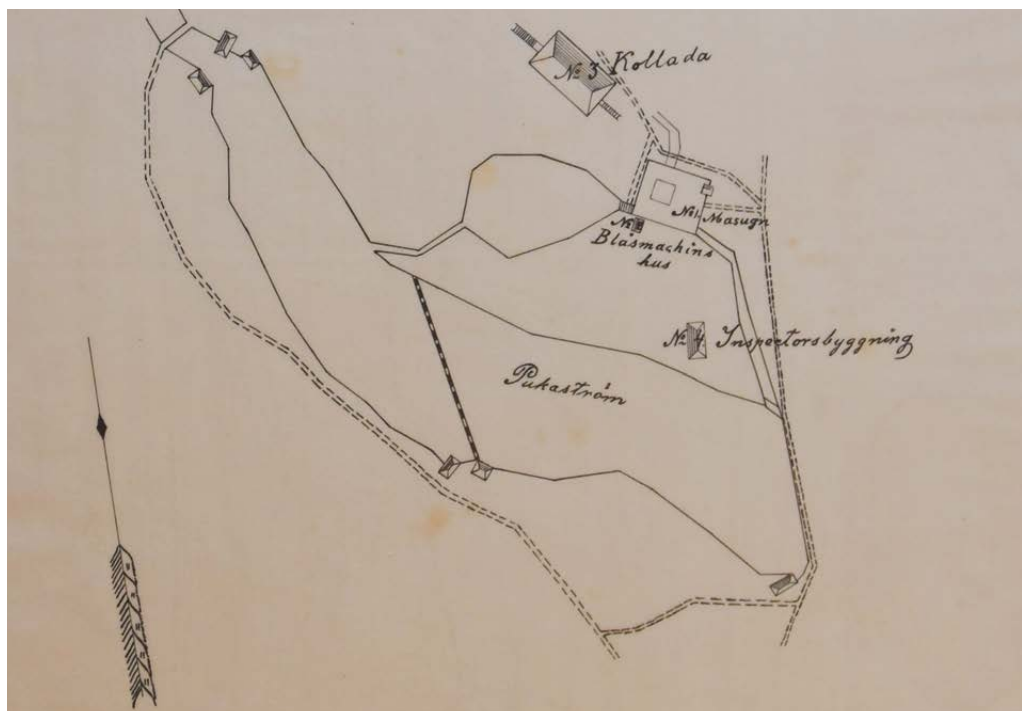
Laga skifteskarta från 1866 visar åter igen kvarnsambället, men här finns även ”Torp jernbruk” markerat på östra sidan ån. Här visas läget för den nyligen uppförda masugnen, dock har man troligen missat att rita in åns ändrade dragning, se nästa sida. (Lantmäteriet).

Masugnen

Masugnen uppfördes på mark som intressenterna tillhandahöll. Läget för masugnen valdes på grund av möjligheten att nyttja vattenkraft till den blåsmaskinen man köpt för att driva masugnens syretillförsel, men det var också av vikt att den placerades nära en höjd för att förenkla lastning av malm och kol in i masugnen. Bolaget köpte ett av kvarnlägena på västra sidan av strömmen för att ytterligare säkra mark i anslutning till masugnen och brukets expansion och framtida vattenkraftsbehov.

I Ydströmska släktens arkiv i Kronobergsarkivet återfinns kontraktet mellan byggmästaren Sven Tholander och bolagsägarna i Torps bruk för uppförande av masugnen. I kontraktet nämns inte mycket om masugnens utformning, utan man hänvisar till en ritning som tyvärr gått förlorad. Det beskrivs dock att masugnen ska uppföras av ”sprängd och kilad gråsten, samt eldfast Höganästegel till pipan”. Man beskriver vidare att den skulle uppföras 18 alnar hög (10,7 meter) samt med två öppningar för blåsning och en öppning för uppbörd av järnet. Grävning av grunden och införskaffande av material stod ägarna för, bland annat 60 ton sten och lera som skickades via tåg från Malmö och vidare till Älmhult för att senare fortsätta sin resa mot Torpsbruk på annat sätt (Järnvägen till Torpsbruk anlades först några år efter att masugnen uppförts). Om dessa 60 ton sten och lera användes till masugnen preciseras dock inte, men skulle kunna vara den avvikande sten som är murad med lerbruk närmast pipan. Till masugnsbyggnaden krävdes omkring 2000–3000 ton sten vid uppförandet och ännu mer om man räknar med omgivande murar, körbro osv. I slutänden anges att masugnen förhöjdes med en aln vilket borde gett den höjden 11,3 meter.

På en plankarta över bruket från 1863 syns de nyuppförda byggnaderna, masugnen och i anslutning till denna, ett blåsmaskinshus med vattendriven blåsmaskin som låg över vattenrännan. På höjden norr om masugnen uppfördes en körbro samt en kollada för lagring av kol till eldning i masugnen. Söder om masugnen uppfördes en inspektorsbyggnad som brukets kontor. I samband med att masugnen byggdes lät man leda av ån i en ränna och gräva en större damm framför masugnen samt en kanal för att driva blåsmaskinen.

Planritning över det tidiga brukets utformning, masugnen centralt placerad, blåsmaskinshus intill masugnen samt kollada i norr och inspektorsbyggnaden söder om masugnen. Notera även kanalen och dammen som grävts fram till masugnen (Kronobergsarkivet).

Äldre fotografier och ritningar visar att masugnen uppfördes med ett tak samt omgavs av en träbyggnad, endast en liten del av dess stenmurar låg blottlagda strax under taket. Träbyggnaden som omgav masugnen beskrivs i ett syneprotokoll från en värdering av brukets tillgångar år 1885. Här anger man att masugnen är byggd av tuktad gråsten som förstärkts med ankarjärn. Masugnen var 42 fot hög (12,5 meter, möjligen med överbyggnad) och försedd med en överbyggnad av resvirke och brädor som var täckt av tegel. Masugnen omgavs även av en stor och rymlig byggnad, även denna av resvirke, brädor och med tegeltak. I samma byggnad fanns gjuteriet med kupolugn och torkugn samt en större kran.

Översiktligt fotografi av Torps bruk från 1800-talets slut eller 1900-talets första år. Fotografiet är taget från nordväst, framför bruket ligger den frusna dammen med skridskoåkare på. I bakgrunden till vänster syns masugnen (Kronobergsarkivet).

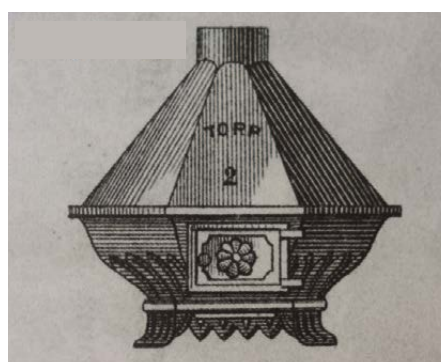
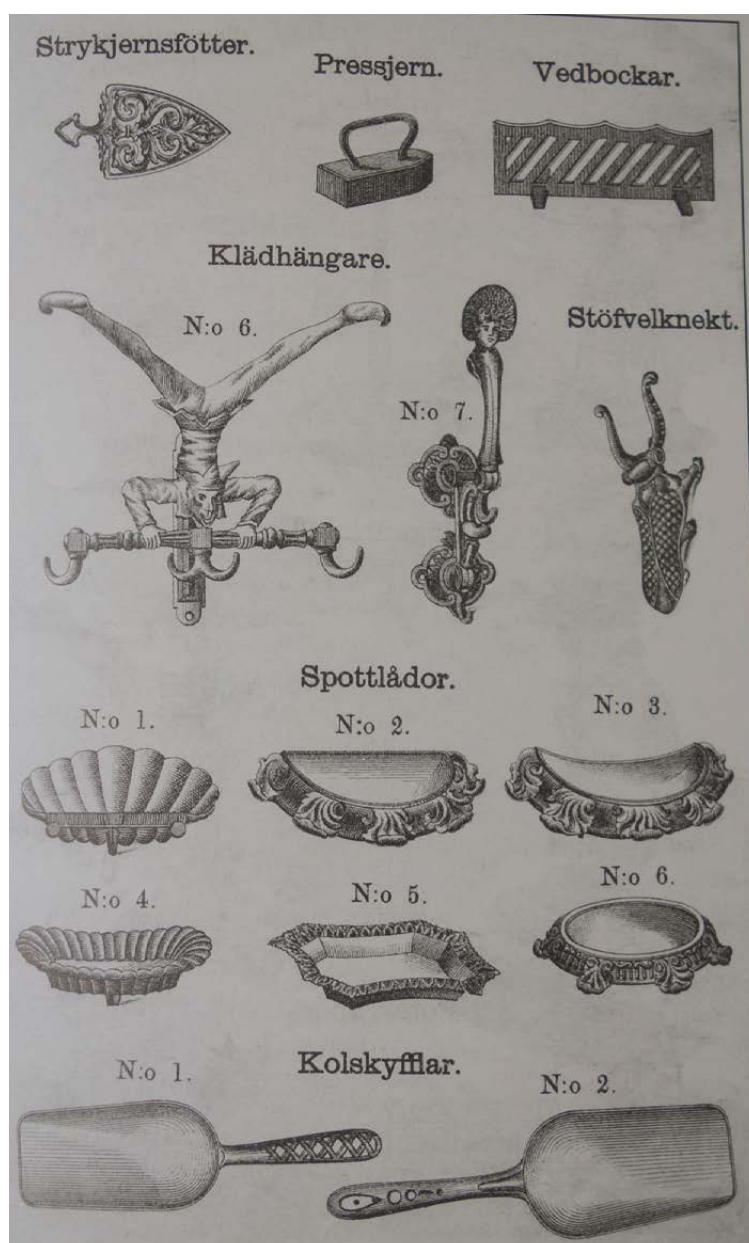
Utdrag ur fotografiet ovan, här syns masugnens utformning med överbyggnad, tak och kringliggande träbyggnad. Här syns även körbron upp till masugnens krön. Framför masugnbyggnaden syns dammluckor till rännan för blåsmaskinens drift (Kronobergsarkivet).

Sid 13

Torps gjuteri aktiebolag och mekanisk verkstad

Grundarna till Torps bruk blev ganska omgående varse att endast tillverkning av stång- och tackjärn inte skulle fungera som brukets enda inkomst. Kanske var planen redan från början att förädla järnet, omkring år 1863 uppfördes ett gjuteri, smedja och mekanisk verkstad. Enligt författarna till den historiska översikten "Från Pukaström till Torpsbruk" kom stångjärnsproduktionen aldrig i gång, man hade problem med malmtillgången och den malmen man kunde uppbrija var av låg kvalitet. Dock lades grunden till den gjuteri- och verkstadsindustrin som skulle komma att bli Torps bruks stora inkomstkälla under de nästkommande hundra åren. År 1863 gjöts bland annat 270 kökspisar, en stor mängd strykjärn och väffeljärn tillsammans med en rad maskintekniska delar som producerades till andra bruk i närområdet.

År 1865 utfördes en av brukets största järnframställningar då man producerade 448 ton tackjärn, detta användes främst för brukets egen produktion av gjutgods. I samband med att lönsamheten uteblev sålde bruksägarna aktieandelar i verksamheten och år 1866–67 bildades Torps Gjuteri AB.

Utdrag ur en priskurant i Torps bruks arkiv. Produktionen av gjutgods bestod av en stor blandning föremål för hemmet från spisar till skryfflar och andra husgeråd, men även maskindelar, spik, plogar och hjul. (Kronobergsarkivet)

Torps bruk förändras, masugnen får minskad betydelse

Redan under 1868–1870 uppfördes en ny verkstadsbyggnad sydväst om masugnen då utrymmet i masugnsbyggnaden ansågs vara allt för litet. Omkring år 1872 fördämdes ån och det tidigare fritt strömmande vattnet leddes i kanaler och kulvertar under bruket. Fördämningen bildade en betydande damm uppströms från bruket och ny bebyggelse uppfördes mitt på den plats där strömmen tidigare dragit fram. Anledningen till den stora fördämningen var att den nytilträdde förvaltaren vid Torps bruk, Carl Löfgren lade om brukets inriktning och fokuserade främst på den mekaniska verkstadsindustrin, denna verksamhet krävde mer vattenkraft till maskiner vilket krävde att fler vattendrivna hjul uppfördes. Järntillverkningen fick mindre betydelse för bruket och endast 160 och 170 ton järn producerades under de nästkommande 5 åren. Gjutningarna var dock fortfarande av betydelse för tillverkningen av de komponenter som ingick i produkterna som bruket tillverkade. År 1875 signalerades omläggningen i verksamheten genom att Torps Gjuteri AB bytte namn till Torps Mekaniska verkstads AB. Produkterna övergick från tackjärn och rent gjutgods till att tillverka maskiner så som sågverk, tröskverk, lokomobiler och ångpannor med ett större fokus på lantbruk och industri som kunder.

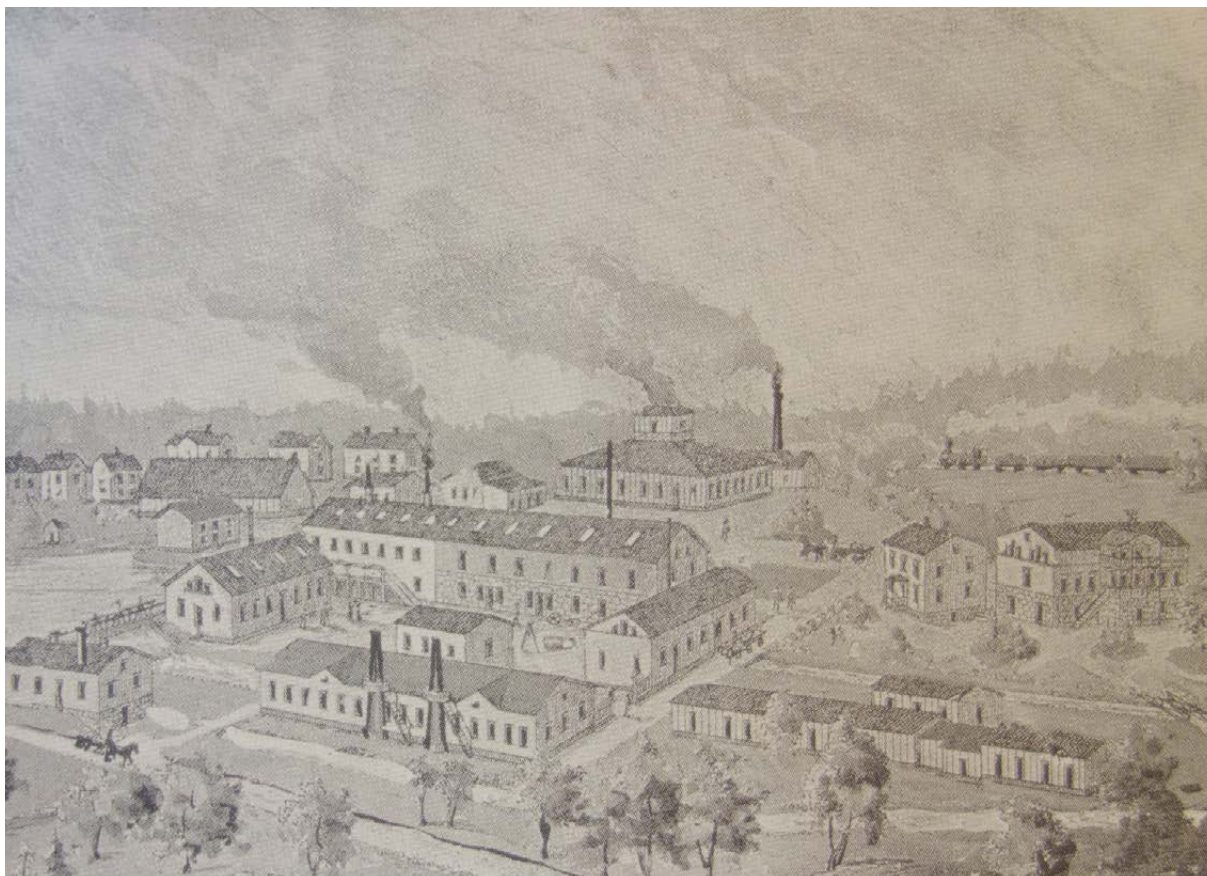
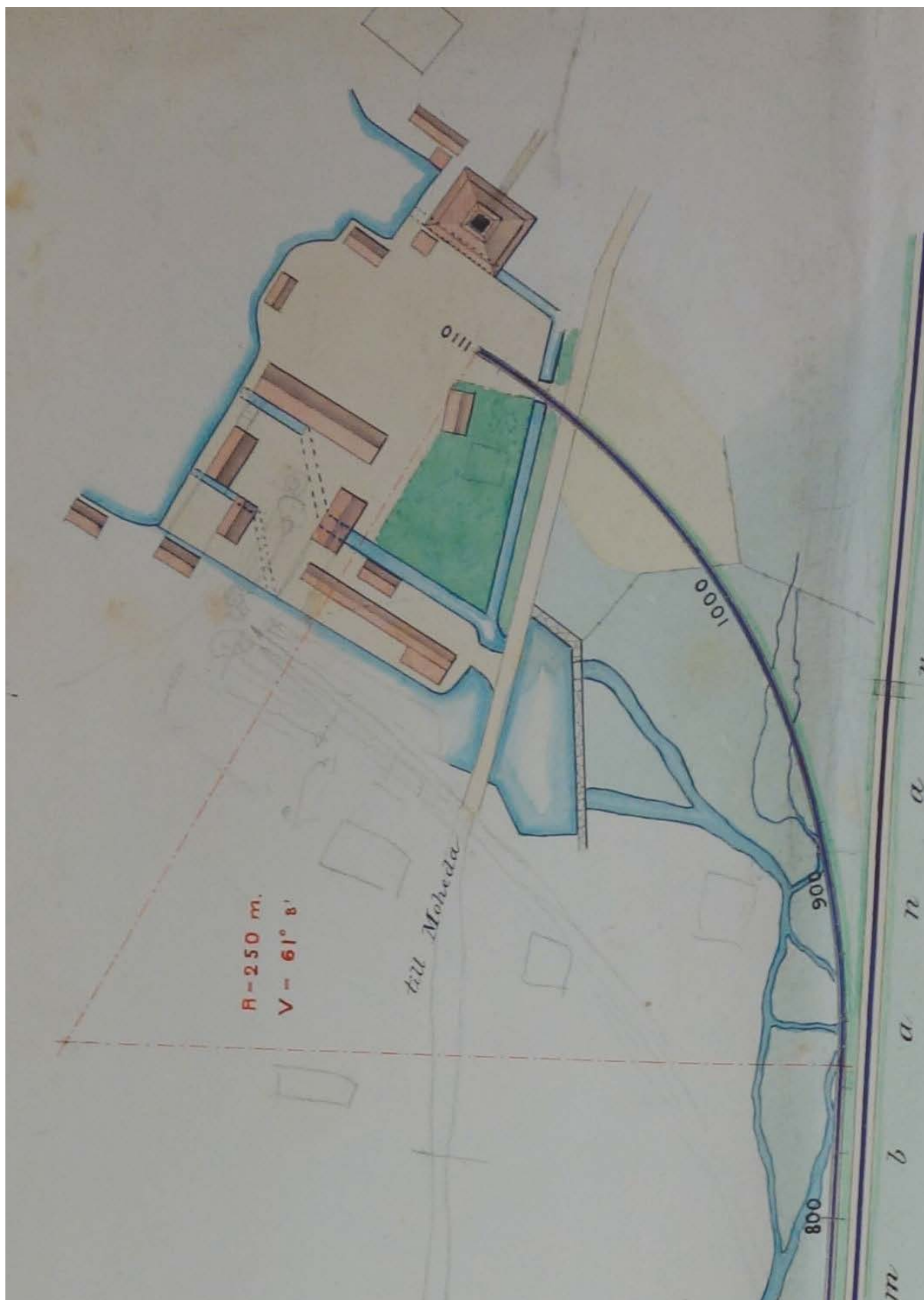

Illustration av Torps bruk från tiden omkring 1870-1880-talet. I förgrunden syns bruket och den nya fördämningen tvärs över ån. Till vänster skymtar dammen och i bakgrunden syns även masugnen. Till höger i bakgrunden syns även ett tåg med ånglok som åker förbi bruket. (Kronobergsarkivet)

Ritning över Torps bruksområde från 1882, troligen upprättad som förslag för järnvägsdragning in på bruksområdet. Ritningen visar främst det omfattande omdanandet sedan uppförandet på 1860-talet. Fördämningen av ån är omfattande och byggnader är placerade på den tidigare åsträckningen. Bruksbyggnaderna i anslutning till nya kanaler är den nya verkstadslokalerna. (Kronobergsarkivet) Sid 16

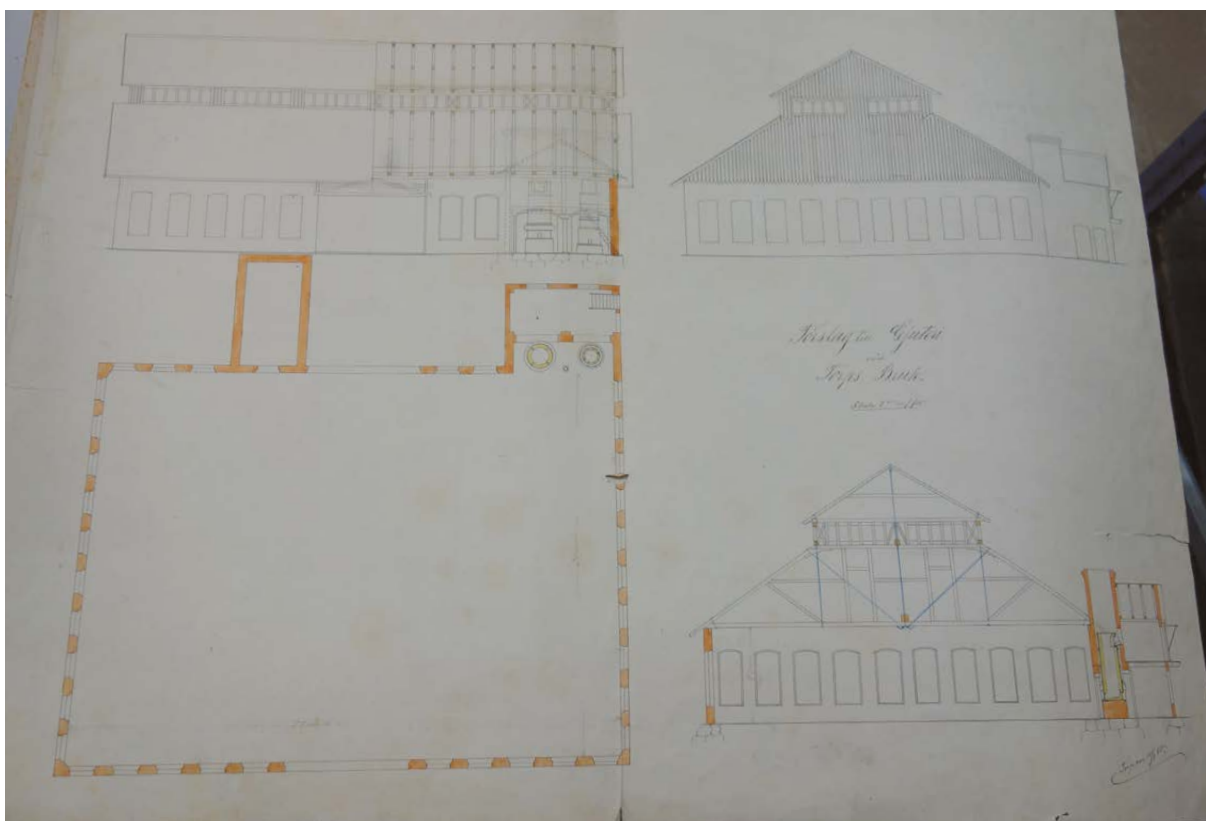
Glasnegativ som visar ett mobilt tröskverk producerat av Torps mekaniska verkstad. (Kronobergsarkivet)

Bobinmaskin från Torps bruk, glasnegativ troligen använt i reklamsyfte. (Kronobergsarkivet)

I räkenskaper och sammanställningar från bruket framgår att masugnen varit igång fram till år 1883 då den sista framställningen av tackjärn utfördes. Uppehåll på ett eller flera år mellan att masugnen användes förekom under hela dess aktiva period, detta beror troligen på att masugnen ofta eldades i flera hundra dagar och att produktionen då byggde upp ett lager av järn som sedan användes för gjuteriverksamheten.

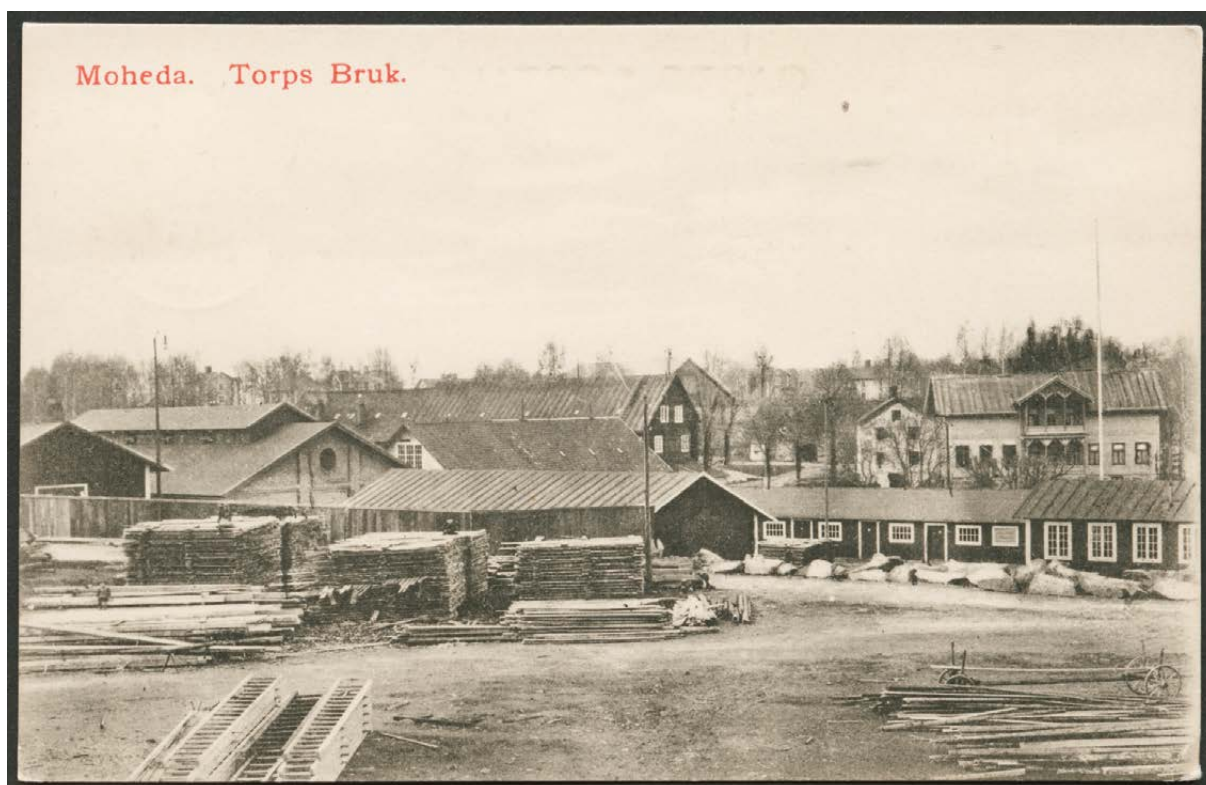
I Torps bruksarkiv finns ritningar av en nytt gjuteri upprättat 1880, ytterligare ritningar för ändring av samma gjuteribygnad utfördes 1884 vilket tyder på att ett nytt gjuteri faktisk uppfördes strax efter år 1880. Detta signalerade troligen masugnens verkliga nedgång då även gjuteriverksamheten flyttade från masugnsbyggnaden. År 1888 gick Torps mekaniska verkstad i konkurs för att åter igen starta under ny ledning.

Ritning till ny gjuteribygnad inom Torps bruk, upprättad 1880. Fyra år senare följdes ritningen av en ändring till vad som förefaller vara en befintlig byggnad. Troligen uppfördes ett nytt gjuteri mellan 1880 och 1883. (Kronobergsarkivet)

Masugnen överges

Trots att masugnen tillverkade järn för sista gången 1883, och att man verkar ha uppfört ett nytt gjuteri inom bruket så tillmäts masugnen det största enskilda värdet vid en värdering av bruket år 1885, anledningen till denna värdering var att bruket försökte låna pengar och skulle fastställa vilka anläggningstillgångar man hade att belåna. Man verkar dock ha övergivit masugnen ganska snart och köpt in tackjärn från annat håll. Ett fotografi av bruket från 1907 visar bruksområdets verkstäder, kontorsbyggnader och det nya gjuteriet, i bakgrunden kan man skymta masugnen utan tak och omgivande byggnad. Detta tyder på att man ganska snart demonterat den omgivande byggnaden efter att masugnen slutade användas, möjligen har de stora mängderna byggnadsmaterial återanvänts i andra hus inom bruksområdet. Masugnen försvinner även från planritningar av bruket år 1916 vilket signalerar att den inte längre var av intresse.

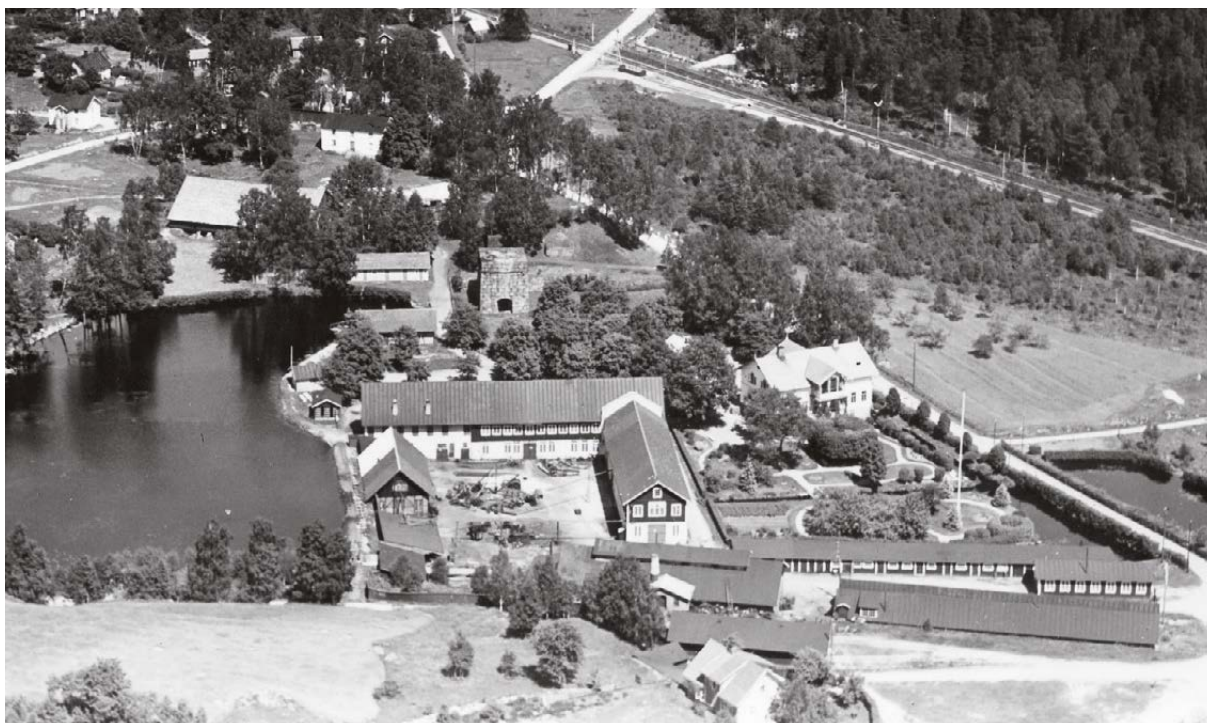
Fotografi av Torpsbruk daterat till 1907. Fotot är taget från söder, till höger syns corps- de logiet, bruksägarens bostad, i förgrunden syns bland annat det nya gjuteriet till vänster med upphöjd takdel samt modellsnickeriet framför det. I bakgrunden skymtar masugnen bakom träden (Inringad i röd rektangel). Tak och kringbyggnad var borttagen vid den här tidpunkten och öppningen i sidan syns väl som ett svart hål.

Karta över torpsbruk år 1916. Masugnen visas inte längre trots att den stod kvar på platsen. Röd markering visar Masugnens läge. (Kronobergsarkivet)

Torps bruk under 1900-talet

Efter konkursen 1888 övertogs Torps bruk av den norske ingenjören Bernhard Christianssen som drev detta fram till hans död 1916. Ända från 1900-talets början fram till 1940-tal bestod brukets huvudsakliga produktion i råoljemotorer, tändkulemotorer och maskiner för jord- och skogsbruk. Under 1900-talet ombildades bolaget ett flertal gånger, bytte namn till Torps Bruk AB, gick i konkurs år 1931 för att åter startas under namnet Nya AB Torps Mekaniska Verkstäder. Bruket köptes därefter av AB De Laval ångturbin år 1951 då man lade ner den gamla verksamheten och nya verkstäder uppfördes på bruksområdets östra delar. Produktionen fokuserade nu på turbinskovlar och pumpar som tillverkades från grunden på plats, från gjutning till färdig produkt. Under 1950- och 60-talen förändrades Torpsbruks samhälle och industrin på ett omfattande sätt, ett villaområde uppfördes för arbetare, bruket förnyades i grunden och moderniserades kraftigt och masugnen hade blivit en symbol för det forna bruket och Torps historia som bruksamhälle.

Flygfoto av Torpsbruk taget 1936. Här syns bruksområdet samt masugnen utan överbyggnad. (Digitalt museum)

Gjutning av centrifugalpump, troligen från 1950-tal. (Kronobergsarkivet)

Vekrstadinterriör, troligen 1950-tal. (Kronobergsarkivet)

Masugnen fick ett starkt symboliskt värde för Torpsbruk, och den avbildades i träsnitt på 1920-talet med en yvig kvast av träd växande ovanpå den. Man anlade en trädgård med parkbänkar i närheten av masugnen som tidvis var bevuxen med träd och buskar på krönet. Brukets logotyp ändrades troligen under 1950-talet till att ha masugnen avbildad centralt i en triangel. Vid det stora firandet av brukets 100-årsjubileum 1962 genomfördes firandet vid masugnen och man monterade en bronsplakett på den föreställande en av brukets grundare Johannes Eriksson. På kvällen till firandet avfyrares en stor mängd fyrverkerier från masugnens krön för att symbolisera masugnens eldar under järnframställningen. På 1970-talet bildades även något som hette masugnsklubben, främst för tidigare bruksanställda på orten.

Lönsamheten uteblev periodvis och ägarbyten skedde i allt snabbare takt under 1970- och 80-talen. År 1982 lades turbintillverkningen ned i Torpsbruk och därefter har bruksområdets splittrats. Olika företag har haft skiftande verksamheter i de olika brukslokalerna, bland annat fortsatt verkstadsindustri, snickeri, och cementindustri.

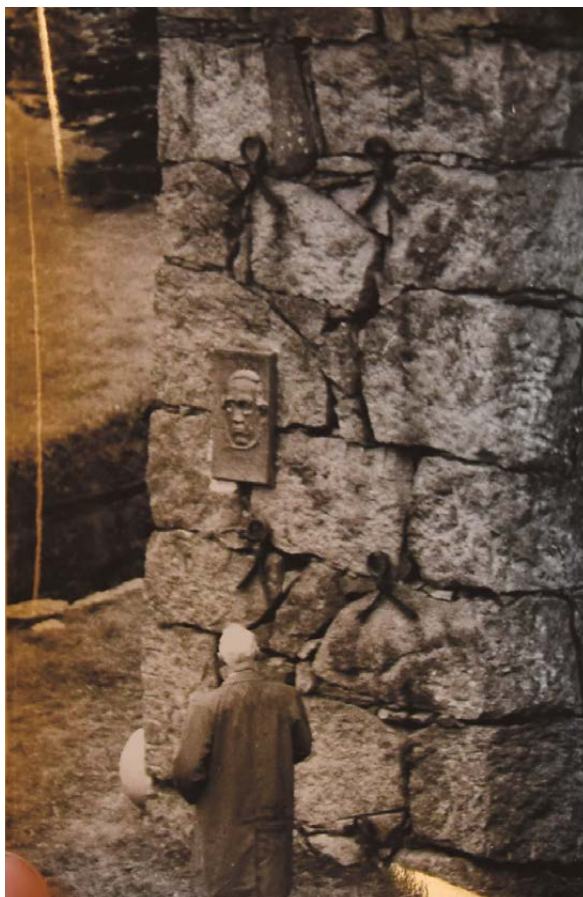
Litografi visande masugnen i Torpsbruk med kraftig påväxt högst upp, utförd av Waldemar Bernhard 1929. (Digitalt museum)

Masugnen fotograferad under 1930-tal av Einar Estvall. Här syns en ganska välordnad park med parkbänkar och omgivande träd. (Digitalt museum)

Firandet av Torps bruks 100-årsjubileum år 1962. Ceremonin hölls vid masugnen med talarstol i en av masugnen öppningar. (Kronobergsarkivet)

Avtäckande av plakett med en av brukets grundare Johannes Eriksson monterades på masugnens sydöstra sida vid 100-årsjubileumet.

Torpsbruks emblem, överst finns det äldre emblemet som möjligen togs fram under sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Nedan det emblem som troligen infördes under 1950-talet. Notera att året för grundandet är året då gruvbolaget Gustafsberg startade.

I modern tid

Masugnen rasade partiellt under den 26 januari 2018, då hade den stått oskyddad utan tak under nästan 120 år. Masugnen var endast i drift under omkring 20 år av brukets historia, men var essentiell för den tidiga driften, omkring sekelskiftet 1900 lät man avtäckta denna och lämna den i stort sett orörd och även utan underhåll fram till idag. Själva masugnen av sten var aldrig tänkt att stå utan tak eller omgivande byggnad men eftersom denna avlägsnades då man inte längre hade användning för den har vatten fritt kunnat strömma genom konstruktionen. Det troliga är att rost påverkat ankarjärnen som hållit ihop konstruktionen under de 120 år den stått oskyddad.

BYGGNADSDOKUMENTATION

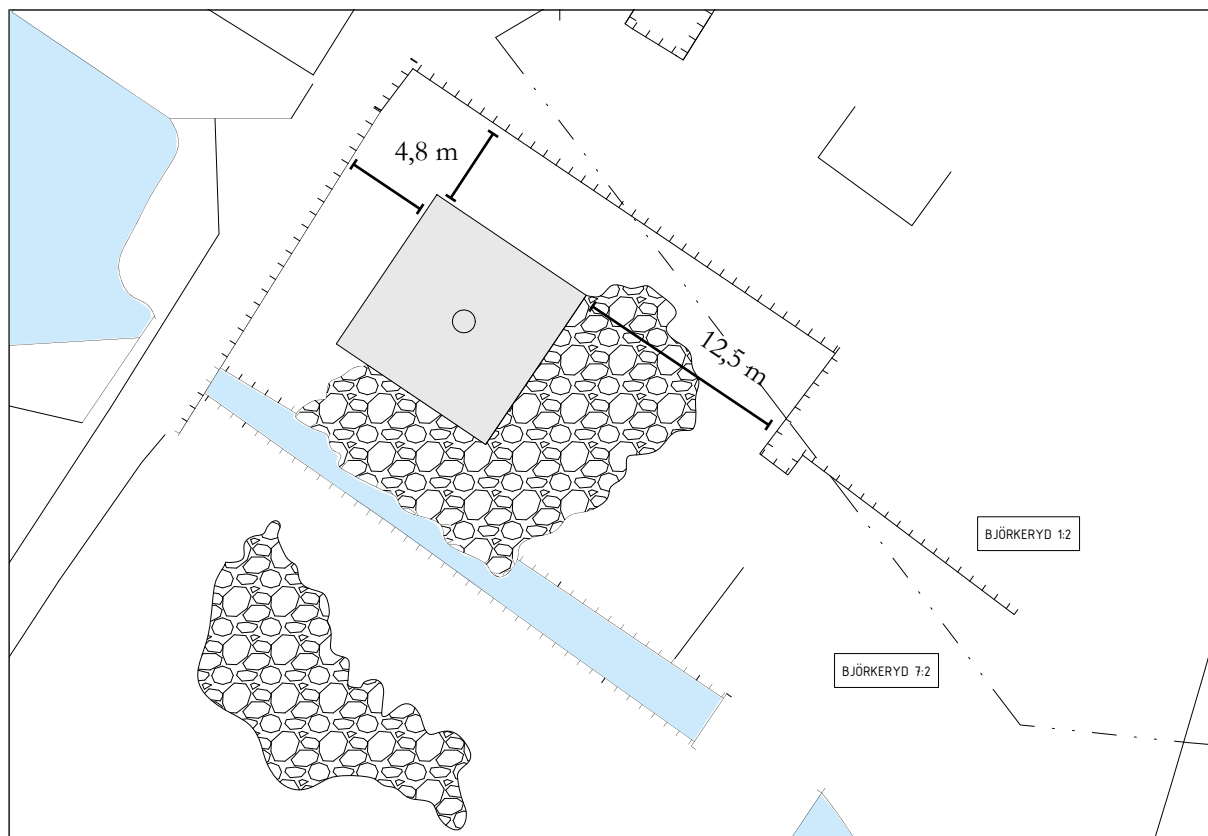
Masugnen som är föremål för denna dokumentation hade ursprungligen en överbyggnad med tak och en omgivande byggnad där bland annat gjuteriet inhystes. Masugnen har stått utan sin överbyggnad sedan sekelskiftet 1900 (se historiken), men de omgivande murarna, körbro och kanalen som uppfördes för masugnens drift finns bevarade. Eftersom dessa ursprungligen hört till själva masugnsbyggnaden kommer de omnämnas i byggnadsdokumentationen för att beskriva omgivningens kontext.

Dokumentationen av masugnen genomfördes under september 2021, nästan 3,5 år efter att den rasade. Uppskattningsvis rasade en tredjedel av masugnen då de sydöstra och sydvästra sidorna föll mot söder och delvis landade i kanalen söder om masugnen. På grund av raset och att det föreligger risk för vidare ras har dokumentationen utförts på håll. Av den anledningen kan mått skilja sig från verkligheten då dessa är mätta med laser genom att använda Pytagoras sats. Höjder och bredder mättes genom tre avståndsmätningar och mätsträckan delats in i två rätvinkliga trianglar för att erhålla slutgiltiga bredd- och höjdmått.

Översikt

Masugnen står idag under bar himmel och omges i norr och väst av stenmurar, båda på 4,8 meters avstånd mellan mur och masugn. Även den östra sidan är delvis omgiven av stenmur men på 12,5 meters avstånd samt att den muren avslutas mot sydöst. Omkring 4 meter söder om masugnen finns en stensködd kanal, masugnen är parallellt placerad mot denna och kanalen löper från nordväst till sydost.

Norr om masugnen, ovanför stenmuren lutar marken kraftigt uppåt, här ligger resterna av körbron som ledde upp till masugnens krön. Körbrons grundläggning är en kallmurad stenkonstruktion i form av en ramp, i denna har man tidigare fäst körbron som troligen var uppförd av trä.

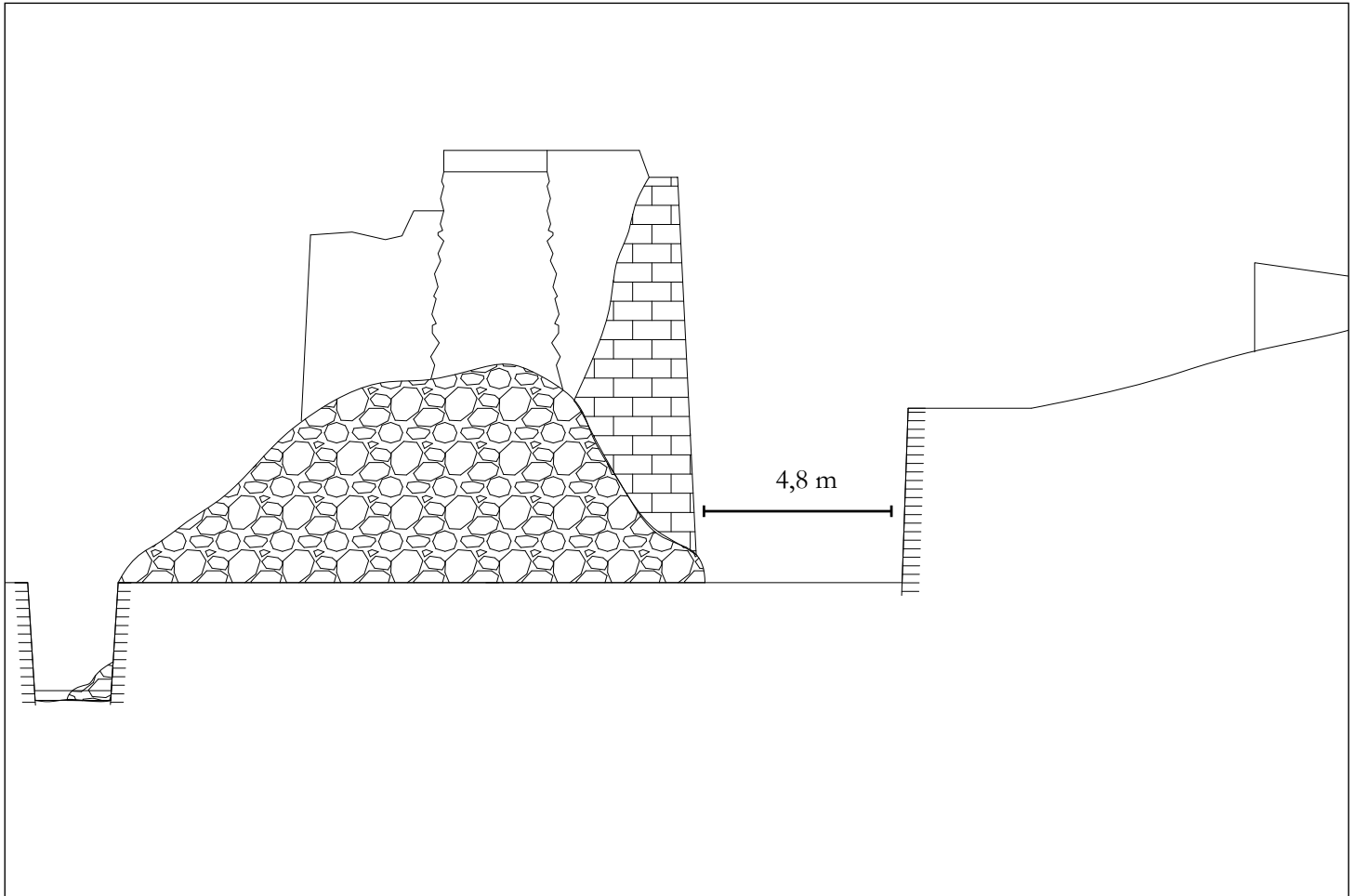

Situationsplan av masugnen och dess omgivningar. Rasmassorna representeras av skraffering söder om masugnen. Rasmassor har även placerats söder om kanalen. Omgivande murar, körbro och kanal i söder markeras med linje som har vinkelräta sträck.

Sid 25

Drönarfoto av masugnen och dess omgivning från ovan. Masugnen och dess pipa syns tydligt i mitten av bilden. Dammen skymtar i väst samt kanalen i nordvästlig-sydostlig riktning söder om masugnen. I norr syns omgivande murverk och körbanans stengrund (pil). Masugnens ras syns som en mängd utspridda stenar, en del av stenmaterialet som föll ned i kanalen lyftes upp och ligger nu på södra sidan.

Skalenlig illustration av masugnen efter ras. Rasmassorna representeras av skrafferingar. Till höger syns stödmuren i nordöst, ytterligare upp på höjden skymtar körbrons fundament. Till vänster syns den stenskodda kanalen.

Masugnen

DIMENSIONER OCH GENERELL FORM

Uppmätning visade att masugnen är 10,1 meter hög från dagens marknivå. Byggnaden har av allt att döma varit rektangulär sedd uppifrån, på grund av raset och av arbetsmiljöskäl har bredden endast kunnat mätas på den nordöstra fasaden som är 9,5 meter bred. De bevarade fasaderna lutar mycket svagt inåt vilket tyder på att masugnen kan ha utformats med en svag avsmalning uppåt, lutningen kan även bero på sättningar.

Masugnen sedd från sydöst. Här syns den rasade sidan samt rasmassor. I mitten syns masugnens "pipa" samt mantelmuren av större stenblock ytterst. I förgrunden skymtar kanalen och i bakgrunden syns de omgivande stenmurarna samt körbrons stenfundament ovanför muren.

Masugnen sedd från öst. Den intakta norra sidan och den rasade sidan mot söder. Rasmassor på motsatt sida av kanalen syns även i bakgrunden.

Masugnens nordöstra fasad med kallmurad mantelmur, välvd öppning i marknivå samt en mängd ankarlut i murverket.

Masugnen sedd från nordöst och den äldre körbrons sockel. Bakom träden till höger skymtar masugnens ursprungliga höjd.

Den nordvästra fasaden är till stor del intakt. Fotografiet är taget från dammvallen i nordväst, marken mellan dammen och masugnen är kraftigt bevuxet med sly och fasaden är svår att urskilja i marknivå.

ÖPPNINGAR

Masugnen har ursprungligen haft fyra större öppningar i marknivå, en på vardera fasad. Öppningarna mot sydöst och sydväst saknas idag på grund av raset. Öppningarna mot nordöst och nordväst är intakta, båda dessa är placerade mitt i fasaderna och har korgbågiga murade valv av huggen sten, valven mot nordöst och nordväst börjar fyra skift upp från marken på båda sidor. Öppningen i den norra fasaden är ca 2,8 meter bred och 2,6 meter hög. Nischen som leder in från öppningen är avsmalnande och omkring 3 meter djup. Längst in i nischen finns en tegelkonstruktion.

På den nordöstra fasaden finns en ca 70 cm hög öppning ungefär 6 meter upp på fasaden, ovanför öppningen i marknivå. Öppningen är murad av tegel med välvd ovalsida och en undersida som lutar utåt. Dess användning har inte kunnat fastställas.

Öppning i marknivå mot nordöst. Öppningen är betydligt högre än vad den ser ut att vara, ca 2,6 meter. Tunnvalvet börjar fyra skift upp, ca två meter och i botten av öppningen syns tegelkonstruktionen.

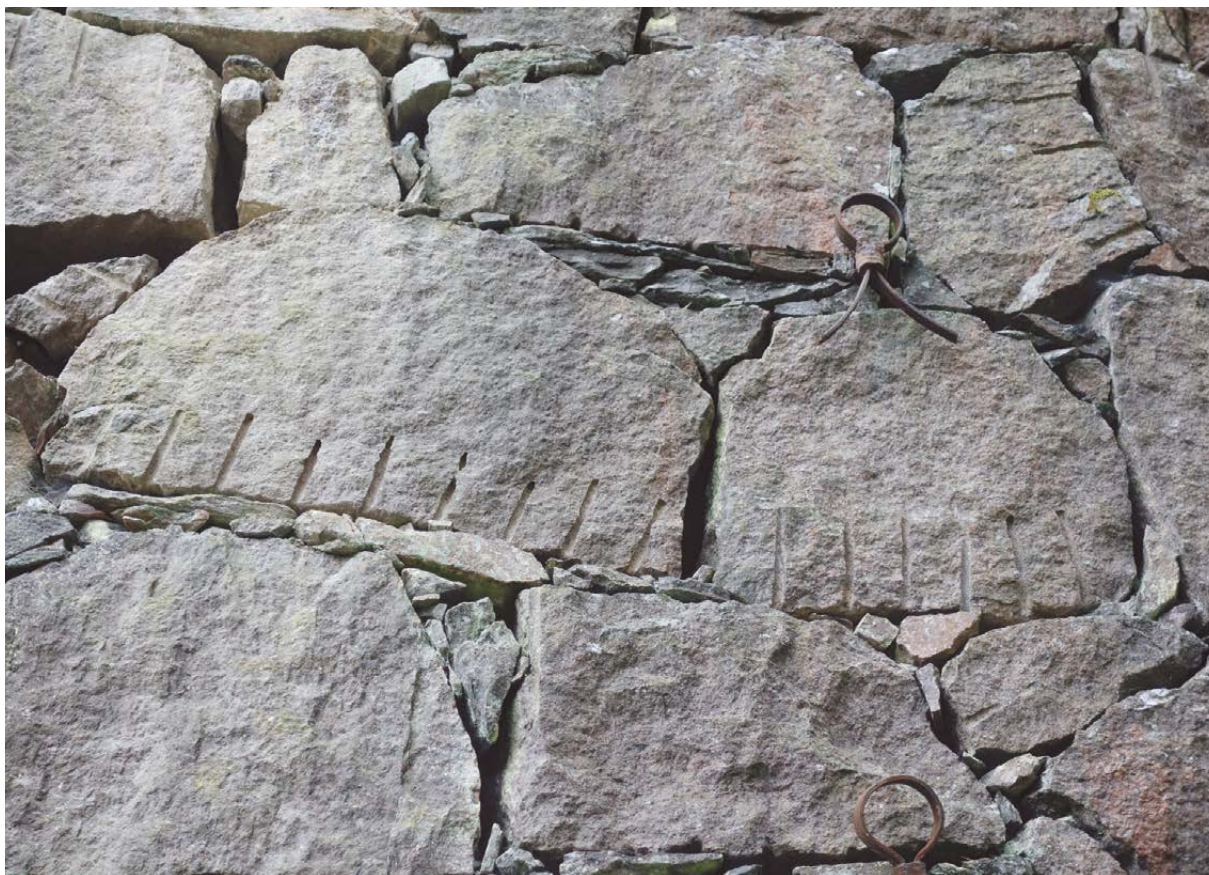
Högt upp på den nordöstra fasaden finns en tegelfodrad, välvd öppning.

Öppningen är inmurad i stenmuren och tillpassad med en blandning av sten av mindre dimensioner. Öppningens nedersida sluttar nedåt.

STENMATERIALET

Byggnaden är uppförd av huggen sten i mantelmuren, stenarna är inte strikt rektangulära i formen utan varierar i både form och storlek. Vid en beräkning av snittstorlek av mantelmurens stenar har antalet skift delats med masugnens dimensioner, detta gav att stenarna är ca 600 x 950 mm i fasaden. Dessa har i de flesta fall givits släta klovtytor utåt, uppåt, nedåt och åt sidorna för att skapa en stabil konstruktion. Nästan samtliga stenar har en tydligt synlig borrsöm, denna är i regel ensidig och avståndet mellan borrhål är ca 110 mm i samtliga stenar. Stenarna är främst orienterade så att borrsömmarna är vända nedåt i muren, men det finns flera undantag från denna regel. Mantelmurens stenar har lämnats ohuggna mot masugnens insida. En stor mängd skolsten och mindre stenmaterial förekommer i mantelmuren som utfyllnad mellan stenblocken. Det intakta hörnet mot nordväst är idag 15 skift hög. I det nordöstra hörnet är muren 14 skift hög, men det är tydligt att en sten rasat från detta hörn.

Stenar i fasaden. De större blocken snittar ca 600 mm i höjd, många är nästan kvadratiska, andra är närmre en meter breda. Här syns borrsömmar tydligt, dessa har placerats nedåt.

Stenmaterialet i den nordöstra muren. Borrsömmarna framträder tydligt i många stenar. De flesta borrsömmar har placerats nedåt, medan andra är placerade åt sidan, sådana som placerats uppåt förekommer dock.

Fyllnadsstenen mellan mantelmuren och det murverk som omger pipan består av mindre rundad natursten. Runt den centrala murade pipan finns grövre stenar i samma storleksordning som i fasadmuren, fast dessa är inte lika noggrant huggna. Närmast pipan finns ytterligare murverk av mindre huggna stenar som ser ut att vara satta i ett lerbruk. Dessa stenar är rödaktiga i färgen, saknar borrhömmar och är mycket jämnare i klovytan än annan sten.

Översikt av masugnen i ”genomskärning”, här syns mantelmuren ytterst, de mindre utfyllnadsstenarna, grövre murverk nära pipan samt stenmaterial av annan typ som är murat med lera mot masugnens tegelpipa.

Fyllnadssten innanför mantelmuren bestående av mindre rundade stenar. Dessa har troligen använts som utfyllnad mellan mantel och den inre muren mot pipan.

Ännu en bild visar på utformningen av mantelmuren ytterst och de mindre utfyllnadsstenarna. Till vänster syns stenmurverket runt pipan.

Mur av mindre stenmaterial med en mer gul-röd kulör och jämnare kloytor. Detta murverk ligger närmast pipan och är murat med lerbruk till skillnad från en i övrigt kallmurad konstruktion.

TEGEL

I masugnens mitt finns ett murat rör uppfört av tegel, den så kallade pipan. Det var denna man fyllde med järnmalm och kol inför järnframställningen. Pipan är uppförd av gult eldfast tegel från Höganäs som har slagits i radiella former vilket gör teglet kilformat och väl anpassat till murning av rörformer som pipor eller skorstenar. Det är ej fastslaget vilken typ av murbruk som använts till murningen. Pipans väggar är en helsten tjock och murad i löpförband med en halv-stens förskjutning, sk. ”skorstensförband”, endast koppen är synlig utifrån. Mindre passbitar förekommer dock på flera ställen, troligen för att pipan smalnar av uppåt. Högst upp kragar tegelmuren ut en helstens längd, murkragen är lagd ovanpå den utanförhängande muren av natursten och lera. Utkragningen är sex skift hög.

Det utkragande krönet är omslaget av två järnband, dessa är placerade på skift två och fem. Ett av järnbanden har en synlig koppling där det spänts fast runt tegelmuren med en kil av järn genom ett tapphål. De omslutande järnbanden är sammansmida med mindre stående järnband. Man kan tydligt se att det översta och nedersta murskiftet som inte hålls fast av järnbanden har släppt, det nedre skiftet har fallit ned, medan det översta skiftet ligger löst på krönet.

Längst in i den nordöstra nischen i marknivå finns en tegelmurad konstruktion. Denna är uppförd av rött tegel samt är kompletterad med nytt, ljusare rödgult tegel mot marken. Denna tegelvägg har en mindre öppning i nederdelen, men det är inte närmre utrett vad tegelväggen eller öppning haft för funktion. Troligen har de övriga tre nischerna haft liknande konstruktion och bör ha fungerat dels för inblåsning av luft, dels för uttag av färdig järnsmälta.

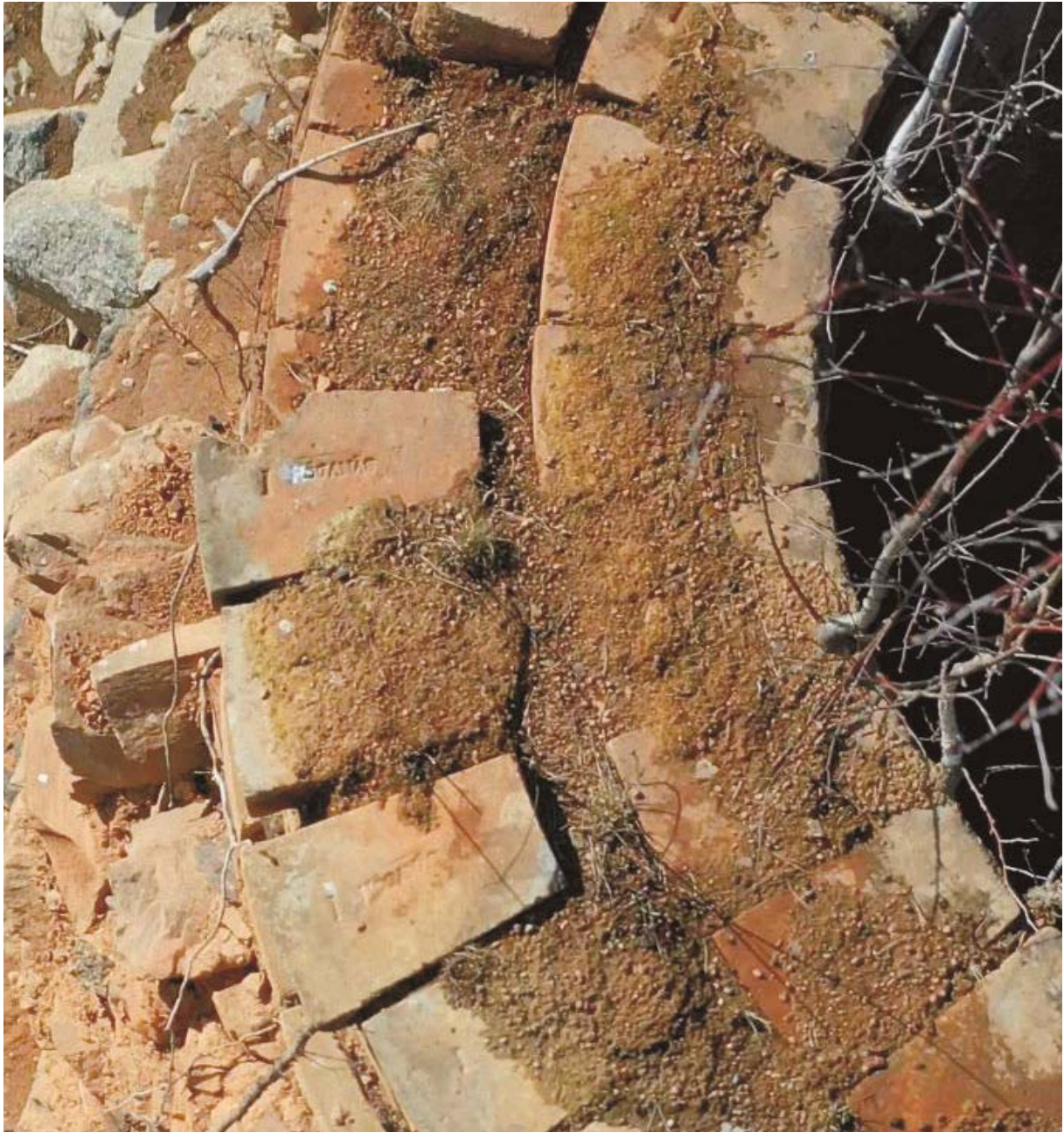
Pipan sedd från ovan. Här ser man att krönet är två helstenar tjockt, det översta skiftet ligger löst på krönet.

Pipans mur skymtar i öppningen där det omgivande stenmurverket rasat. Här syns tegelstenarnas kortsida "kopp" samt att det är uppfört i sk. "skorstensförband". De mindre passtenarna tyder på att röret smalnar av. Här syns även järnbanden som är slagna runt krönet.

Järnbandets sammanfogning med käl (pil) syns här. Även de vertikala järnbanden som binder samman de två omslutande banden syns.

Kilformat eldfast tegel, av allt att döma tillverkat för skorstenar och liknande konstruktioner, ovanpå krönet syns stämpeln "Höganäs" på teglet.

Tegelkonstruktion i botten av öppningen i den nordvästra fasaden. De övre- och nedre skiften skiljer sig åt i kulör, troligen även i ålder.

JÄRN I KONSTRUKTIONEN

I murverket förekommer flera olika slags järnkomponenter, dels för att binda samman masugnen, dels för att fästa upp byggnadsdelar eller andra föremål på masugnen.

På de olika fasaderna finns ett stort antal ankarlut, dessa förekommer i två olika typer. Raka ankarlut och smidda öglor. De raka ankarsluten är omkring 380 mm höga, bestående av en järnstav med ett tvärsnitt på 25 x 25 mm samt ett omslag i mitten av staven som är 50mm brett och 10mm tjockt och ansluter till ankarjärnen genom murverket. De raka ankarsluten förekommer endast i de välvda öppningarna. Ankarsluten i form av öglor är placerade över masugnens samtliga fasader, dessa är smidda av järnband med tvärsnittet 35 x 10 mm, öglans öppningsdiameter är omkring 155 mm och ”benen” som sticker nedåt är 210 mm långa. Omslaget som binder ankarslutet till ankarjärnet är även här 50 mm brett och 10 mm tjockt men flera av dessa är dekorativt utformade med längsgående smidda ränder på de ögleformade ankarsluten. Flera av de smidda öglorna har lossnat och fallit ned på grund av att de rostat av. Vid inventeringstillfället noterades 33 smidda öglor på den nordöstra fasaden, 35 stycken på den nordvästra fasaden, sju stycken på den sydöstra fasaden och fyra stycken på den sydvästra. Äldre fotografier visar att omkring 40 stycken ankarlut bör funnits per sida vid uppförandet.

Tre skift från krönet finns smidda konsoler infästa i fogarna mellan stenarna på de nordöstra och nordvästra sidorna. Nordöstra sidan har tre bevarade konsoler och den nordvästra sidan har fyra. Deras storlek eller dimensioner har inte kunnat mätas upp, men de är utformade som ett liggande L med en snedsträva från dess yttersta punkt. Dessa konsoler har av allt att döma använts för att bära den omgivande masugnbyggnadens tak som stått lutat mot masugnens sidor.

I muren mot sydväst finns även en rund järnstång med en 90° böj inslagen i ett borrar hål i stenen, samt en bult med mutter som även fästs i ett borrar hål i stenen. På bulten hänger en del av en kätting.

Ankarlut med ögleform spridda över den nordvästra fasaden. Här syns även de smidda konsolerna.

Ankarlut i form av smidda öglor på den nordvästra fasaden.

Raka ankarslut förekommer i nischer.

Nedfallet ankarlut i form av en ögla. Änden av ankarjärnet är avrostad och ankarlutet har även en stor förekomst av ytrost. Här syns omslagets randade utformning.

Smidda konsoler på den nordöstra sidan, instuckna mellan stenfogarna. I hörnstenen till höger syns även en påbörjad borrhöm som aldrig spräcktes.

Rundjärn med rätvinkligt hörn, instucket i ett borrarat hål.

Omgivande murverk

Muren nordöst om masugnen är cirka 27,5 meter lång och ca 3 m hög. Muren nordväst om masugnen är ca 14 meter lång. I sydöst är murverket ca 7,5 meter långt och 3 meter högt. Mellan murverket i sydöst och kanalen är avståndet 11,8 meter, längs denna sträcka finns en ca 40 cm hög stenklack. Denna har dock blivit övertäckt av en 6,6 meter bred sluttning som knyter samman markytan framför masugnen och marken öster om denna.

Muren nordöst om masugnen.

Murbörnet nordöst om masugnen.

Murens fortsättning mot öst.

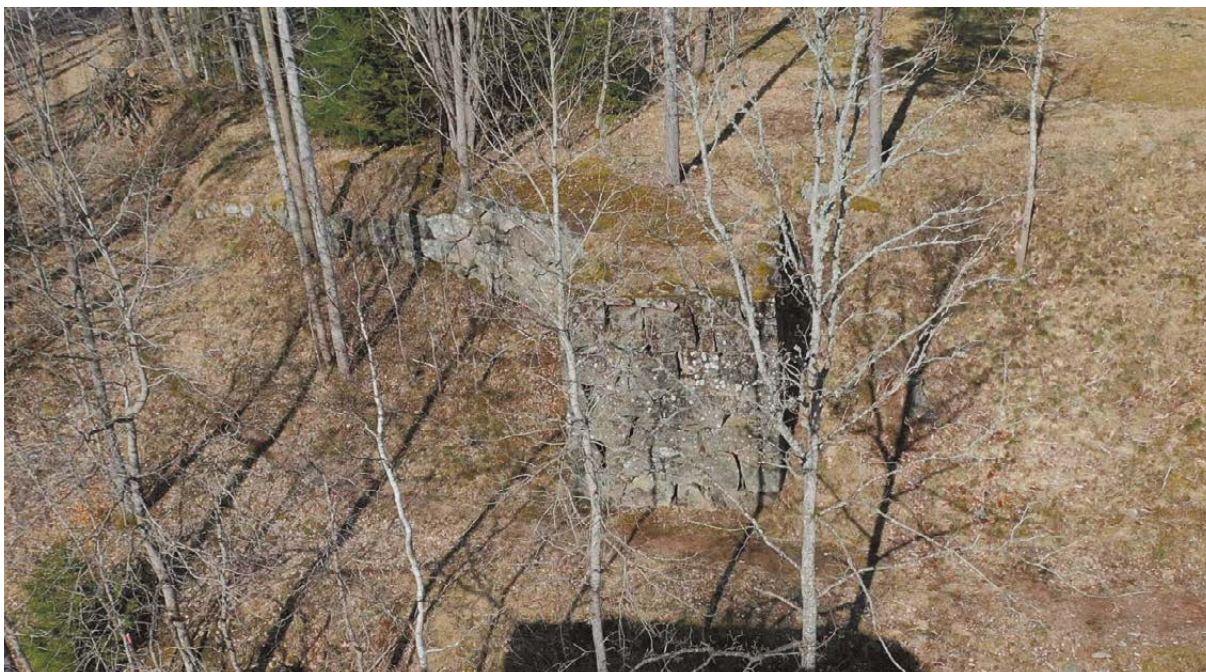
Översikt av muren nordöst och öst om masugnen. Uppe till vänster syns även en murad källare, denna markeras ej på äldre kartor.

Körbro

I en båge från nordväst svänger körbrons fundament ned mot sydöst. Denna är uppförd som en kallmurad konstruktion i sju skifts höjd. Fundamentet tar slut ca 13 meter från masugnen.

Körbrons fundament till höger, muravsatsen i mitten och masugnen till vänster.

Drönanfoto av körbron sedd från masugnens krön. Fundamentet svänger mot nordväst.

Körbrons fundament norr om masugnen.

Kanal

Den stenskodda kanalen söder om masugnen är ca 31,5 meter lång från dammen i väst till bron i öst. Kanalens djup har uppmätts till mellan 2 och 2,4 meter. Stenen i skoningen är i regel noggrant rektangulärt huggen med fem goodsidor vilket gör kanalens sidor mycket släta. Konstruktionen saknar skolstenar och stenskoningen har fogstrukits med betong i sentid. 15,4 meter av den norra sidan av stenskoningen har rasat på grund av att masugnens murverk fallit ned i kanalen. Ca 3 meter av den södra sidans stenskonig har också sättningskador, möjligen som resultat av raset eller nedfallande sten.

Kanalen sedd från sydöst. Stenarna är mycket välbuggna och släta i kanalen. Dessa har fogstrukits med betong i efterhand.

Sid 51

Raset påverkade kanalens kanter i relativt stor omfattning då det slog ned stenarna i kanalen.

ANTIKVARISK KONSEKVENSANALYS

Vid en rivning av masugnen i Torpsbruk går en tydlig symbol för brukssamhället förlorad. Byggnaden uppfördes som den centrala drivkraften i det tidiga bruket och var en förutsättning för produktionen av gjutgods som utgjorde Torps bruks huvudsakliga inkomstkälla från att det grundades och fram till tiden kring sekelskiftet 1900. Trots att järntillverkningen upphörde och masugnsdriften lades ned har byggnaden stått kvar som en symbol för bruket och en central punkt för Torpsbruk som samhälle. Troligen har masugnen förblivit en central punkt för brukssamhället då detta ganska abstrakta byggnadsverk blivit en fast symbol för en föränderlig industriort då bruket ändrats såväl fysiskt i sitt byggnadsbestånd som i sin inriktning, produktion, ägare och sedermera med nedläggningen. Masugnens monumentala karaktär tillsammans med att den inte varit i bruk eller spelat någon central roll för ortens industri under en mycket lång tid har resulterat i att den blivit neutral ur ekonomisk synpunkt och lyfts fram som historiskt objekt för orten ganska tidigt.

Den främsta anledningen till att masugnen rasat bedöms vara att ankarjärnen som bundit ihop den kallmurade konstruktionen rostade av på grund av att den saknade tak sedan överbyggnaden revs omkring år 1900. I och med den långt gångna nedbrytningen av ankarjärnen omöjliggjordes restaurerings- och reparationsarbeten av masugnen. De kvarvarande murarna riskerar fortsatt att rasa då den sammanbindande konstruktionen av ankarjärn och ankarlut inte längre fyller sin funktion. En rivning av de kvarvarande delarna bedöms således vara oundviklig av säkerhetsskäl. Vid en rivning och bortforsling av stenmassorna kommer kringliggande murar, körbro och kanal förlora sin historiska kontext och platsen kommer inte längre vara tydligt läsbar som en bruksmiljö där man bedrivit järnframställning genom masugnsdrift.

En rekonstruktion av masugnen skulle möjliggöra att återskapa bruksmiljöns ursprungliga karaktär, detta kan utföras på fysisk väg till en ansenlig kostnad, men skulle också vara möjligt att göra digitalt. Vid rivningen bör man lämna ett eller helst två skift av masugnens yttre stenmur som visar var denna stått för att på så vis fortsatt bevara en del av platsens fysiska läsbarhet.

Förslag för framtida representation

Nedan presenteras fyra förslag för att kunna gestalta masugnens volym då denna rivs och bortforslas. Dessa har tagits fram som alternativ för att vidare bevara miljöns läsbarhet som bruksmiljö med masugn. Dessa eller andra sätt att förmedla kunskap om platsen skulle kunna utredas vidare av länsstyrelsen i framtiden.

STÅLKONSTRUKTION

För att representera masugnens volym som är betydande och för att bevara läsbarheten i området för bruket skulle man kunna uppföra en ny lätt konstruktion av stål eller trä som visar masugnens ursprungliga dimensioner. Denna skulle kunna ställas på eller i anslutning till de stenskiten av masugnen som bevaras närmast mark. och uppföras ca 10 meter hög likt dagens masugn.

MODELL

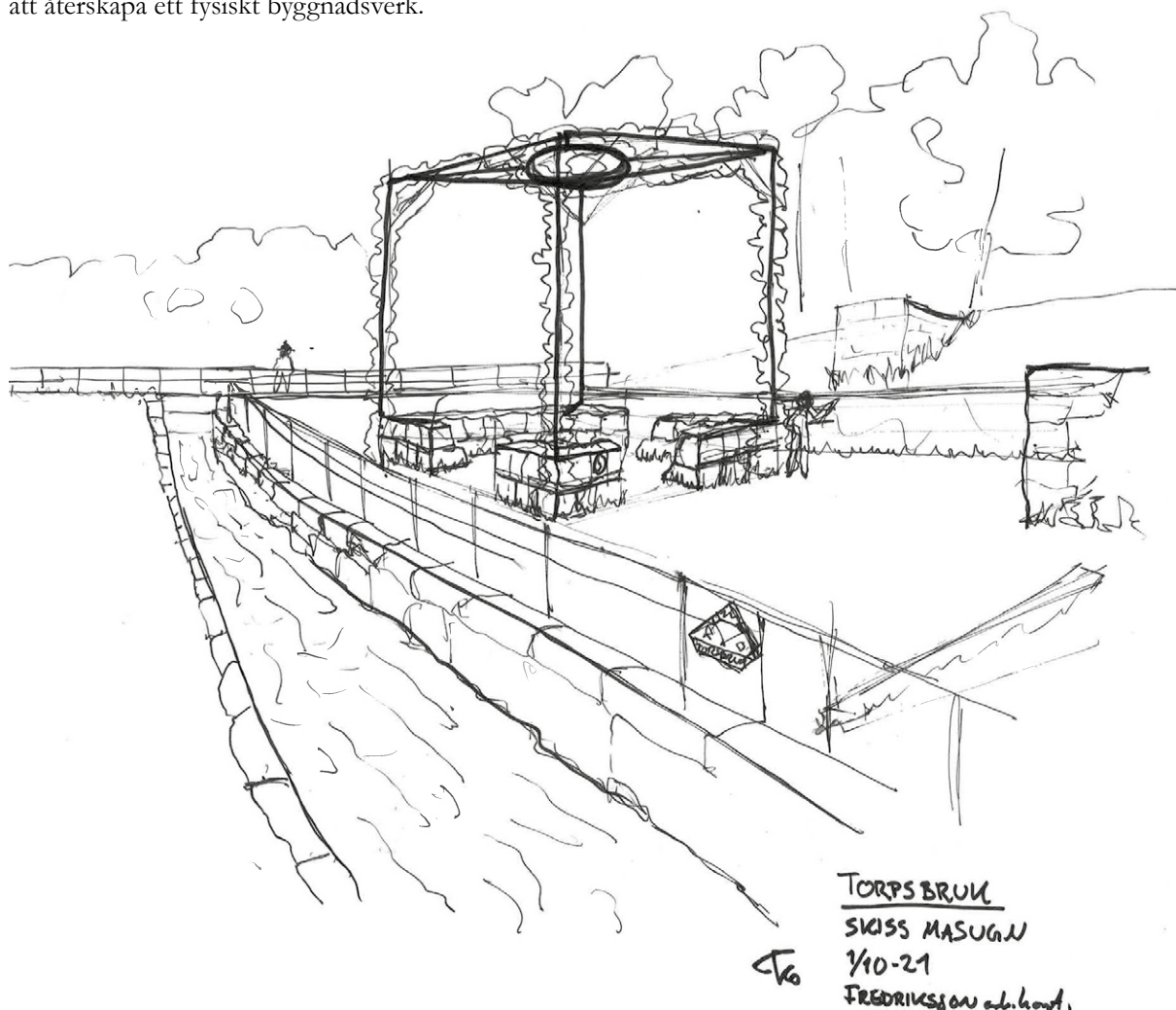
För att ge en visuell representation av masugnens volym skulle man kunna låta gjuta en tredimensionell modell av bruksområdet runt masugnen i lämplig skala, exempelvis 1:150. Här skulle man både kunna visa masugnens utformning när den var i bruk med överbyggnad etc. och utförandet innan raset utan överbyggnad. För att ge framställningen av masugnen en kontext inkluderas även omgivande strukturer som kanal, stödmurar och körbro i modellen, på så vis kan man få en uppfattning av volymen i jämförelse med objekt som fortfarande finns kvar i miljön.

SKYLT

Det enklaste sättet att förmedla miljös tidigare utformning är att uppföra en skylt som i text och bild kan visa masugnen i sitt ursprungliga uppförande. Detta medium har dock sina begränsningar i att förmedla den volymen som tidigare stått på platsen och skapar ingen rumslig känsla för masugnens ursprungliga storlek.

AUGMENTET REALITY (AR)

Genom så kallad "augmented reality" kan man bygga upp en digital representation i form av en tredimensionell modell av masugnen där placering, volym och utformning kan upplevas på plats. Med detta verktyg kan man skapa förståelse för brukets tidigare utformning och sammanhang på platsen utan att återskapa ett fysiskt byggnadsverk.

REFERENSER

LITTERATUR

Grahn, Tore (red.) (2003). *Från Pukaström till Torpsbruk*. Alvesta: H. Carlsson

Torps bruk 100 år 1862-1962. (1962). [S.l.]: Caslon press

ARKIV

Kronobergsarkivet

Torps bruksarkiv

Handlingar, kartor, ritningar, fotografier.

INTERNETKÄLLOR

Digitalt museum, foton och bilder.

Kartor hämtade från lantmäteriet.

Detaljplan hämtad från Alvesta kommun

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

